AKDENİZ DÜNYASINDA PARA, FİYATLAR VE MEDENİYET

CARLO M. CIPOLLA

ARAŞTIRMA DİZİSİ
BAĞLAM

AKDENİZ DÜNYASINDA PARA FİYATLAR VE MEDENİYET CARLO M. CIPOLLA

Carlo M. Cippola 1922 yılında Milano yakınlarında Pavia'da doğdu. Pavia Üniversitesi'ni bitirdikten sonra çalışmalarına Paris ve Londra'da devam etmiştir. 1949'dan beri İtalya'da Pavia, Catania ve Cenova Üniversitelerinde, Amerika'da Cincinatti, Wisconsin, Yale ve John Hopkins Üniversiteleri ile Avrupa'da Cambridge, Oxford, Gent, Lille ve North Staffordshire Üniversitelerinde iktisat tarihi dersleri vermiştir. Halen Pavia Üniversitesi ile University of California, Berkeley'de iktisat tarihi profesörüdür. Anadili İtalyanca dışında Fransızca ve İngilizce dillerinde kitapları yayınlanmıştır. Elinizdeki kitabın dışında bazı yayınları şunlardır: Studi di Storia della Moneta (1948), Mouvements Monetaires dans l'Etat de Milan (1952), Le Avventura della Lira (1958), Guns and Sails in the Early Phase of European Expansion (1965), Clocks and Culture (1967), Literacy and Development (1969), The Ekonomic History of World Population (1972).

Beşinci Yüzyıldan Onyedinci Yüzyıla

AKDENİZ DÜNYASINDA PARA , FİYATLAR ve MEDENİYET

CARLO M. CİPOLLA

Türkçesi: Doç.Dr. Ali İhsan Karacan

BAĞLAM

Bağlam Yayınları / 57
İnceleme - Araştırma / 24
Birinci Basım: Ekim 1993

ISBN: 975 - 7696 - 43 - 9

**Money, Prices and Civilization
in the Mediterranean World
Fifth to Seventeenth Century,**
Princeton University Press, 1956

Ön kapakta kullandığımız sikke diasını sağlayan
ANTİK & DEKOR Dergisi'ne teşekkür ederiz.

Baskı: Bayrak Matbaası

BAĞLAM YAYINCILIK
Ankara Cad. No: 13/1
34410 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: (0 - 212) 513 59 68

İÇİNDEKİLER

I. İLKEL AVRUPADA İLKEL PARA 7
II. ORTA ÇAĞLARIN DOLARLARI 18
III. UFAK SİKKELERİN BÜYÜK SORUNU 32
IV. HAYALET PARALAR 43
V. FİYATLAR VE MEDENİYET 57
VI. ORTAÇAĞ AVRUPA'SINDA
PARANIN DEĞER YİTİRMESİ 73
KAYNAKÇA 89

BÖLÜM I

İLKEL AVRUPA'DA İLKEL PARA

Orta Çağların başlangıcında Bizans İmparatorluğu'nda "iktisatçılar" olsaydı ve bunlar bizim halen kullandığımız çapraşık ve teknik lügatçeye sahip olmuş olsalardı, batı sınırlarındaki çağdaş Avrupa Krallıklarına bakan bu "iktisatçılar", Akdeniz Avrupası'nı ve Batı Avrupa'nın diğer kesimlerini kesinlikle "anormal derecede düşük yatırım düzeyi ile zayıflamış, politik mücadeleler ve güven eksikliği ile engellenmiş olan geri kalmış ve azgelişmiş bir bölge" olarak nitelerlerdi. Gerçekte beşinci yüzyılın başından beri Batı Avrupa'nın diğer kesimleri gibi Akdeniz Avrupası da halen büyük Roma imparatorluk medeniyetinin temel olmaktan çok biçimsel izlerini korumakla birlikte ilkel toplumlarınkine yakın bir ekonomik yaşam aşamasına girmişti. Bu ilkel veya ilkel-yakını toplumda paraya ne olmuştu?

Erken ortaçağ belgelerinin her öğrencisi mal cinsinden (hububat, yumurta, şarap, kumaş, baharat) veya emek olarak belirlenmiş ve ödenmiş borçların sıklığının yüksekliği ile çarpılmıştır. Bu örneklere dikkatli bakan bunların genellikle " tek taraflı ödemeler"e yani esas itibariyle köylüler ve lordlarına bağımlı olan diğer kişilerce yapılan hasılat (icar, kira) ödemelerine atıf yaptığını çabucak anlar[1]. Bunun anlamı, bu sektör dışında uygulamanın bilinmediği değildir, ancak, daha az sıklıkla kullanılmış görünmektedir.

1 H.Van Werveke bu dönemin ödemeler sitemini incelerken hasılat ve mübadele arasında dikkatli bir ayırım yapılmasının zorunlu olduğuna işaret etmiştir:,"**Economie nature et economie argent** ", Annales d'historie economique et sociale, 3 (1931), s.428

Bu yüzyıllarda gittikçe daha fazla önem ve yaygınlık kazanmış olan ikinci tür bir ödeme ise seçimlik (optional) sistemdi. Çok sayıda belge bir çok olayda borcun veri bir sikke (daha sonra görecegimiz nedenlerle "para" sözcüğünü kullanmıyorum) ve aynı zamanda muadili bir mal miktarı; bir çok örnekte de belirtilen malın miktarı ve / veya niteliği ve kalitesi ile sözleşildiğini kanıtlamaktadır. Borç, sikke veya seçilen mal ile ödenebilirdi [2]

Bu uygulamayı kanıtlayan çok sayıdaki belge yine köylülerden toprak sahiplerine yapılan hasılatlara yani tektaraflı ödemelere ilişkin olan belgelerdir. Ancak, diğer belgelerin çoğunluğunun uygulamanın kiralanmış gayrımenkullerden de öte yaygın olduğunu ve tektaraflı ödemelerle sınırlı olmadığını, her tip muamelelerle ilgili anlaşmalarda yaygın olduğunu kanıtladığına işaret etmek önemlidir.Bu iddiayı kanıtlayacak çok sayıdaki belgenin ufak bir bölümünü bile burada zikretmek çok yer alırdı. Yol gösterici olarak görünen yalnızca bir örneği vermeme izin verin. Bir Kuzey İtalya kasabasının düzenlemeleri daha eski bir geleneği yansıtarak berbere giden bir kimsenin bir traş için berbere 1 gümüş penny veya bir **sextarius** hububat vermek zorunda olduğunu ifade etmektedir [3]. Küçük ve mutat bir mamele için bile seçimlik sistem kabul edilmişti..

Önce belirli bir mal ile belirlenmiş ve ödenmiş borçları, sonra sikke veya mal olarak seçimlik yöntem ile belirlenmiş ödeme türünü göz önüne aldık. Şimdi bir üçüncü örneği, açık olarak ve yalnızca sikke miktarıyla tespit edilmiş borçları belirtebiliriz. Bu örneğe uyan çok sayıda belge bulabiliriz, ama,

2 Bütün bunlar için bak. A.Dopsch,**Naturalwirtschaft und Geldwirstschaft in der Weltgeschichte**, (Vienna,1930) ve M.Bloch, "Economie nature ou economie argent", **Annales d'historie sociale**, I (1939), s.7-16

3 **Codex Statutorum Magnifice Communitatis atque Diocesis Alexandriane** (Alessandria 1547) s.315 " Quilibet homo debeat dare barberio sextarium unum frumenti pro suo feudo vel denarium unum terdonense pro qualibet vice quod aliquem raderet et plus si ei dare placuerit."

bunlar çok güvensiz oldukları için dikkatli olmak gerekir. Bu yüzyıllardaki ekonomide sikkeyle ödemelerin göreli yaygınlığının bir kanıtı olarak bunların sayısını (ki çoktur) göstermek istemezdim. Borcun, sözgelimi, yalnızca ve açık olarak **solidi** miktarı ile sözleşildiği bir çok durumda ödemenin muadil değerde herhangi bir mal ile yapılabileceği zımnen varsayılmıştır.[4] Kasım 1107 tarihli bir Fransız belgesinde 20 **solidi** olarak sözleşilmiş bir borç daha sonraki bir belgeden öğrendiğimize göre at olarak ödenmiştir [5]. 905'de İspanya'da 25 **solidi**'lik bir borç kumaş, öküz ve gümüş olarak ödenmiştir. Yine İspanya'da 962'de 4 **solidi**'lik bir borç gerçekte kumaş, yiyecek ve içki ile ve 933'de 600 **solidi**'lik bir borç vazo, kıyafet, atlar, kaliteli kumaş ve sikke ile ödenmiştir. **Solidi** olarak sözleşilmiş borçlar İspanya'da çok sık olarak hububat ve koyun ile ödenmişti ve uygulama da öylesine yaygındı ki **solidus** bu devirlerde **bir modius hububat** veya **bir koyun** ile eşanlamlı olarak anlaşılmış ve bu şeylerin muadili olduğu ortak olarak ve genellikle kabul edilmiştir.[6]

Zikrettiğim örnekler ve kolaylıkla toplanabilecek diğerleri [7] kuşkusuz, daha sonra inceleyeceğimiz güçlerin baskısı altında, günlük yaşamda maddeleşmiş ayırımı, bugün yalnızca ekonomi ders kitaplarını okuduğumuz zaman anladığımız "ödeme araçları ve "değer ölçütü" arasındaki temel ayırımı kanıtlamaktadır.

---

4 Diğer örnekler H.Van Werveke, "Monnaie, lingots ou marchandises", **"Annales d'historie economique et sociale**, 4 (1932) s.462-463 de bulunabilir.Borçların ödenmesi için kullanılan formül de ayrıca çok yol göstericidir. Örneğin C.D.F.Du Cange tarafından **"Glossarium mediae et infimae Latinitatis (10 vol.Niort 1883) s.v.solidi franci"** de zikredilen **et precium recepi a te valente solidos viginti** ibaresine bakınız.

5 Bloch, "Economie nature", s.13 ve Bloch, **Esquisse d'une historie monetaire de l'Europe** (Paris 1954), s.31

6 C. Sanchez-Albornoz, "La primitiva organizacion monetaria de Leon y Castilla" **Anuario de historia del Derecho Espanol**, 5 (1928) s.311 ve Sanchoz-Albornoz, **Estampas de la vida en Leon durante el siglo X** (Madrid 1926) s.29

7 Bak. Bloch, **Esquisse d'une historie monetarie de l'Europe**, s.29-33.

Bir borç neyle belirlenmişse onunla ödenmesi zorunlu değildi.

"Ödeme araçları" bazan sikkelerdi, ama, sıklıkla , tanımlanmış olan diğer mallardı: yiyecekler, baharat, kumaş, mücevher, hayvanlar: bir belgenin belirttiği gibi **merce placibile** [8]. Genel izlenim her mal potansiyel bir ödeme aracı olarak kabul edildiği ve sikkelerin yüzlerce olası ödeme araçlarından biri, bazan özellikle istenen bazan da istenilmeyen birisi olarak, diğer herhangi bir mal gibi değerlendirildiği şeklindeydi [9]. Sıklıkla tercih edilen, standart ağırlıktaki ekmek parçaları gibi "ilkel para" tipleriydi. [10]. Yalnızca uluslararası muameleler için sikkeler belki ödeme aracı olarak diğer bir mala tercih edilmiştir. Gerçekte bir tacir uzaklara gittiğinde takas esasına dayalı bir işi bağlaması daha güçtü [11].

Kullanımdaki bir "değer ölçütü" olarak belgelerin çoğunluğunda borç **solidi, denarii, mancusi** veya benzeri terimler ve seçimlik olarak bir mal (veya emek) ile ifade edilmiştir. **Solidi, denarii** ve **mancusi** fiilen mevcut olan sikkelerin isimleri olarak bilinmektedirler [12]. Bu nedenle büyük bir Fransız tarihçisi Karanlık Çağların Avrupa toplumunda " la monnaie n'a pratiquement jamais cesse de tenir le role d'etalon des valeurs " sonucuna ulaştı [13]. Çok geniş anlamda konuşursak bunun doğru oldu-

---

8 **Du Cange, Glossariu, s.v. solidata**

9 Her hangi bir malı ödeme aracı olarak kabul eden böylesi bir eğilim G.P.Bognetti tarafından "Il problema monetario dell'economia Longobarda e il panis e la scutella de cambio" **Archivo storico Lombardo**, yeni seri 9, (1944), s.112-120 de incelenen **scutella de cambio ve panis de cambio** gibi fenomenleri açıklayabilir.

10 Bak yukarıdaki not.

11 Bu, esas itibariyle sekizinci yüzyıldan önce mevcut olan basılmış altın sikkelerin miktarı ile ufaklıkların önemsiz miktarı arasındaki nispetsizliği açıklayabilir. Bütün bunlar için bak. P. Grierson, "Problemi monetari dell'Alto Medioevo", **Bollettino della Socicta Pavese di Storia Patria**, 54 (1954), s.67-81

12 **Solidus** terimi orjinal olarak bir altın sikkeyi (özellikle de Bizans **nomisma**'sını) ifade etmektedir. Sekizinci yüzyıldan itibaren terim oniki **denarii** anlamında da kullanılmıştır. Bak Bölüm 4.

13 Bloch, "Economie nature" s.14 Ayrıca yine ona ait olan **La societe feodale** (Paris 1939) I, s.107.

ğuna inanıyorum. Ama ifade bazı nitelemeleri gerektirmektedir. Örneğin sekizinci yüzyılın bir İtalyan belgesi " pretim equorum XI pro solidis sexaginta et auri cocti pensantis solidos CCCXL " demektedir [14] Du Cange tarafından zikredilen bir dokuzuncu yüzyıl belgesi şöyle demektedir et pro hac donatione praedictus clericus dedit eidem Regi centum mancusas in duabus armillis et nota quod mancusas est pondus duorum solidorum et sex denariorum [15] Her iki örnekte de **solidi** veya **mancusi** terimini kullanmışlardır, ama, bu terimlerin arkasındaki para kavramı oldukça özeldir; ilkel bir ağırlık ölçütü kavramıydı. Bunlar ve benzeri örneklerden çok fazla genelleştirmeler yapmamalıyız, ama, bunlar bana ödemeler sisteminin gittiği yönü yeterince gösterir görünmektedirler [16] Değer ölçütü olarak kullanıldığında, para kavramındaki bu belirsizlik "takas" ekonomisine doğru "parasal" ekonomi aşamasından atılan bir diğer adımdır.

Takas ekonomisi yönünde ödeme sistemindeki bu kayma farklı etkenlerin bir sonucu gibi görünmektedir. Oyundaki bütün faktörleri sıralamaya niyetlenemem; bunların hepsini bilip bilmediğim konusunda kuşkuluyum, ama, bana en etken gözüken bazılarına işaret etmeyi deneyebilirim.

"Tek taraflı ödemeler" alanında -geniş olarak konuşursak toprak sahiplerine borçlu olunan hasılat alanında- mal veya emek olarak sözleşilmiş ve ödenmiş ödemelerin büyük ölçüde yaygın olduğunu bulursak, kendi başına bu gerçek, zorunlu olarak para olmadığı veya para sisteminin çöktüğü anlamına gelmez; yalnızca tıpkı ondördüncü yüzyıl İngiltere'sinde kralın bazı vergileri yün olarak almayı tercih etmesi ve yine modern Amerika'da bazı yerel yönetimlerin yol tamiri için vergi toplar-

14 G.di Catino, **Chronican Farfense. Fonti per la storia d'Italia**, 33 (1903), s.150.

15 Du Cange, **Glossarium, s. v. mancusa**

16 Diğer örnekler U.Monneret de Villard tarafından "La monetazione nell'Italia Barbarica", **Rivista Italiana di Numismatica**, ser. 2,2 (1919), s.94.

ken para yerine işgücü almayı tercih etmeleri gibi toprak sahipleri için harçlarını mal veya emek olarak almanın daha uygun olduğu anlamındadır.

Eğer "tek taraflı ödemeler" alanında seçimlik sistemin kabulünü bu kadar yaygın görüyor isek, bu gerçek, yanlızca toprak sahiplerinin bağımlılarından ödemeleri aldığı anda, arzulanan veri bir mal veya emekten istediğine sahip olmak için kuvvetli pazarlık güçlerini kullandıklarını kanıtlar. Böylesi bir olayın örneğini çok sonra olmasına rağmen Po Vadisi'ndeki küçük bir köyün hesaplarında buldum bağımlılardan her biri "her yıl üç gün senyörün hizmetinde çalışmayı veya üç çalışma gününün ücretine muadil parayı ödemeyi" beklerdi. 1588 yılında senyör "emeği kullanabileceği bir şeyi olmadığı için para istedi" [17].

Bu nedenle "hasılat alanında", durumun gerektirdiği ödemeler ve seçimlik ödemeler, özel sosyal bir yapı ve toprak sahiplerinin kuvvetli pazarlık gücünün mantıksal bir sonucu olabilirdi. Ama bazı diğer güçler de aynı yöne iter görünmektedir.

Sekizinci yüzyılın bir İtalyan belgesinde Audipertus her yıl St. Pietro kilisesine "tremisse auro aut oleo, cira, quem habuero" verme sözü veriyordu. Aynı yüzyılın bir diğer belgesinde Guinifredus ve oğulları her yıl St.Pietro kilisesine in valliente tremisse olleo, cera, auro:di ista tris res una quale habuerit " vermeyi taahhüt ediyorlardı [18]. 836 yılında St.Gall manastırının bir bağımlısının her yıl "3 maldros sive 6 denarios vel precium 6 denariorum in ferramentis qualecumque ex his tribus facilius inveniri possimus" vermeyi beklediğini görebiliriz [19].

Bu örneklerde ne toprak sahibi tarafının kuvvetli pazarlık gücü sorunu vardır ne de bir şeyi yada diğerini almanın ona uygunluğu sorunu vardır. **Quem habuero** veya **quaecumque**

17 Bak.C.M.Cippola,"Finanze di Borghi e castelli sotto il dominio Spagnuolo", **Bolletino storico Pavese**, 8 (1945) s.9,13.

18 **Codice diplomatico Longobardo** L.Schiaperelli tarafından **Fonti per la storia d'Italia** 63 (1933), s.219, 358 de yayınlanmıştır.

19 Dopsch, **Naturalwirtschaft**, s.138.

facilius inveniri possimus gibi ibareler, yalnızca tek taraflı ödemeler alanı ile sınırlı olmayıp bütün ekonomide, parasal sistemin çöküşü yönünde çalışan diğer faktörler kümesine açıkça işaret etmektedir.

Bu, diğer faktörlerin daha açık bir analizi için, soruna sikke arz ve talebi açısından bakmanın daha iyi olacağını sanıyorum.Bu dönem Avrupası'nda sikkelerin bir çok bakımdan herhangi bir maldan daha fazla para olmadığını gördüğümüzden "para arzı" ve "para talebi" yerine "sikke arzı" ve "sikke talebi" deyimlerini tesadüfen kullanıyorum.

Bu nedenle **sikke arzını** gözönüne alalım. Bir çok iyi tarihçi bize Karanlık Çağlarda Avrupa'da sikke kıtlığından bahsetmişlerdir. Sikkeler kıttı; kısmen kıymetli madenlerin arzının kıt olması nedeniyle kısmen de cari arzdan göreli olarak madenlerin büyük bir kısmının olağanüstü ve yaygın bir gömülüme eğilimi ile çekilmesi nedeniyle sikkeler kıttı. İlave olarak, yavaş ve seyrek haberleşme ve otarşik eğilimler sikkelerin tedavül hızını düşürmüştür. Sonuç: genel bir kıtlık. Alışkın olduğumuz genel resim budur. Kuşkusuz, bunda yanlış bir şey yoktur. Ama dikkate alınacak başka unsurlar, genelllikle tepeden bakılan unsurlar da vardır. Bunların birincisi, yerel koşulları göz önüne almalıyız. Eğer haberleşme güç ise, pazar genel olarak etkin ve düzgün bir şekilde çalışmıyorsa, herhangi bir zaman diliminde yerel koşulların -bir köy, kasaba veya kalede sikke bolluğu ve diğer bir köy, kasaba veya kalede sikke kıtlığı gibi- çok farklı olması olasıdır. Ve bu yerel arz koşulları gerçekte çok inelastik de olabilir.

İkinci olarak gelirin çok dengesiz dağılımının etkisi de unutulmamalıdır. Veri bir sosyal toplulukta toprak sahibinin ekonomik durumu kuşkusuz köylülerinki ile aynı değildir. Bazı tarihçilerin yaptığı gibi, bir toprak sahibinin kasası altın ve gümüş sikkeler ile dolu olduğu zaman onun köylüsünün de günlük

muamelelerinde sikke bolluğuna sahip olduğunu çıkarsayamayız. Hatırlanmalıdır ki, çok dengesiz bir gelir dağılımı, bir para sisteminin düzgün işlemesinin büyük bir handikapıdır.

Bu noktaları aklımızda tutarsak farklı zamanlarda farklı alanlardaki sosyal grupların belirli tipteki sikkelerin , hatta bütün sikke tiplerinin önemli bir yerel kıtlığından , kötü şekilde etkilenebileceğini kolaylıkla anlayabiliriz [20].

Şimdi **sikke talebine** dönelim. Tek taraflı ödemelerin eşya olarak ödenmesindeki büyük yaygınlığa işaret etmiştik. Bunun sikke talebi üzerinde daraltıcı bir etkisi vardı. Bağımlılarından tahıl, yumurta, tavuk ve diğerlerini alan bütün toprak sahipleri, bu malları satın almak zorunda olmuş olsalardı muhtemelen talep edecekleri sikkeleri "talep" etmemeleri nedeniyle bu böyledir.

İşgücü sisteminde de para çok önemsiz bir yer işgal etmiştir. Çalışanların büyük bir kısmı toprak hakkı imtiyazı ile ödeme yapıldığından ücret almamıştır.

Ayrıca açıktır ki, uzun dönemde para talebiyle ekonomik gelişme aşaması ile veri bir toplumda ulaşılan iş bölümü derecesi arasında pozitif bir bağlantı vardır. Karanlık Çağların batı toplumları kuşkusuz ilkel bir ekonomik gelişme aşamasındaydı ve onlarda eğer iş bölümü varsa da, bu, kesinlikle çok düşük bir düzeydeydi. Malların önemli bir bölümü tüketenler tarafından üretilmiştir; bir çok mal da komşular arasında mübadele esasına göre değiştirilmişlerdir. Böylesi koşullar fazladan ola-

20 Bu belgeler bize burada ileriye sürdüklerimin kanıtlarını verir. Sekizinci yüzyılın bir İtalyan belgesi şöyle demektedir: "in festivitate S. Zenonis annis singulis aut mancusos viginti aut quinquaginta solidos argenti accipere debeat a monachis Pontifex ipsius civitatis." Burada ve bunun gibi diğer örneklerde, yine pazarlık gücü sorunu, bunu veya şunu almanın uygunluğu veya kazancı sorunu söz konusu değildir; burada açıktır ki,özel bir seçim şekli olan iki sikke türü arasındaki seçim, ödeme anında pazarda altın sikkeleri veya alternatif olarak gümüş sikkeleri bulmanın çok güç olabileceğini tarafların öngörmesi nedeniyle benimsenmiştir. F.Ughelli, **Italia sacra**, 5 (Venice 1720), col 706 Ayrıca bak. L.A.Muratori, **Antiquitates Italicae Medii Aevii**, 2 (Milano, 1739), diss.28, cl.800. Diğer bir örnek M.Bloch "Le probleme de l'or su moyen age", **Annals d'historie economique et sociale**, 5 (1933) s.15 n.1,3,5.

rak ve kesinlikle sikke talebini düşürmüştür.

Ayrıca, düzgün olarak işleyen ve etkin bir pazarın, sağlam bir para sistemine gereksinme duyduğu doğru ise, bir para sisteminin etkin bir pazar tarafından desteklenmedikçe mevcut olamıyacağı ve çalışamıyacağı da doğrudur. Erken Orta Çağların Avrupası'nda pazar ne etkin bir biçimde ne de düzgün olarak çalışmıştır; bu her türlü kuşkunun ötesindedir. Bu nedenle insanlar istedikleri konusunda pazarın sahip olduklarına güvenemezlerdi. İhtiyaç duyulan mallar kolaylıkla veya her zaman bulunamadığında, paranın yararı büyük ölçüde azalır. Ve sonuç olarak halk mübadeleyi tercih eder ve para talebi düşer. Bunun örneklerini savaş sırasında İtalya'da gördüm. Yoğun Müttefik bombardımanı altında haberleşme güç hale geldi, mal arzı kıt ve güvenilmez oldu. Böylesi bir durumda, örneğin bir taşıma işi olan babam, yağ veya et üreticileri için taşıma yaptığında çoğunlukla kendisine paradan ziyade yağ veya etle ödeme yapılmasını istemiştir. Çok farklı olmayan koşullar Karanlık Çağlarda da geçerli olmalıdır [21] . Sikkelerin muamele talebi çok zayıf iken gömülenecek bir varlık olarak sikke talebi aşırı biçimde yüksekti. Para sisteminin çalışması üzerinde bu tür talebin oldukça yıkıcı etkileri olmasına rağmen sürekli olarak sikkeleri iş hayatındaki tedavülden makul olmayan zaman uzunluklarıyla çıkarmış ve mücevher sınıfına kayma eğilimlerine neden olmuştur.

Bu koşullar, erken Orta Çağlarda , devletin kendi sikkelerinin yasal ödeme aracı olarak kabulünde ısrar gücüne sahip olmaması ve sıklıkla da muhtemelen böyle yapmayı da arzulamaması gerçeği ile daha da ağırlaştırılmıştır. Bu, sikke basımının esas itibariyle kamusal faaliyet yerine özel bir faaliyet olduğu

21 Bazı kilise düzenlemelerine göre ayar ve ağırlık bakımından güvenilir olmadıkları için halk bazı sikke tiplerini kullanmayı ve kabul etmeyi reddetmişlerdir; **Monumenta Germaniae Historica, Legum**, sectio II, Capitularia I, s.74 ve II s.302. Ayrıca bak. Dopsch, **Naturalwirtschaft**, s .134 f

ve devletin eritilip ayarı belirlenene kadar diğer bir deyişle külçeye dönüştürülene kadar sikkeleri vergi ödenmesinde kabul etmediği Merovenj Franklarında bu kesinlikle doğrudur. Karolenjler döneminde kraliyet sikkelerinin kabulünü reddetmeyi cezalandırılabilir bir suç haline getiren münferit yasal düzenleme vardı, ama, bu daha ziyade Şarlaman'ın Saksonya ve Bavyera'yı kendine bağlamasını izleyen özel koşullardan doğmuş görünmektedir.Her iki bölgenin de daha önce kendilerine ait düzenli sikke sistemleri yoktu ve bu düzenlemeler Kralın bu bölgeleri diğer dominyonları ile aynı çizgiye getirme politikasının bir parçasıydı. Bundan ayrı olarak kanıtlar ve benzeri olasılıklar para ödemelerinin üzerinde ısrar eden ciddi bir teşebbüsün asla yapılmadığını göstermektedir.

Özetleme yapmanın zamanı gelmiştir. Parasal sistemin çökmesi yönünde işleyen gösterdiğim faktörlerin listesi muhtemelen tam değildir; bu listenin temel ve daha önemli faktörlere işaret ettiğini sanıyorum.

Muamelelerin büyük bir kısmı tek taraflı ödemeler biçiminde olduğunda, toplum daha ziyade kaba bir iş bölümü ile ilkel bir ekonomik kalkınma aşamasındayken, mal kıtlıkları sık ve tehlikeli olduğunda, pazarın kötü koşulları ve gelirin dengesiz dağılımı nedeniyle ciddi ve sık sikke kıtlıkları olduğunda bir kelimeyle sikkeler her zaman bulunur ve her zaman arzulanır olmadığında bir toplum, anlaşılacağı gibi, bir mübadele ekonomisine doğru kayar. Karanlık Çağların Avrupa toplumu bu aşamaya çok yaklaşmıştır; ödeme araçları bakış açısından sikkelerin herhangi bir maldan daha fazla para olarak gözönüne alınmadığı diğer bir deyişle herhangi bir malın da iyi bir değişim aracı olarak görüldüğü noktaya varmıştır. Yalnızca uluslararası muameleler alanında sikkeler tercih edilmiş görünmektedir. Ayrıca değer ölçütü olarak da para terimleri ağırlıklarla karıştırılmıştır. Doğal ekonominin pür aşaması gerçekte yakındı. En azından ge-

nel görünüm olarak bu noktaya varılmamıştır. Geleneğin gücü çok kuvvetli olmayı göstermiştir. Ve onuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra büyük devrim gelişimi tersine çevirmeye başlamıştır. Bu zamanda başlayan Batı Avrupa'nın muhteşem canlanışının tek yönü vardı; paranın hakimiyetine yönelik bir istikamet.

BÖLÜM II

ORTA ÇAĞLARIN DOLARLARI

Geçen yıl Avrupa'da seyahat etmek zorundaydım. Cüzdanım, tekdüzelikten hoşlanmayan Avrupa'nın çekici örnekleri olan farklı sembollerle, farklı dillerde, farklı renklerde basılmış farklı kağıt parçaları ile doluydu. Ayrıca rezerv para işlevini yerine getirecek diğer bazı kağıt parçalarım vardı. Bunların herbirinin üstünde Amerika Birleşik Devletleri Hazinesi **hamilinin talebi üzerine gümüş bir dolar ödemeye hazırdır** ifadesi basılıydı. (Kitabın basıldığı yıl geçerli olan bu değişim halen yürürlü değildir. ç.n.) Bildiğim bu kağıt parçalarının genel olarak diğer herhangi bir Avrupa parasından daha fazla kabul edilirliği vardı. Avrupa'nın herhangi bir yerinde onları para olarak kabul edecek insanları bulmada güçlük yoktu. Onları heryerde, herşeyi almak için harcayabilirdim. Onlar, **par excellence**, uluslararası paraydı ve halen öyledir.

Bir uluslararası paranın bu fenomeni; bir süper para türü, Avrupa'nın ekonomik tarihinde yeni değildir [1]. Yıllar önce en parlak ekonomi tarihçilerinden birisi Bizans İmparatorluğu'nun altın **solidus**'u üzerine bir makale yazdı ve ona "Orta Çağların Doları" başlığını koydu [2]. Gerçekte Orta Çağ yüzyılları boyun-

1 Önceki bölümde gösterdiğim gibi Karanlık Çağlarda bir çok muamele takas esasına göre yapılmıştır,ama, (1) sikkeler bütünüyle yok olmamıştır, (2) sikkeler uluslararası ticarette tercih edilen ödeme aracı olarak kalmıştır. Bu iki niteliği göz önüne alan okuyucu, bir önceki bölümde yazılmış olanlarla, bu bölümde Bizans **solidus**'u ve İslam **dinar**'ının tedavülü hakkında söylenecekler arasında zıtlık olmadığını anlayacaktır..

2 R.S. Lopez,"The Dolar of the Middle Ages", **Journal of Economic History**,I I (1951),s.209-234.. Bizans **solidus**'u ve dolar arasındaki parelellik ayrıca G.I. Bratianu tarafından ayrıntılı şekilde incelenmiştir. **Etudes byzantines d'historie economique et sociale** (Paris, 1938), s.237.

ca bir çok "dolar" tipleri vardı. Onların hikayeleri bana uzun anlatılacak kadar ilginç görünmektedir; bir "uluslararası paranın" bazı niteliklerini ve davranışlarını keşfetmekte bize yardım edebilirler.

Detaylara girmeden önce parasal hükümranlığın çok yeni bir şey olduğunu açıklığa kavuşturmanın önemli olduğunu sanıyorum. Ondokuzuncu yüzyılın sonuna kadar hiç bir batı devleti tam bir parasal hükümranlığı kullanamamıştır. Az veya çok altın standardının sıkı kurallarına sadakatla bağlılık ulusal otoritelerin parasal hareketlerin tam bir kontrolunu sağlamalarını önlemiştir. O zaman atılan bir adım parasal hükümranlığın gerçekleştirilmesinde önemliydi: yüzyılın (ondokuzuncu yüzyıl ç.n.) ortasından itibaren her devlette yalnızca kendi ulusal parası tedavül etmiştir.

Önceki yüzyıllarda durum çok farklıydı. İster feodal devlet olsun , veya isterse şehir devleti ya da ulusal bir devlet olsun , her devlette yerel sikkelerle birlikte normal olarak geniş bir biçimde yabancı sikkeler tedavül etmiştir. Yerel sikkeler gibi yabancı sikkeler de gömülenecek varlıklar olarak ve günlük muamelelerde ödeme araçları olarak kullanılmışlardır. Normal olarak bunda yasal olmayan bir yön yoktur .

Bir devlet örgütü güç ve etkinliğini yükseltirken yabancı sikkelerin belirli tiplerini parasal tedavül dışında tutma çabaları da duyulurdu. Onaltıncı ve onyedinci yüzyılların Milano devletinde, örneğin, istikrarlı bir ağırlık ve istikrarlı bir ayar koruyamayan bu yabancı sikkelerin tedavülünü önlemek için sürekli bir çaba vardı [3]. Bu koşullar ve bu çabalar bu yüzyılların parasal organizasyonunun temel ilkesini, yabancı sikkelerin ulusal sikkelerle aynı haklara sahip olmaları ve herhangi bir özel sınırlama olmaksızın ülkeye serbestçe gelme ve serbestçe tedavül edebilmelerini önemsizleştirmemiştir.

3 C.M.Cipolla. **Les mouvements monetaries dans l'Etat de Milan,1580-1700,** (Paris 1952), s.14

Bu ifade bir açıklama gerektirmektedir. Özellikle Orta Çağların ikinci yarısında bütün Avrupa'da serbestçe dolanmış sikkelerden bahsettiğimiz zaman özellikle **moneta grossa** olarak isimlendirilen büyük ve tam (full-bodied) sikkelere atıf yapıyoruz. Küçük ufaklık sikkeler ihrac edildikleri sınırlı alanın dışında genellikle tedavül etmemiştir; bunlar yerel muamele gereksinmelerine hizmet etmişlerdir. Ayrıca bu ufaklık sikkeler, itibari paradan öteye başka bir şey olmadıklarından, ihrac edildikleri alanın dışında kolaylıkla kabul edilmemiş veya her zaman kabul edilmemişlerdir. Zaten ufaklık sikkeler, toplam tedavül değerinin daha küçük bir parçasını temsil etmişlerdir[4]. Tedavül değerinin daha önemli kısmı büyük, tam sikkelerce temsil edilmiştir ve bütün bunlar da pratikte "uluslararası paralardır"

Mevcut ve tedavül eden büyük sikkelerin tiplerine ve karakteristiklerine daha yakından bakılırsa bunların gerçekte az veya çok uluslararası paralar olduğu anlaşılır, ama; 1) her zaman içlerinden birisi uluslararası para olarak hakim konumdadır ve daha kolay kabul edilerek ve daha şiddetli talep edilerek her yerde daha fazla prestij kazanmıştır, ve 2) farklı devletlerde ihrac edilmiş ve tedavülde olan diğer büyük sikkelerin çoğunluğu ise ağırlığını, ayarını ve hatta çoğunlukla dizayn ve üzerindeki yazıları bile, taklit ettikleri mevcut bir sikkenin az veya çok sadık bir kopyasından başka bir şey değildir.

Geçerli uluslararası para bakış açısından, Orta Çağlar üç uzun döneme bölünmüştür: Orta Çağların başlangıcından yedinci yüzyılın sonuna kadar olan birinci dönem; sekizinci yüzyılın başlangıcından onüçüncü yüzyılın ortasına kadar bir ikinci dönem ve onüçüncü yüzyılın ortalarından Orta Çağların sonuna kadar bir üçüncü dönem.

Birinci dönemde (beşinci yüzyıldan yedinci yüzyıla) bütün

4 Örneğin Cipolla tarafından yapılan hesaplamalar için bak. **Les mouvements**, s.14

Akdeniz'de - Yakın Doğunun zengin kasabalarında, Kuzey Afrika'nın pazarlarında, İtalya'nın limanlarında, Fransa ve İspanya'da manastır ve kalelerin civarında - bir sikke, Bizans İmparatorluğunun altın **solidus**'u, diğerleri üzerinde mutlak bir prestije sahip olmuştu[5]. Gençliğinde maceracı bir tacir ve gezgin olan bir Yunan keşişi, Kosmos Indicopleustes sekizinci yüzyılda Bizans İmparatorluğu'nun altın sikkesinin "dünyanın bir ucundan öbür ucuna heryerde kabul edildiğini ve hiç bir krallığın onunla kıyaslanabilecek parası olmadığından bütün krallıklarda ve herkes tarafından takdir edildiğini" gururlu bir biçimde ifade edebilmiştir [6]. Çok sayıda belge ve çağdaş arkeolojik bulgular Kosmos'un gerçeği söylediğini kanıtlamaktadır [7]. Bu durum yedinci yüzyılın sonuna kadar , güvenli bir biçimde Akdeniz'in bir "**nomisma** bölgesi" olduğunu söylediğimiz tarihe kadar sürmüştür.

Yedinci yüzyılın son on yılında bu birlik bozuldu. Bu ana kadar Araplar uzunca bir zamandır sahnedeydiler. Akdeniz'in siyasal ve dinsel haritasını değiştirmişlerse de parasal haritasını henüz değiştirmemişlerdi. İlk dönemlerde, muamelelerinde Bizans altın sikkelerini (**dinar** olarak isimlendirmişlerdi) ve İran gümüş sikkelerini (**dirhem** olarak isimlendirmişlerdi) kullanmaya devam etmişlerdir. Eğer altın sikke basarlarsa, yalnızca Bizans imparatorlarının sikkelerini taklit etmişlerdi. Eski bir Müslüman yazar şöyle yazmıştır: "Abdül Melik'in saltanatından önce bütün dinarların Yunanca yazıları vardı" [8].

---

5 Bizansın altın **solidus**'u Yunanlılar tarafından **nomisma**, Batılılar tarafından ise **bezant** olarak isimlendirilmiştir. Ayrıca onüçüncü yüzyılda **hyperperon** olarak da isimlendirilmiştir.

6 **Cosmae aegyptii monachi christiana topographia**, yayınlayan B. de Montfaucon (Paris,1707) s.148; E.O. Winstedt. **The Christian Topography of Cosmos Indicopleustes** (Cambridge, England 1909), s.81.

7 Mesela zikredilen çok sayıda belge için bak. C.D.F. Du Cange, **Glossiarum mediae et infimae Latinitatis** (10 cilt, Niort, 1883) s.v. **Byzantium** ve U.Monneret de Villard,"La monetazione nell'Italia Barbarica" **Rivista Italiana di Numismatica**, ser.2, 2 (1919) s.78 n.1 ve 4 ve s.101-109.

8 M.H. Sauvaire, "Materiaux pour servir a l'historie de la numismatique et de la metrologie musulmanes", **Journal Asiatique**, ser 7,14,(1879) s.477.

Halife Abdül Melik büyük bir yenilik getirmiştir [9]. Onun reformunun Binbir Gece Masallarının tadını taşıyan eski bir İslami açıklamasını tercüme etmenin günahına karşı koyamam.

El Kesay bir gün Harun Reşid'in sarayına geldim ve onu sarayında bir odada buldum. dedi. Elinde yazıları parlayan bir **dirhem vardı**; ona dikatli bir şekilde bakıyordu. Halife beni sık sık kabul etmişti.

"Biliyor musun" diye bana sordu "altın ve gümüş üzerine bu karakterleri basma geleneğini ilk kim kurumlaştırdı ?"

"Melik, efendim" diye cevap verdim

"Ve hangi nedenle ?"

"Bütün bildiğim onun geleneği ilk kez tesis etmiş olmasıdır" diye cevapladım

"Peki o zaman. Sana öğreteceğim. Papirüs Mısır'da Bizanslılar için yapılmıştır. Mısır'da yaşayanların, Bizans İmparatoru ile aynı dinden olan Hristiyanlar olarak, yaptıkları papirüs Yunan harfleriyle bir disayn taşıyor ve şu sözleri içeriyordu: "Baba, Oğul ve Ruh-ül Kudüs" Eşyalardaki bu ibare İslamın ilk günleri boyunca sürdü ve Abdül Melik ibni Mervan'ın hilafetine kadar değişmeksizin yaşadı.....Bir gün dizayna bakarken yazılan şeyin Arapçaya çevrilmesini emretti. Böylesi bir ibareye kızarak..... kumaş, papirüs, boya ilaçları vd. gibi orada yapılan şeyler üzerinde bu dekorasyonun kullanımını önlemek ve bunun yerine Allahın tekliğini tanıyan "Allah şahittir ki Allahtan başka tanrı yoktur" ibaresinin kullanımı için çalışan işçilere talimat verilmesi yönünde Mısır valisi Abdül Aziz ibni Mervan'a yazılı emir gönderilmesi talimatını verdi..

"Papirüsler Allah'ın tekliğini içeren yeni dizaynı aldıktan sonra ve yeni papirüsler Bizans ülkesine geldiğinde haberler yayıldı ve sonunda imparatorun kulağına gitti. Dizaynın onun için

9 Diğerleri arasında bak. E.von Bergmann, "Die Nominale der Münzreform des Chalifen Abdülmelik" **Sitzungsberichte der philosophisch-historichen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften**,56 (1870) s.239-266.

yapılan çevirisini gördüğünde, üzerindeki zındık ibareye sövüp sayarak ve hakaretler yağdırarak çok kızdı. Abdül Melik'e derhal yazdı ve şöyle dedi : "Mısır'da papirüs ve aslında dizayn konulan bütün şeyler Bizans için yapılmaktadır ve sizin yasakladığınız ana kadar onlar Bizans dizaynını kullanmayı durdurmamışlardır. Şimdi, eğer sizin selefleriniz doğru yapmışlarsa siz kötü yapıyorsunuz ve eğer siz doğru yöndeyseniz onlar hata içindeydiler. O zaman, bu iki alternatiften tercih ettiğini ve daha iyi bulduğunu seç. Sana makamına uygun bir hediye gönderiyorum ; eski dizaynı yeniden iade etmeni isterdim - böylesi bir davranış için sana teşekkür edeceğim....." (Abdül Melik üç elçiyi cevapsız bıraktı.) Bizans İmparatoru yeniden yazdı: "İsa adına yemin ederim ki, eski dizaynı olduğu gibi yeniden iade etmek için emir vereceksin, ve **dinar** ve **dirhem** sikkelerinin basılması için emir vereceğim - bildiğin gibi imparatorluğumun dışında bir sikke bile basılamaz - ve bunların üzerine sizin Peygamberinize hakaretleri yazı olarak koyacağız ve onları okumak alnınızda terler boşalmasına neden olacaktır...."

Abdül Melik mektuptan haberdar edildiğinde durum ona çok ciddi göründü ve kendini çok sıkıntı içinde buldu.... Ve Müslümanların toplanmasını istedi, ve onların konseyine danışdı. Ama hiçbiri pratik bir çözüm gösteremedi. Yalnız Ruh ibni Zanba şu şekilde konuştu "Seni bu güçlüğün içinden kimin kurtaracağını çok iyi bilirsin, ama, sen onu bir başka tarafta muhafaza ediyorsun" "Hay şeytan gelsin. Kim o" diye bağırdı "Emir" diye devam etti danışman, "Peygamberin Evinin Bilim Kaynağı senden önce gelir." Abdül Melik "doğrusun" dedi "Onu düşünmemiştim" Medine'deki valisine yazdı ve "Bana Muhammed İbni Ali İbn el Hüseyin'i ona layık bütün hürmetlerle gönder ve ona maiyeti için 100 bin dirhem, yol masrafları için 300 bin dirhem ver....."

"Aynı zamanda Muhammed ibni Ali gelene kadar Bizans

elçisini de kendisi ile alıkoydu. İbni Ali gelir gelmez kendisine olanlar hakkında bilgi verildi. Halifeye şöyle dedi "İki nedenle bunun senin için sorun olmasına izin verme. Birincisi Allah Bizans Kralının ağzından Allah'ın takipçisine karşı yönelmiş tehditlerin sonuçlanmasına izin veremez; ikincisi güçlükten çıkmanın bir yolu vardır."

"Bu nedir ?" diye sordu Abdül Melik.

"Üzerine Alahın birliği ve Allahın Peygamberini zikreden formulün birincisini bir yüzüne ikincisini diğer tarafına yazdıracağın **dirhem** ve **sikkeleri** basacak işçileri hemen biraraya topla. Sikkelerin kenarlarında sikkenin basıldığı şehri ve basıldığı yılı zikret.....

" Abdül Melik onun tavsiyesini izledi. Muhammed ibni Ali el Hüseyin ayrıca yeni sikkelerin bütün islam şehirlerinde kullanılma talimatı vermesini ve halka onları muamelelerinde ölüm cezası altında kullanmalarını emretmesini tavsiye etti..... Eski sikkelerin eritilmesi ve onların İslam sikkesine dönüştürülmek amacıyla darp edilmeye gönderilmesi emri verildi."

"Abdül Melik o zaman böyle davrandı ve Bizans elçisini İmparatoruna geri gönderdi....."

İşte o an, Raşid sikkesini hizmetkarlardan birisine attı [10].

Gerçekte etkileyici olmakla birlikte Harun el Reşid tarafından anlatılan hikaye kısmen tam değildir. Papirüslerin üzerindeki dizaynın Abdül Melik'in para reformunun gerisindeki tek neden olmadığına ilişkin göstergeler vardır. İlk İslam yöneticilerinin parasal konulara karşı tam bir ilgisizlikleri geniş çapta düzensizlik ile özel ve kamusal spekülasyonlarla sonuçlanmış görünmektedir [11]. Ayrıca, Müslümanlar arasında tedavül etmiş sikkeler ve özellikle de İran gümüş **dirhemi** çok farklı ağırlık-

10 Sauvaire, "Materiaux pour servir" s.475; Ayrıca J.von Karabacak."Zur orietalischen Altertumskunde. II: die Arabischen Papyrusprotokolle, **Sitzungsberichte der philosophisch-historichen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften** 161 (1909) s.1-103 kaynaklar hakkında tam bilgi verir.

11 Sauvaire, "Materiaux pour servir" (1879) s.478

larda olduğundan, halk sabit ağırlıktaki altın ve gümüşü temsil eden ideal hesap ölçütlerine atıf yapmaya başlamıştı; ve bu reformuyla Abdül Melik, reel değerleri bu hesap birimlerine eşit sikkeleri tadavüle koymak istemişti [12].

Reform, nedeni ne olursa olsun, kuşkusuz Akdeniz'in para tarihinde gerçek bir dönüm noktasını ifade etmektedir. Yeni İslam sikkeleri kısa sürede olağanüstü bir prestij kazandı [13] ve dinar Bizans nomisma'sını Akdeniz bölgesinden sürüp çıkarmamakla birlikte uluslararası bir para olarak onun tekelini sona erdirmiştir. Yedinci yüzyılın sonlarından itibaren Akdeniz dünyasının baskın uluslararası prestij kazanmış iki güçlü sikkesi vardı ve bunun her ikisi de Batı-orjinli değildi. Batı Avrupa bu konuda Bizans veya Müslümanlar ile yarışmaya çabalamamıştır. Ekonomik ve politik bakımdan aşırı zayıf olarak çok pasif bir rolü kabullenmiştir. Düzenli olarak herhangi bir şekilde bir altın sikke basma niyetine son vermiş ve esas itibarıyla gümüş sikkeye dönmüştü [14].

Bu yüzyıllarda diğer ilgili gelişmeler vardı. Onikinci yüzyılın sonunda ve onüçüncü yüzyılın ilk yarısında bazı İtalyan gümüş sikkeleri, Akdeniz bölgesinde **nomismata** ve **dinar** ile aynı anda geniş ölçüde kabul edilmiş bir uluslararası para işlevinde ortaya çıkmışlardır. Bunlar II. Frederik'in **augustales**

12 Sauvaire, "Materiaux pour servir" (1879) s. 506

13 **Dinar**'ın hakimiyeti hakkında bak. Monneret de Villarda "La monetazione nell'Italia Barbarica", s. 73-98. Eleştirel bir görüş için: P. Grierson, "Carolingian Europe an the Arabs: The Myth of the Mancus" **Revue Belge de Philologie et d'Historie**, 32 (1954) s. 1059 -1074 ve F.J. Himly, "Y a-t-il emprise musulmane sur l'economie des etats Europeens du VIIIe au Xe siecle ?" **Revue suisse d'historie**, 5 (1955) s. 31 - 81

14 Düzenli altın sikke basımına Batı Avrupa'da sekizinci yüzyılda, İtalyan yarımadasında aynı yüzyılın ikinci yarısında fiilen son verilmiştir. Hatta Müslüman İspanya'da sekizinci yüzyılın başlangıcı ile onuncu yüzyılın başlangıcı arasında altın sikke basılmamıştır. Bak. G.C. Miles, **The Coinage of the Umayyads of Spain**, (New York, 1950) , s.87. Bir yöneticinin geniş bir tedavüle sahip olacak bir kaç sikke basmayı arzuladığı bazı örneklerde az veya çok İslam **dinar**'ı veya Bizans **nomisma**'sının aslına sadık takliti basılmıştır.

veya İspanya'nın altın sikkelerinden daha fazla olarak gelecekteki devrimci gelişmelerin habercisiydiler

Onüçüncü yüzyılın ortası ile birlikte Orta Çağların ilk yarısında mevcut olan durum dramatik bir şekilde tersine döndü. 1252'de İtalyan tacir cumhuriyetleri yaklaşık 3,5 gram ağırlığında saf altın sikke basmaya başladılar. Yeni gelenler ilk günlerinde bazı güçlüklerle karşılaştılar; bir eski kronikçi, "e non n'era quasi chi il volesse" demiştir. Ama ilk güçlükler kısa sürede ve bütünüyle bitmiştir. O zamandan Orta Çağların sonuna kadar Akdeniz bölgesinin doları İtalyan cumhuriyetlerinin altın sikkeleridir. Gerçekte bu son dönem iki alt döneme bölünebilir. Onüçüncü yüzyılın ortası ile ondördüncü yüzyılın sonu arasında Floransa'nın altın sikkesi büyük bir farkla en büyük prestije sahip olmuştur ve Floransa'nın darp görevlileri gururla "communem cursum quem habet dicta moneta auri per universum orbem terrarum" demişlerdir [15]. Onbeşinci yüzyılda Venedik altın sikkesi **par excellence** uluslararası parayı temsil etmektedir.[16]

Orta Çağların sonunda durum tamamıyla başlangıçta olduğunun tersidir. O zamanlar Avrupalılar Bizans İmparatorunun sikkesini kullanmak zorundaydı, ama, şimdi durum "el emperador feu batre moneda en manera de ducat Venecia" idi [17].

Şimdiye kadar Bizans **nomisma**'sı İslam **dinar**'ı, Floransa'nın **fiorino**'su ve Venedik **ducato**'su ile karşılaştık. Ayrıca, herbirinin olağanüstü bir saygınlık kazandıkları tarihsel dönem-

---

15 I. Orsini **Storia delle monete della Repubblica Fiorentina** (Firenze , 1760) s.I.

16 Onbeşinci yüzyılda **ducato**'nun prestijini en açık bir biçimde, hem batı hem de doğu Akdenizde, Hristiyanlar kadar Müslümanlar da sikke sistemlerinde reform yaparlarken onu ölçüt olarak kullanmaları göstermektedir. Memlüklerin **ashrafi**'si, Osmanlı **altun**'u, Portekiz **cruzado**'su, Kastilya **ducato**'su ona dayanmıştır. Bak. H.E.Ives The Venetian Gold Ducat and Its Imitations yayınlayan ve şerheden P.Grierson (New York 1954).

17 Metin E.Stein "Untersuchungen zur spatbyzantinischen Verfassungs und Wirtschaftsgeschichte" **Mitteilungen zur Osmanischen Gesschichte**, 2 (1923-1925) s.13 n.1 de zikredilmiştir.

leri de biliyoruz. Onların birbirini izleyen hükümran üstünlüklerinin arkasındaki nedenler nelerdi? Diğer bir deyişle onların farklı tarihleri bazı ortak unsurlar gösteriyormu, ekonomistlerin mağrur geleneğini izleyerek bir "genel teori" formüle etmeye çabalayabilir miyiz?

Gerçekte, bana bu paralar en azından üç ortak karekteristik göstermişler gibi gelmektedir.

Bunların birincisi, bunlar her zaman yüksek bir değer içeren bir birimi göstermişlerdir. Bizans **solidusu** Roma libresinin 1/72 'si idi. Bir Roma libresi 327,45 gramın muadili olarak kabul edilirse **solidus**'un teorik ağırlığı 4,55 gram olarak kabul edilmelidir [18]. Bir Roma libresinin muadilinin 322.56 gram olduğu kabul edilirse 4,48 gramlık bir teorik ağırlığa ulaşılır.[19] British Museum'daki bütün krallık paralarını tartmış olan W.Wroth "bu sikkenin ağırlığı mevcut olduğu uzun dönem boyunca az da olsa değişmiştir. Her zaman için 3,88 gramdan fazlaydı ve günümüze kadar gelen en ağır örnekleri genellikle 4,40'dan 4,53 grama kadar ağırlığa sahiptir. 4,53 grama ulaşan örnekler kesinlikle nadirdir" sonucuna ulaşmıştır [20]. Bu nedenle Bizans solidus'unun normal olarak 4,5 gram civarındaki saf altını temsil ettiği sonucuna güvenli bir biçimde ulaşabiliriz [21].

İslam **dinar**'ı çok fazla farklı değildi. Aslında bu sikke Bizans **solidus**'undan türemişti. Doğu Emevilerinde standart ağırlık 4,25 grammış gibi görünmektedir; belki de Abdül Melik zamanında İslam topraklarında tedavül eden aşınmış Bizans

18 Bu F.C. Hultsch'a göre Roma libresinin ağırlığıydı. **Griechische und Römische Metrologie** (Berlin, 1882) s.155-161.

19 Bu L. Naville'e göre Roma libresinin ağırlıydı. "Fragments de metrologie antique", **Revue suisse numismatique**, 22 (1920) s. 42-60. ve Naville, "La livre romaine et le denier de la loi salique", **Revue suisse numismatique**, 22 (1920), s.257-263.

20 W Wroth,**Catalogue of the Imperial Byzantine Coins in the British Museum** (London 1908), I, s.lxxiv.

21 Bu dönemin korunmuş parasal ağırlıkları açıkça yaklaşık 4,5 gram ağırlığını teyit etmektedir. D.A. Zakythinos, **Grise monetarie et crise economique a Byzance du XIII au XV siecle** (Athens 1948) s.3 de zikredilen bibliyografyaya bak.

sikkelerinin bir ortalama ağırlığı [22]. İspanya Emevilerinde, ihraçları durdurulduğunda sekizinci yüzyıldan önce basılmış **dinar**'lar genellikle 4,28 gram civarındaki bir ortalama ağırlıkla Doğudakilerden daha ağırdır [23]. İtalyan tacir cumhuriyetlerinin altın sikkeleri 3,5 gram civarında altın idiler.

Orta Çağların dolarları -**nomisma,dinar, fiorino ve ducato**- saf altından basılmışlardı ve ağırlıkları 3,5 gram ile 4,5 gram arasında değişmiştir. Günümüz Birleşik Devletler doları 1 gramdan daha az bir ağırlığa muadildir (artık doların altın olarak sabit bir değeri söz konusu değildir çev. notu). Daha doğru bir kıyaslama için diğer mallar cinsinden altının satın alma gücünün Orta Çağlarda bugünkünden genellikle daha yüksek olduğunu da dikkate almalıyız.

Tartıştığımız sikkelerin prestijini destekleyen ikinci önemli bir faktör, ilk ihraçlarını izleyen uzun bir zaman için kayda değer bir esas değer (intrinsic) istikrarına sahip olmaları görünmektedir [24]. Bizans **solidus**'unun ayar ve ağırlığı esas itibariyle Orta Çağların iik beş yüzyılında istikrarlı kalmıştır. Yalnız onbirinci yüzyılla birlikte ciddi ve artan oranlı olarak ayarı bozulmaya başlamıştır.[25]

İslam **dinar**'ına dönersek, mevcuduyetinin ilk iki yüzyılında esas değer istikrarını koruduğunu kolaylıkla görebiliriz Bu Doğuda basılmış dinar'lar için doğrudur. Ayrıca,İspanya'da basılmış **dinar**'lar için de doğru görünmektedir [26]. Yalnız onbirinci yüzyılda İspanya **dinar**'ının ciddi bir biçimde ayarı bozulmaya başlamıştır.

---

22 Sauvaire, "Materiaux pour servir" (1869) s. 479, 487, 506.

23 Miles, **The Coinage of the Umayyads of Spain**, s.90.

24 Esas değer (intrinsic) istikrarı sikkenin ağırlık ve alaşımında istikrar anlamına gelmektedir. Bu zorunlu olarak diğer mallar cinsinden istikrar anlamına gelmemektedir.

25 Bütün bunlar için bak. P Grierson, "The Debasement of the Bezant in the Eleventh Century" **Byzantinische Zeitschrift**,47 (1954) s.379-394.

26 Miles, **The Coinage of the Umayyads of Spain**, s.90

Floransa'nın **fiorino**'su ilk ihracından sonra birbuçuk yüzyıl çok istikrarlı bir sikke olarak kalmıştır. Ondördüncü yüzyılda Fransa parasal güçlüklerin içindeyken kronikçi Giovanni Villani istikrarsız Fransız sikkelerine karşı gururla şunları ifade edebiliyordu; "il nostro fiorino ch'e ferma e legal moneta di fino oro"[27]. **Fiorino**, onbeşinci yüzyılın başlangıcında bazı güçlüklerden zarar görmüştür. Floransa'da ağırlıkça daha hafif bazı fiorino tipleri ve dışarıda da bazı fiorino taklitleri daha hafif olarak ihraç edilmiştir [28]. Bu kötü maceralar **fiorino**'nun Orta Çağların son doları olarak Venedik **ducato**'su ile değiştirilmesinde kısmen rol oynamıştır. Gerçekte ilk kez 1284'de basılan Venedik ducato'su hem ağırlığını hem de ayarını kayda değer bir biçimde bozulmadan Venedik Cumhuriyeti'nin sonuna kadar korumuştur.

Yüksek birim değeri ve esas değer istikrarı olmaları gereken zorunlu koşullardır, ama, kesinlikle sikkelere sahip oldukları uluslararası başarıyı garanti etmede yeterli değildirler. Bunun kanıtlarını bulmak için incelediğimiz yüzyılların ötesine gitmeye gerek yoktur. İmparator II. Frederick'in altın sikkesi, İngiltere'de III. Henry'nin parası kesinlikle iyi paralardı ama asla **nomisma, dinar, fiorino** ve **ducato**'nun işlevine sahip olmamışlardır. Bir paranın " Dolar " olabilmesi için uluslararası ticarete geniş ölçüde katılan sağlam ve güçlü bir ekonomi ile desteklenmelidir

Nomisma'nın başarısı Orta Çağların ilk yarısında Bizans İmparatorluğu'nun endüstriyel ve ticari gücü olmaksızın tam olarak kavranamaz. Abdül Melik'in reformunun başarısı ve onun parasının bütün dünyada geniş tedavülünün temel nedeni, Allahın da yardımıyla, yeni İslam imparatorluğunun ekonomik

27 G. Villani, **Cronica** (Firenze 1823), lib.xi, ch.72. Milano, 1803 (**Classici** İtaliani) yayımında pasaj bölüm 71 de bulunmuştur.

28 Bak.A.Nagl, "Die Goldwahrung und die handelsmassige Geldrechnung im Mittelalter", **Numismatische Zeitschirft**, 26 (1895), s.98-101.

önemi ve onun bu devirlerin uluslararası ödemeler sistemindeki büyük rolüdür. Floransa'nın **fiorino**'sunun onüçüncü yüzyılın ikinci yarısında ve ondördüncü yüzyılın bir kısmında başarısının nedenlerini anlamak istenilirse, bu devirde Floransa ekonomisinin olağanüstü genişleyen ekonomik gücünü ve onun uluslararası bankacılık ve ticaret üzerindeki büyük etkisini unutmamak gerekir. Aynı şekilde, Venedik ekonomisinin genişlemesi ve şehrin onbeşinci yüzyıl boyunca uluslararası muameleler sistemindeki rolü ile ilişkilendirilemese **ducato**'nun başarısı anlaşılamazdı. Yüksek birim değeri , esas değer istikrarı, aynı zamanda uluslararası ödemeler sisteminde üstün bir rol oynayan güçlü ve sağlam bir ekonominin desteği - bunlar "Orta Çağların dolarlarının" talihini belirleyen formülün üç temel unsuru olmuş gibi görünmektedirler [29].

Bu üç unsurun herbirinin önemi kesinlikle aynı değildir. Objektif bir ölçüm için bir testimiz yoktur ve herhangi bir değerlendirme kişisel yargıya dayanmak zorundadır. Sunduğum örnekler hakkında benim kişisel duygularım, bu üç unsurdan - yüksek birim değeri, esas değer istikrarı, ekonomik temel - sonuncusunun her zaman en önemlisi olduğudur. Esas değer istikrarının büyük önemine kesinlikle inanıyorum, ama, soruna çok

29 Metinde tartışılan üç faktör muhtemelen orta çağ "dolarının" kaderini belirleyen en önemlileri idi. Ama kesinlikle diğer faktörler de vardır. Bir sikkenin değişmeyen bir tipi koruması gerçeği onun özellikle cahil kitleler arasında olmak üzere popüleritesini büyük ölçüde artırırdı. Diğer hallerde batıl inanç ve din önemli bir etki gösterebilirdi. Örneğin Venedik altın ducato'sunun Hristiyan Levanten nüfus arasındaki popüleritesine büyük ölçüde bu nüfusun San Marco ile Venedik Dükası olarak Büyük Konstantin ve onun annesi Helen'in tasvirlerine inanmaları neden olmuş görünmektedir Cf. F.W. Hasluck " Constantinate " **Essays and Studies Presented to W Ridgeway** (Cambridge, England,1913) içinde s. 635-637. Benzer şekilde bugün Etopya'da Maria Theresa **thaler**'inin popularitesi kısmen Etopyalı Kıpti Hristiyanlarının Hazreti Meryem'in tasvirine inanmaları gerçeğine dayanmaktadır. Cf. L.M. Nesbitt, **Desert and Forest** (Bristol 1955) s.16. Orta Çağlardan sonraki dönemin "dolarları" hakkında bak. A.Dieudonne, "Des especes de circulation internationale en Europe depuis Saint Louis" **Revue suisse de numismatique**, 22 (1920) s. 3-39.

modern bir gözle de bakmamamız gerektiğine inanıyorum [30]. Sanırım ağırlıkta istikrar ile ayarda istikrar arasında ayırım yapmak zorunludur. Sikke kullanımında Orta Çağların alışkanlığı, ağırlıktan ziyade özellikle ayarda istikrara önem verilmesidir. İstikrarlı ayarı korumak bir sikkenin kaderi için çok önemliydi ve bu önem ödeme anında ayarın tahkik güçlüğü ile doğrudan bağlantılıdır.

Diğer iki unsur kadar büyük olmayan yüksek değerin önemi mantıksal ve duygusal faktörlere dayanmıştır. Kolaylıkla anlaşılabileceği gibi düşük bir birim değeri prestij ilave etmezdi ve bir sikkeyi yerel muamelelerin sınırlı alanına hapsederdi. Orta Çağların dolarlarının yüksek birim değeri yalnız verdikleri prestij için değil aynı zamanda sahneye getirdikleri sosyal mülahazalar için de önemliydi. Halk kütlesi düşük satınalma gücüne sahip olduğundan yüksek birim değeri Orta Çağların dolarlarını yalnızca yüksek sınıflar arasında ve ekonomik yaşamın belirli kesimlerinde tedavül eden "aristokratik sikkeler" haline getirmişti [31]. Gerçekte katmanlaşmış toplumda farklı sınıfların farklı para tipleri kullanması, bir kısmına izleyen bölümde değineceğim, çok sayıda sonucu olan büyük bir sorun yaratır.

30 Yeniden, esas değer istikrarının (ki sikkeyi oluşturan maden olarak istikrar anlamındadır) zorunlu olarak diğer mallar bedeli ile istikrar anlamına gelmediğini vurgulamak istiyorum.Önceki en azından istikrarın bir şeklidir

31 Durum Bloch tarafından "Le probleme de l'orz" da belirtilmiş ve daha sonra A.Sapori tarafından onun iyi bilinen çalışmalarından birinde **Studi di storia economica medievale** ' (Firenze, 1946) s.671 n. 1 de vurgulanmıştır.

BÖLÜM III

UFAK SİKKELERİN BÜYÜK SORUNU

Her başlangıç düzeyindeki ekonomi ders kitap, sağlam bir ufaklık para sistemini korumanın standart formülünü verir: hükümet hesabına emtea değeri parasal değerinden daha düşük olan küçük madeni paraları (sikkeleri) tedavüle çıkarmak; tedavüldeki bu ufak madeni paraların miktarını sınırlamak; birim para ile konvertibilitesini sağlamak. Bazı ekonomistler reçetenin esaslı unsuru olarak kabul etmeseler de, belirli bir miktarın üzerindeki ödemelerde bu ufaklık paranın yasal ödeme aracı olamayacağı kuralı da bunlara eklenebilir[1]

Bu formül basit görünse de bulunması yüzyıllar almıştır. İngiltere'de 1816'ya kadar uygulanmamış ve Birleşik Devletler'de 1853'den önce kabul edilmemiştir. Bunun uygulanması modern para sistemlerinin başarılı işlemesi için en önemli şeydi [2].

Sikke basmak amacıyla hem altın hem de gümüşü kullanan hiç bir toplum, eğer ufak sikkeleri metal içeriği tedavül değerlerine eşit olacak şekilde basarsa, tatminkar ve istikrarlı bir para sistemini koruyamaz. Gerçekte böylesi herhangi bir durumda altın, gümüş ve bakırın piyasa fiyatlarında sürekli dalgalanmalar birinin veya diğer ikisinin etkilerine neden olmuştur: bu

1 Bak. E.Cannan, **Money**, (Westminster, 1929) s.31 f. İlk para teorisyenlerinin görüşleri hakkında bak. A.E.Monroe, **Monetary Theory before Adam Smith**, (Cambridge, Mass. 1923) s.96.

2 Bir modern ekonomist şunu belirtmiştir; Bu buluşun tatmin edici bir yedek para sisteminin gümüş veya çift -metal sistemine dayanmaksızın olası olduğunu göstererek uluslararası altın standardının doğuşunu olası yaptığını söylemek muhtemelen çok değildir." Bak. A. E. Whittlesey, **Principles and Practices of Money and Banking** (New York 1948) ,s.198.

otoriteleri sikkelerin yasal oranlarını ve büyük sikkelerle ufaklık sikkeler arasındaki değişim oranlarını sürekli değiştirmeye zorlamış; veya iki para türünden birinin tedavülden kalkmasına neden olmuştur.

Bu büyük uygunsuzluğa, Orta Çağlarda eklenen bir diğeri vardı. Bir çok durumda sikke basımı doğrudan devlet tarafından yapılmamış ve diğer kişilerin kendisine getirdiği madenden para basan özel kişilere iltizama verilmişti. Bu sikke mültezimlerini yöneten güdü doğal olarak kamu yararı değil bunların özel çıkarı idi. Bir kralın kendisinin bir darphane işlettiği durumlarda, o da, bir devletin başı olmaktan çok, çoğunlukla özel bir müteşebbis gibi davranmıştır. Sikke basanların kârları altın ve gümüş sikke basımında yüksekti, ama, mal değeri ile nominal değeri arasındaki farka dayanan spekülasyon ile bir kazanç şansı olmadıkça ufaklık sikkelerin basımındaki kâr düşüktü. Ne zaman parasal otoriteler madeni içeriğin nominal değere eşit veya hemen hemen eşit olmasının zorunluğuna çabaladılarsa ufaklık sikkelerin ihracı ciddi bir biçimde azaldı ve toplum bu tip paranın kıtlığından şikayete başladı.

Yakın zamana kadar birçok kişi yalnızca ufaklık sikkelerin esas değerinin nominal değerleri ile başabaşlığı korunduğu zaman bir para sisteminin sağlam olacağı ve işleyeceği fikrini yanlış bir biçimde korumayı sürdürerek, bu parasal düzensizliklerin gerçek kaynağını ve niteliğini anlamakta başarısız oldu Bu yanlış görüş orta ve yakın modern çağların parasal tarihinin büyük bir kısmında hakim olmuştur. Ancak, bunu, para teorisinin ana motiflerinden birisi olmasına rağmen, o günlerde her zaman onu taklit eden veya ilkelerine sadık kalan parasal uygulama izlememiştir. Sıklıkla, karşıt olarak, bütçe sorunlarını çözmek veya diğer ekonomik, siyasal ve sosyal nedenlerle, hem orta çağ hem de modern zaman yönetimleri ufaklık sikkelerin maden değerlerinden daha yüksek bir nominal değer ile tedavül

etmeleri için uğraşarak sikkelerin ayarını düşürmüşlerdir.

Bununla birlikte bu tip manevralar erken modern zamanlarda olduğu gibi Orta Çağlarda da genelllikle dürüst olmayan kestirme çözümler ve küçük politik veya mali hileler olarak değerlendirilmişlerdir. Yalnız onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda bazı para uzmanları geleneksel görüşü terketmeye başlamışlardır. Diğer bir deyişle bazı düşünürler, yalnız ufaklık sikkelerin itibari para [3] olarak tedavülünü mümkün kılmak değil, ayrıca, eğer sağlam bir para sistemi muhafaza edilmek isteniyor ise bunu yapmanın zorunlu olduğunu da ileriye sürmeye başlamışlardı. Bu kavramın en parlak sunumlarından birisi, Padova Üniversitesinde bir matematik profesörü olan Geminiano Montanari'nin onyedinci yüzyılın ikinci yarısında para politikası üzerine yazdığı bir kitapta olanıdır. "Yeteri kadar açıktır ki bir prens için halkının kullanımı için yeterli olandan daha fazla, aslında ne çok fazla ne çok az, sikke basmazsa, madeni içeriği nominal değerlerine eşit olan ufaklık sikke basma zorunluğu yoktur. Eğer prens yalnızca halkın gereksinimi kadar sikke basarsa istediği madeni içerikte (ufaklık sikke) basabilir.... diye yazmıştır.Buna şunu ilave etmiştir; "Korkarım ki, bu, bazı kişilere bir çelişki gibi görünebilir, ama, prens, ufaklık sikkelerden ve onların madeni değerlerinin nominal değerleri eksi basma maliyetine eşit olarak basmalarından herhangi bir kazanç sağlamaktan, bu (kazanç) daha büyük sikkeler alanında bir gün bazı güçlükleri doğurabileceği için , sakınmalıdır " [4].

Bu tip fikirler onyedinci yüzyılda ve hatta yayıldıkları onsekizinci yüzyılda kesinlikle evrensel olarak kabul edilmemiştir [5].

3 "Değeri maddi olarak onu oluşturan maddenin değerinden daha büyük olan parayı **itibari para** (token money), "değeri maddi olarak onun oluştuğu madde değerinden daha büyük olmayan" paraya da **tam para** (full-bodied money) diyeceğim. Bu tanımlar için bak. D. H. Robertson, **Money**, (Cambridge, England 1948) s.47.

4 G. Montanari, **La zecca in consulta di stato**, A. Graziani, **Economisti del Cinque e del Seicento**, (Bari ,1913) s.290-294 içinde.

5 Örneğin onyedinci yüzyılda Pidmonte ve Savoy'un para düzenlemelerinde hâlâ

Küçük miktarlar için itibari sikkelerin kullanımının daha iyi olduğunun keşfi gerçekte sorunu çözmemiştir. Geminiano Montanari 'nin açıkça yazdığı ve diğer ekonomist ve devlet adamlarının teyit ettiği gibi, itibari sikkeler aslında tedavüldeki miktarları düzenlenmiş olarak kullanılabilmelidir.

"Miktar" düzenlenmek zorundadır. Ama nasıl? G.A. Thesauro 1607 de Torino'da basılmış para hakkındaki incelemesinde "Miktar (ufaklık paranın) halkın küçük satınalmalarını yapacak ve küçük ödemelerini halledecek yeterlikte olacak şekilde sınırlandırılmalıdır" tavsiyesinde bulunmuş ve bu görüşü "ufaklık sikke ihracını, bu sikkeler yalnızca küçük yiyecek alımları ve daha büyük sikkelerin işlevlerine yardımcı (**pro supplemento**) olmak için basıldıklarından, kısıtlamak iyidir" diyerek güçlendirmiştir [6]. 1613 de A. Serra ufaklık sikkelerin "alışverişi yapmak için yeterli olan miktarlarla" sınırlandırılmalarını yazmıştı [7]. Bir zaman sonra bir Piedmonte senatörü istikrarlı ve sağlam bir para sistemini korumanın "en güvenli yolu küçük alışveriş için gereksinme duyulandan daha fazla ufaklık sikke basmamak olduğunu" yazmıştı [8]. Gördüğümüz gibi daha sonra Geminiano bir prens için "halkın kullanımı için yeterli olandan daha fazla, gerçekte ne çok fazla ne çok az, (ufaklık sikke) basmamanın zorunlu olduğunu" ileriye sürmüştü [9]. Yine onsekizinci yüzyılda diğer bir İtalyan ekonomisti G.B.Vasco " ufak sikkelerin mikta-

---

mal para ve güvene dayanan para arasındaki karıştırma hakimdi. Bak. G. Praj. "La moneta Piemontese ai tempi di Vittorio Amedeo I e Carlo Emanuele II." **Bolletino storico bibliografico Subalpino**, 40 (1938) s.246. Ve onsekizinci yüzyıl ekonomistlerinin bir çoğu hâlâ güvene dayalı yedek sikkelerin ihracında girilen riskleri alma eğiliminde değildiler. Bak Monroe, **Monetary Theory**, s.189 f

6 G. A. Thesauro, **Tractatus novus de augmento ac variatione monetarum**, (Torino 1607) s. 27, 33. Sayfa 33 de yazar ayrıca açıkça "quando nimis erose monete cuditur vel aliunde importatur tunc sempre alteratur pretium perfectioris monete" demiştir.

7 A.Serra, **Breve trattato delle cause che possono fare abbondare li regni di oro e argento**, Graziani, **Economisti** içinde s.217.

8 Praj, " La moneta Piemontese" s.235.

9 Montonari, **La zecca in consulta di stato**, s.290.

rı günlük küçük iş hayatının gereksinmelerini karşılamayla orantılı olmak zorundadır" dediğinde aynı kavramı ifade etmiştir [10]. Diğer yandan 1755'de Piedmonte para kanunları "niyetlenilen ufak ticaretin gereksinmelerini aşan ufaklık para miktarını yok etmeyi" amaçlamıştı [11].

Bütün bu ifadeler doğruydu. Ama çok yardımcı olmamışlardı. "Küçük ticaretin gereksinmeleri" tam olarak neydi? Onlar nasıl ölçülür? Burada gerçek bir güçlük durmaktadır. İspanya'da sikke basımlarında değişik miktarlı sikkelerin belirlenen oranlarda ihracı gerekliydi [12]. Onyedinci yüzyılda Venedik'te ufaklık sikkelerin ihracı belirlenen miktarlarla sınırlıydı. Papa X. Innocent (1644-1655) zamanında Roma'da Papalık Devletinin para görevlileri bir yılda 200 **scudi**'yi aşan değerde ufaklık sikke basılmaması gerektiğine karar vermişlerdi [13]. Belirlenen oranlar veya belirlenen miktarlar kaba bir tahminin sonucuydu ve ayrıca bu tür tahmin ufak sikkelerin veri bir "miktar" veya veri bir "tahmin"inin bir yıl çok küçük ve diğer bir yılda çok fazla olabileceği gerçeğini de hesaba katmamıştı

Dönemin hem teorisyenlerinin hem de uygulamacılarının bulmakta başarısız oldukları, eğer devlet iki şeyi yapmış olsaydı tedavüldeki ufaklık paraların miktarının otomatik olarak düzenleneceğiydi: kaydi paraların basım tekelini üzerine almak ve bunların büyük, tam sikkelerle konvertibilitesini garanti etmek [14].

Zamanın parasal otoritelerinin konvertibilite politikasını

10 G.B.Vasco , **Osservazioni in Scrittori Classici Italiani di Economia Politica, parte moderna**. Yayınlayan A. Custodi (Milano 1804) ,35,s335,341.

11 **Raccolta delle leggi della R.Casa di Savoia**, Yayınlayan F. A. Duboin (Torino 1851) t.18 ,vol.20, s.1330.

12 A.P Usher. **The Early History of Deposit Banking in Mediterranean Europe** (Cambridge, Mass., 1943) s.198.

13 Montanari, **La zecca in consulta di stato**, s.353.

14 Genel başarısızlıkta "konvertibilite" yoluyla miktarı da kontrol etmeye ilişkin öncü bir deneyimin temsil ettiği dikkate değer bir istisna 1841 yılında Barselona şehrine İspanya Kralı tarafından verilmiş ayrıcalıktır. Bu örnek için bak. Usher, **The Early History of Deposit Banking** , s.232.

uygulamakta başarısız olmalarını yargılarken hükümetlerin arzularından ötede, ilkenin uygulanmasında koşullarda varolan bir engeli belirtmemiz gerekir - yani parasal konularda hükümetlerin sınırlı hükümranlığı. Genelllikle her zaman, bir devletin sınırlarının içinde ve içine doğru bütün komşu devletlerden ufaklık para akmış ve tedavül etmiştir. Zamanın hükümetleri birden fazla defa, böylesi gel-git akımları kurutmayı denemiş ve başarısız olmuşlardır. Açıktır ki, böylesi koşullarda, parasal otoriteler konvertibiliteyi garanti etmeyi olanaksız buldular

Akdeniz Avrupası tedavülde kalacak ufaklık sikkelerin miktarını kontrol etmek için iyi ve otomatik bir araç bulmada başarısız oldu. Kaçınılmaz olarak, en azından uzun dönemde, küçük miktarlı paralarda istikrarlı bir madeni muhtevayı korumakta da başarısız oldu. Şimdilik bir tartışma, birçok tarihçinin ve iktisatçının kuşkulandığından çok daha fazla karmaşık olduğundan, bu ikinci başarısızlığın nihai sonuçları hakkında uzun bir tartışmaya giremem. İşaret etmek istediğim bu yüzyılların teorik ve kurumsal ortamında ufaklık paranın hareketlerinin bazı genel kalıplarıdır.

Bir ayar düşürme yürürlüğe konduğunda, önlem, sikke mültezimlerine (veya sikke basımının kurumsal düzenlemesine göre bazı hallerde kral a veya özel vatandaşa) ufaklık sikkelerin mevcut nominal değeri ile yeni ayarı düşürülmüş madeni muhtevası arasındaki farka dayanan spekülasyon yolu ile iyi bir kazanç sağlama fırsatı vermiştir. Sonuç olarak, ufaklık sikke ihraçları bir genişleme dönemine girmiştir. Oldukça genel olarak, tedavüldeki ufaklık sikkelerin miktarı, çabucak sikkelerin cari değerlerinin mal değerlerine kadar düşmeye zorlandığı bir noktaya ulaşmıştır. Bu noktada hiçkimsenin ufaklık sikke basmada çıkarı yoktu. Yeni bir ayar düşürmeye kadar sözleşilmiş ihraçlar yerine getirilmiştir.

Bu özel sistem herhangi bir teorik kalıptan doğmamıştır. İn-

tibak ve reaksiyon güçlerinin otomatik oyununun ampirik sonucudur. Niteliği itibariyle düzgün şekilde çalışan bir araç değildi, ama, ufaklık sikkelerin kıtlığı ve aşırı sikke basmanın birbirini izleyen dönemlerinin zincirinin yarattığı bir araçtı [15].

Ufaklık sikkelerin artan oranlı ayar düşürümü ve onların miktarını kontroldaki başarısızlık kaçınılmaz olarak istikrarlı altın tedavül ederken piyasa haddinin artan oranlı yükselişine neden oldu [16]. Örneğin Orta Çağların büyük endüstriyel merkezi olan Floransa'da 1252'de 1 altın fiorino almak için yalnızca 20 şilin ufaklık para gerekiyordu. Onsekizinci yüzyılın başına gelince 252 şilin gerekmiştir [17]. Uzun dönemde değişim oranlarındaki bu yükseliş ufaklık sikkelerin uğradığı ayar düşüşünün göstergesidir.

Yüzyıllar boyunca bilimsel inceleme yazarları, teorisyenler ve diğer insanlar bu "değişmelerin" savaşılması ve yokedilmesi gereken şeytanlar olduklarına inanmalarına rağmen ben, yerleşmiş görüşlere oldukça uymayan bir bakış açısına sahip olmaya eğimliyim. Ufaklık sikkelerin ayarının gittikçe daha çok düşürülmesinin ve onların miktarını kontrolde başarısızlığın kötü olmaktan ziyade iyi olduğuna inanıyorum.

Avrupa, ihraçlarda devlet tekelini benimsemede ve tedavüldeki ufaklık sikkelerin miktarını kontrolde etkili bir araç bulmada veri olan başarısızlığıyla, bu sikkeleri istikrarlı bir madeni muhtevada tutmaya çalışsaydı bu tip paranın feci ve uzun bir kıtlığına katlanırdı. Bu koşullarda ufak sikkelerin ayarının dü-

15 Bu salınan hareket, bütün Orta Çağlar boyunca ufaklık sikkeler ve büyük, tam sikkeler arasındaki değişim oranlarının dalgalanması gözlendiğinde açıkça farkına varılır. Bak. C.M. Cipolla, **Studi di storia della moneta; I movimenti dei cambi in Italia dal sec. XIII al XV** (Pavia, 1948) s.98-105.

16 Uzun dönemde yakın ilişkisi olmasına rağmen kısa dönemde genellikle yakın ilişkisi olmayan iki fenomeni -ufaklık sikkelerin ayarının düşürülmesi ve değişim oranlarının artması- anımsamak sanırım önemlidir Bak. C. M. Cipolla. **Les mouvements monetaires dansss l'Etat de Milan** 1580 -1700, (Paris 1952) s.19 f.

17 G.R.Carli, **Delle monete e dell'instituzione delle zeeche d'Italia, I,** (Mantua 1754) s. 337 f.

şürülmesi bunların arzını makul bir biçimde esnek tutmanın tek yoluydu.

Diğer yandan, Orta Çağlar boyunca kıymetli metallerin genel arzı, bu tür metallerin parasal ve endüstriyel amaçlarla sürekli büyüyen talebi karşısında aşırı ölçüde inelastik olmuştur. Fiyat sistemlerinin ayrıca temeli olan paranın , ağırlık ve bileşiminde tam bir istikrarı muhafaza edebilmeye çalışacak devletler ise yüzyıllar boyunca korkunç bir deflasyon ile çarpılacaklardı. Diğer yandan İtalyan tacir devletleri için, örneğin,uluslararası ticaret ve bankacılıkta rolleri ve prestijleri veri iken, altın paralarının yani zamanın uluslararası ticaretinde ödeme araçları olan fiorini ve ducati 'nin ağırlık ve alaşımında istikrarı korumak son derecede önemliydi. Eğer bu devletler büyük bir deflasyondan kaçarken aynı zamanda bunu becerebilmiş ve bu politikanın bütün yararlarını elde edebilmişlerse bu yanlızca içsel tedavül amacıyla sürekli ayarı düşürülen diğer bir sikkeler grubuna ve bu sikkelere dayanan fiyatlar sistemine sahip olmalarıydı. Diğer bir deyişle Akdeniz devletlerinde ufaklık sikkelerin artan oranlı ayar düşürümü zamanın uluslararası altın paralarının asırlık istikrarını olası kılan ekonomik güvenlik sübabı idi.

Enflasyonist bir para ile istikrarlı bir paranın birlikte tedavül ettiği bir ekonomik sistem tarihçi ve sosyologlar kadar ekonomistler için de kesinlikle özel ilgiye sahiptir. Sahip olunabilecek ilgi, eğer fenomenin bulunduğu toplum kesin bir biçimde katmanlaşmışsa ve iki para türü farklı sosyal sınıflarda tedavül etme eğiliminde ise, daha da yoğun olur. Orta çağ İtalya'sındaki durum budur.

"Ufaklık para olarak dediklerini gerçekte Akdeniz ekonomisinde Orta Çağların sonuna kadar bugün Amerikan ekonomisinde örneğin **penny** (1 cent veya 1/100 dolar değerinde madeni para ç.n.), **dime** (on cent veya 1/10 dolar değerinde madeni para ç.n.) ve **quarter** (25 cent veya 1/4 dolar değerinde madeni para

ç.n.)'ın sahip olduğundan çok daha büyük bir role sahiptiler. Fiyat ve ücret düzeyleri gümüş olarak bugünkünden çok daha düşüktü ve parakende ticaret çok küçük ölçekte idi. Bu nedenle, ufak sikkeler yerel ufak muamelelerde hemen hemen tek ödeme aracıydılar. Ayrıca ücretler genellikle ufaklık sikkelerle belirlenmiş ve ödenmiştir. Bu yalnızca fiyat ve ücret düzeyinin gümüş cinsinden düşük olmasından değil ayrıca küçük sikkeler üzerinde fiilen herhangi bir yasal ödeme sınırlamaları olmaması veya böylesi yasal sınırlamalar varsa bile gerçekte uygulanmaması nedeniyle olasıydı.

İşçilere ufak sikkelerle ödeme yapılırken mallarını satan büyük tacirler ve girişimciler kendilerine genellikle altın sikkelerle ödeme yapılmasını istemişlerdir[18]. Böylesi bir durumda, ufaklık sikkelerin bozulması ve bunu izleyen altın fiyatları ve mal fiyatlarının yükselişi arkasındaki olağan nominal ücret gecikmesi veri iken ufaklık sikkelerin bir ayar düşürümü altın sikkeler ve mal değerleriyle ufaklık sikkelerin aşınmasına yol açmış, kısa dönemde en azından 1) reel ücretlerde bir düşme, ve, 2) pazarda mallarının satış fiyatı büyük altın sikkeler cinsinden artmamış olsa bile girişimcilerin kazançlarında bir artışla sonuçlanmıştır [19]. Bu nedenle iki sınıfın, girişimcilerin ve işçilerin, birincilerin ufaklık sikkelerin ayarının düşürülmesi politikasını ikincilerin ise bir istikrar politikasını destekleyerek, parasal sorunda güçlü bir biçimde birbirlerine karşıt olmaları doğaldı. Böylesi bir zıtlığın kanıtları orta çağ kayıtlarında sürekli tekrarlanmaktadır. Anımsatılabilecek değişik örnekler arasında sanırım en ilginç olanlardan birisi Floransa'da 1378'den

18 Böylesi bir zıtlık Floransa gibi endüstriyel merkezlerde kanunlar tarafından da zorlanmıştır. Bak. **Statuto del Podesta** Yayınlayan R.Caggese (Firenze, s. 1921) s.279-280 lib.III, rubr.128 ve A.Sapori, **Studi di storia economica medievale** (Firenze 1946) s.671. n.1.Tacirlerin ufaklık sikkelerle yapılan ödemeleri reddetmelerinin ilginç bir örneği G. Padovan, "L'attivita commerciale di un patrizio Veneziano del Quttrocento "**Rivista di storia economica**, 8 (1943) s.8'de bulunabilir.

19 Sürecin ayrıntılı bir analizi için bak. Cipolla, **Studi di storia della moneta**, s.121-123 ve Cipolla, **Les mouvements monetaires**, s.24 f.

sonra meydana gelen olaylara atıf yapmaktır.

Ondördüncü yüzyıl bütün Avrupa için sosyal kargaşa dönemlerinden birisidir. Böylesi bir kargaşa, özellikle en endüstrileşmiş bölgelerde keskinleşmişti.1378'de Floransa'da halkçı bir devrim patlak verdi; işadamlarının hükümeti devrildi ve ücretgeliri elde eden sınıfın temsilcilerinin geniş ölçüde katılımı ile yeni bir hükümet kuruldu. Yeni hükümetin ilk günlerinde halkçı temsilciler ufaklık para hakkında tartışmaya başladılar. Başlangıçta çabaları ufaklık paralarda daha fazla aşınmaya izin vermemek yönünde gibi görünmektedir [20]. Ama daha sonra, daha da ileriye gittiler ve deflasyonu savunmaya başladılar. Kafalarındaki bu fikirle 24 Ekim 1380'de oylanmak üzere sundukları bir plan hazırladılar. Esas hatları ile plan 1 Ocak 1381'den başlayarak ve izleyen sekiz ilave yılda yönetimin 2.000 **fiorini** değerinde ufaklık sikkeyi (**quattrini**) tedavülden çekme ve eritme zorunluğunu öngörmüştü [21]. Böylesi bir öneri, onu hazırlayanların açıkça tedavüldeki ufaklık para miktarını kısıtlayarak onun nominal değerini artırabileceklerini ve nominal değeri mal değerinin üstünde tutabileceklerini bütünüyle kavradıklarını göstermiştir. Amaç en azından kısa dönemde nominal ücretleri değiştirmeden reel ücretleri artırmaktı ve önlem kesinlikle bu sonucu gerçekleştirmek için iyi düşünülmüştü. Bu insanlar, önlemlerinin yaratabileceği işsizlik hakkında muğlak da olsa bir fikir sahibi gibi görünmemektedirler. Ancak, onların planı ondördüncü yüzyıl Floransası'nda sermaye ve emek arasındaki mücadeleye ışık tutarken, kesinlikle paranın değerini onun miktarı ile kontrol etmek için yapılmış en eski ve mantıklı teşebbüslerden biri olarak durmaktadır.

Popolo Konseyinde (parti örgütünün daha az sayıda tacir ve işçiden oluşan organı) yapılan oylamayla plan 167 ye karşı

20 24 Ocak 1379 'un **provvigioni** (yüzdeleri ç.n.) N.Rodolico. **La democrazia fiorentina nel suo tramonto** (Bologna, 1905) s.266 da zikredilmiştir.

21 Rodolico, **La democrazia fiorentina**, s.256.

82 ile kabul edildi. İki gün sonra plan Halk Konseyine sunuldu.. Oylanmadan önce, hükümetin aristokratik finansörlerinden birisi olan Benedotto degli Alberti tarafından bir tadilat formüle edildi. Eklenen tadilata göre, görevliler, planı yalnızca eğer ufaklık sikkelerin değeri o anda olduğundan daha aşağı düşerse uygulamalıydılar. Tadilat kabul edildi. Pratik olarak, bu halkçı parti tarafından savunulan deflasyon ile büyük işadamları tarafından desteklenen enflasyon arasında bir uzlaşmaydı. Uzlaşma esas değer istikrarından birisiydi. Ancak izleyen yıl yeni hükümet devrildi, halkçı parti hezimete uğratıldı, büyük iş alemi unsurları tam bir kontrolu yeniden kazandılar. İlk adım hem planı hem de onun tadilini yürürlükten kaldırmaktı. Ve ufaklık sikkelerin ayarının düşürülmesi olağan mecrasında yeniden başladı [22].

Modern zamanların başlamasıyla ufaklık sikkelerin sosyal boyutları bütünüyle değişti. Artan oranlı uygun bir ayar düşürümü ile ufaklık sikkeler şimdi çok düşük değer birimlerine indirgenmişti. Diğer yandan onaltıncı yüzyıl boyunca fiyatlar ve ücretlerin genel düzeyi önemli ölçüde yukarıya doğru çıkmıştı. Bu nedenle, onaltıncı yüzyılda ücret -geliri elde eden insanların ellerinde altın **scudi** veya altın **ducati** yada büyük gümüş ducatoni görmek her geçen gün daha olağan hale geldi; tıpkı bu paraların yerel ve küçük muamelelerde ödeme aracı olarak kullanılmalarının gittikçe daha fazla olağan olması gibi

Altın sikkeler "aristokratik para" karekterini kaybetti. Bunların "demokratikleşmesi" zamanın hangi yöne gittiğinin göstergesiydi. Diğer yandan ufaklık sikkeler, rollerinin gittikçe daha fazla azaldığını ve bugün alışkın olduğumuz alan ve derinlikle sınırlandığını gördüler [23].

22 Hikayenin tam bir değerlendirilmesi için bak. Rodolico, **La democrazia fiorentina.** s.256, 266 ve Rodolico, "Il sistema monetario e la classi sociali nel Medioevo", **Rivista Italiana di Sociologia** 8 (1904) s.462-469.

23 Modern zamanlardan önce ufaklık sikkeleri (petty coins) "bozuk para" (fractional money) olarak isimlendirmek yanlış anlamaya yol açabilir. İzleyen bölümde de göreceğimiz gibi ufaklık sikkeler çoğunlukla mevcut hesap sisteminin gerçek temel birimidirler.

BÖLÜM IV

HAYALET PARALAR

Batı Avrupa insanı yüzyıllarca mallarının ve hizmetlerinin fiyatlarını belirlemede, herhangi bir türde borç yapmada veya hesaplarını tutmada **libra** (pound), **solidus** (shilling), **denarius** (penny) ve **florenus** (florin) gibi parasal terimleri kullanmaya devam ettiler. Herkes bu terimleri kullandı ve muamelelerini devam ettirdi; varlıklı tacirden fakir dula, bilgili notarius 'dan cahil köylüye herkes pound, shilling, penny, florin, ducat ve diğerleriyle günlük olarak konuştular , hesaplamalar yaptılar veya hesaplarını tuttular. Ve burada gizem başlar, Orta Çağların en büyük bölümünde ve modern dönemin ilk yüzyıllarında birkaç kısa dönem hariç, herkesin hakkında konuştuğu bu "paraların" çoğunu hiç kimse görmedi. Örneğin yüzyıllar boyunca hiç kimse gerçek bir pound görmedi, basit ama paradoksal olarak, sebep, ömrünün en büyük bölümünde, poundun reel, görülebilir ve dokunulabilir bir sikke olarak maddileşmemesidir. O bir hayalet para idi.

Garip ama gizemin başlangıcı yalnızca budur. Halk çoğunlukla fiyatları ve borçları florin ile ifade etme alışkanlığındaydı. Florin gerçekte belirli bir ağırlık ve alaşımı olan bugün herkesin görebildiği ve dokunabildiği bir dime (10 sent veya 1/10 dolar değerinde madeni para ç.n.) veya yarım dolar gibi herkesin görebildiği ve dokunabildiği bir altın sikke idi. Ama çoğunlukla insanların hakkında konuştuğu florin tedavüldeki reel, maddi, güzel altın parçası değildi; çoğunlukla kimsenin göremediği ve dokunamadığı mevcut olmayan bir diğer "para" idi - yine bir

hayalet para idi. Florin hakkında anlattığım bu garip hikaye shilling, groat (4 pennylik bir eski İngiliz gümüş sikkesi ç.n.) ducat ve diğerleri hakkında da söylenebilirdi. Bütün bu örneklerde iki "paraya" yani reel sikkeye ve hayalet paraya atfedilen değerler aynı değillerdi. Eski kağıtları ve eski belgeleri inceleyenler parasal ifadelerle karşılaştıklarında akıllarında her zaman şu soruyu tutmalıdırlar: "Parasal ifade reel para mı yoksa hayalet para mı anlamındadır ?" Bazan belgeler güvenli bir sonuca varmak için yeterince açıktır. Örneğin, **floreni auri et in auro** dediklerinde genellikle reel, görülebilir bir sikkeyi , iyi bir altın parçasını kastetmektedirler. Ama sıklıkla hiçbir niteleme vermezler ve **floreni** gibi ibareler hem reel altın sikkeyi (belirli bir değerle) veya hayalet parayı (farklı bir değerle) kastedebilir.

Bu bölümün ilgilendiği sorun hayalet paraların mevcudiyetinin nedenleri ve kaynaklarıdır. Konu çok geniş, çok sayıda ve değişik ilgilere açık olduğundan oldukça uzun, çok karmaşık ve bir çok noktada hâlâ belirsiz ve gizemli hikayenin çok genel ve oldukça yapay bir genel çerçevesini veremesem de vermeye çalışacağım.

Gerçekte "hesap parası [1] olarak isimlendirilen sorun (bizim hayalet para) hem para teorisinde hem de politikasında yüzyıllardır tartışmaların ve münazaraların tam merkezindedir. Konu hakkında sayısız kitap makale ve kitapçık yazılmıştır, ama, ondokuzuncu yüzyıla kadar insanların onun hakkında açık bir fikre sahip olmadıklarını kuvvetle söyleme eğilimindeyim. Konu hakkında bir şey bilmek istiyorsak herşeyden önce orjinal belgelere , parasal kurallara, eski tacirlerin ve ticaret şirketlerinin muhasebe defterlerine, noter sözleşmelerine, eski bankaların kayıtlarına, sikke basım defterlerine ve eski parasal yasal düzenlemelere bakmalıyız. Gizemin çözümünün temel ipucu

1 Orta çağların pound, shilling, ducat ve florinine atıfta kullanılan "hesap parası" ibaresi hakkında bak. bu bölüm not 5.

yalnızca ve yalnızca ordadır.

Son Karolenj reformu Akdeniz Avrupası'nın gümüş penny hakkındaki parasal sistemine dayanmıştır. Bu zamandan itibaren üç yüzyıl yalnızca penny parasal amaçlarla basılmış batı sikkelerinin resmi adıydı. Penny'nin ağırlığı nihai olarak şu şekilde belirlenmişti; bir **libra** (pound) saf gümüşten 240 penny basılmak zorundaydı. O zamanlar pound (454 grama tekabül eden ağırlık ölçüsü ç.n.) kullanımdaki olağan ağırlık birimiydi

Romalılardan beri borçları ve fiyatları **solidi** (schilling) terimleri ile ifade etmek de olağandı ve Karolenj reformları sırasında **solidi** geçerli hesap birimiydi Nihai aşamada bu reformlar yeni basılmış 12 penny bir shilling'e muadil olarak kabul edileceğini öne sürmüştü. Karolenj reformları tarafından modellenen sistem olgun şeklinde şu eşitliklere dayanmıştı

1 pound = 20 shilling = 240 penny

Gerçekte pound bir sikke değil ama bir gümüş ağırlığı idi. Shilling, yakın geçmiş ile yeni para arasındaki bağlantıyı kurmak ve mevcut tesis edilmiş borçların sisteme yerleştirilmesini kolaylaştırmak için reforma sokulmuş eski bir isim ve birimdi Nihayet penny tek reel para idi, grubun tek reel sikkesiydi.

Gerçekte o büyük bir sikke değildi. Kesinlikle çok artistik olarak dizayn edilmemişti. Ve -bizi ilgilendiren nokta budur - küçük bir birim değerini temsil etmiştir. Modern standartları kullanarak dokuzuncu yüzyılda penny'nin 1,7 gram civarında gümüş ağırlığa sahip olduğunu söyleyebiliriz. O günlerde gümüşün bugün sahip olduğundan daha büyük bir satın alma gücüne sahip olduğu doğrudur. Ama açıktırki penny küçük bir birim değerini temsil etmiştir. Gerçekte, muamelelerin çoğunluğu çok küçük ölçekte idi ve penny bunlar için oldukça uygundu. Ama doğal olarak bazı muameleler bir başka türdüler ve büyük miktarlarda para gerektirmişlerdir. Bunlar için penny oldukça hantal ve yetersiz olmuştur. Fiyatlar onbinlerle veya yüzbinlerle hesap-

lanmak ve ödenmek zorundaydı. Gerileme hesaplama ve muhasebeleştirmede ödemedekinden çok daha ciddi idi. Ödemedeki gerileme daha az hissedilmiştir çünkü önceki bölümlerde de gördüğümüz gibi, ödemeler çoğunlukla madeni para ile yapılmamış bunun yerine muadil değerde diğer mallar kullanılmıştı. Halkın İslam **dinar**'ı veya **dirhem**'i yada Bizans **nomisma**'sı gibi büyük yabancı paralarla seyrek ödeme yapabilmeleri nedeniyle gerileme daha da az önemliydi. Bir başka deyişle yabancı sikkeler ve takas onbinler veya yüzbinlerle küçük sikke ödemelerinden sakınmak için yararlı bir seçenek sağlamıştır. Ama hesaplama ve muhasebeleştirmedeki güçlük hâlâ durmaktaydı. Bu güçlüğü çözmek için halk 240 penny'i ifade etmek için "pound" terimini giderek daha sık kullanmaya başladı, daha önce söylediğim gibi gerçekte pound, 240 penny basılması beklenen, bir ağırlık ölçüsü idi. Diğer bir deyişle halk "240 penny" demek yerine bir toplam ağırlık göstergesini parasal ifadeye dönüştürerek "1 pound" demeyi daha kolay buldu. Aynı şekilde, **solidus** ibaresi 12 penny anlamını korudu [2]. Bu şekilde, örneğin, "14.412 penny" demek ve yazmak yerine halk çok daha kolay olan "60 pound ve 1 shilling"'i kullandı. Dönüşüm metrik sisteme alışkın olduğumuzdan bazılarımıza teferruatlı gibi görünebilirdi. Pound-shilling-penny sistemini halen kullanan İngilizler, bir kere ona alışıldımı aracın çok karmaşık olmadığını penny cinsinden büyük toplamları kesinlikle elimine ettiğini ileriye sürmektedirler. (Halen İngiltere bu sistemi terketmiş olup metrik para sistemine geçmiştir. ç.n.) Böylece hayalet paraların hayatı başlar ve onların ortaya çıkışı farklı hesap birimlerinin bir sistemine duyulan temel bir gereksinimi -yalnız fiili ödemeler için değil muhasebeleştirme ve hesaplama amaçlarıyla da hesap birimlerine bir toplumun duyacağı bir gereksinmeyi- göster-

2 **Solidus** terimi bir altın shilling'e atıf yapıldığında zaman içinde 12 pennyden daha değerli olabilecek olan reel bir altın sikke anlamında olduğu belirtilmelidir.

miştir. Anoloji yoluyla bir hesap birimi olarak shilling ve pound doğumlarını ve yaşamlarını toplumumuzda ölçümleme için "**inch**" (2,54 cm uzunluğunda bir ölçü ç.n.) ve "**feet**" (30,4 cm uzunluğunda ölçü ç.n.) ile birlikte "**mil**" i (ingiliz mili 1.523 metre, deniz mili 1.853 metre, normal mil 1.609 metre uzunluğundadır ç.n.) kullanmaya sevkeden aynı tür bir ihtiyaca borçludurlar. Bunlar yaratılmış hesapları daha kolay yapmak için benimsenmiş araçlardır. Hükümetler topluma düzenli bir biçimde farklılaştırılmış hesap birimleri arzetmediğinden halk çok büyük rakamların karışıklığından ve uygunsuzluğundan kaçmak için soyut birimler benimsemeye devam etmeye zorlanmıştır.

Zamanın ilerlemesiyle açıklaması çok uzun olacak nedenlerle penny'lerin gittikçe daha fazla ayarı düşürülmüştür. Diğer yandan halk "240 penny"nin muadili olarak pound ibaresini kullanmaya devam etmiştir. Sonuç açıktır. Eğer başlangıçta 240 penny 1 gerçek gümüş pound'u temsil etmişse penny'ler ağırlık itibariyle düşmeye başladıktan sonra onların 240 tanesi 1 pound gümüşten daha azını temsil etmiştir. Böylece pound-sayının pound-ağırlığa eşit olması son bulmuştur. Hayalet, ismini aldığı reel şeyden bağımsız olarak yaşamına başlamıştı.

Onuncu yüzyıl ile birlikte penny'lerin ayarının düşürülmesi özellikle Akdeniz Avrupası'nda gittikçe hızlandı. Diğer yandan Batı Avrupa'nın büyük uzun-dönemli ekonomik genişlemesi, büyük miktarlı muameleleri gittikçe sıklaştırdı. Bu nedenle penny'ler giderek pratik olmadılar. Ekonomik hayatın yeni gereksinmelerini yerine getirmede yetersizlikleri özellikle ödeme ve değiştirmelerde, önceki dönemin takas uygulamalarını emeğin artan iş bölümü çerçevesinde yapmak giderek güç ve seyrek olduğundan şimdi daha fazla hissedilmişti.

Onikinci yüzyılın sonu ile birlikte ve daha ziyade onüçüncü yüzyılda devletler birbiri ardısıra penny'den daha büyük ölçülerle ihraçlara başladılar. 1172 civarında Cenova o zamanki geçer-

li standart ile 4 penny değerinde gümüş bir sikkeyi tedavüle çıkardı. Floransa ve Roma kısa süre sonra Cenova örneğini izlediler. Daha sonra onikinci yüzyılda Venedik 24 penny ayarında bir sikkeyi basmaya başladı. 1252'de Floransa yerel poundu maddileştirerek yeniden 240 yerel penny'ye muadil bir altın fiorino bastı. Aynı dönemde Cenova'da 120 yerel penny'ye yani yarım pound'a muadil olan bir altın sikke basıldı. Örnek diğer bütün İtalyan devletleri için çoğaltılabilirdi. Ama yeni gelişmeler İtalyan yarımadası ile sınırlı değildi. Örneğin 1266'da Fransa'da IX. Lui'nin krallığı döneminde bir poundun yarısını temsil edecek şekilde dizayn edilmiş bir altın sikke ihrac edilmiştir. Ayrıca 1 shilling veya 12 penny değerinde bir gümüş sikke basılmıştır [3] Böylece yarım-pound, shilling ve penny ile temsil edilen, parasal birimlerin tam bir serisi yaratılmıştır. O zamanda bütün hayaletler gerçek olmuştu ve herkes genelllikle ödeme ve muhasebeleştirme amacıyla gereksinilmiş ve kullanılmış bütün paraları gerçekte dokunabilir, görebilir ve harcayabilirdi.

Hayaletlerin maddileştiği ve kendilerini, herkes tarafından görünebilir ve dokunulabilir yaptıkları mutlu an çok uzun sürmedi. Kısa sürede hayaletler maddi özelliklerini terkettiler ve gizemli, görünmez yaşamlarına yeniden başladılar. Daha da fazlası, çoğalmaya başladılar ve diğer çok sayıda hayalet ailelerinin doğumuna neden oldular. Gerçekte ne oluyordu? Ve niçin?

Bu soruları cevaplamak için önceki bölümlerde söylediklerimizi hatırlamalıyız. Orta Çağların ve erken modern çağların para otoriteleri büyük paralar ile penny'ler arasında istikrarlı bir mübadele oranını koruyacak kuralları bulmakta başarısız olmuşlardır. Örneğin, 1252'de ilk ortaya çıktığında 120 Cenova penny'si olarak fiyatlanan Cenova'da basılan altın sikke, onaltıncı yüzyılın başında yaklaşık 720 penny'ye muadildi. 1252'de

3 Bütün bunlar için bak. A. P Usher. **The Early History of Deposit Banking in Mediterranean Europe** (Cambridge, Mass.1943) s.206 ff.

Floransa'da 240 penny değerinde basılan altın fiorino 1500'de 1.680 penny ve onsekizinci yüzyılın başındada yaklaşık 3.193 penny olarak değerlendirilmiştir. Açıkçası enflasyonist hareketin niçin ve nasıl geliştiği bu bölümde tartışamıyacağım bir konudur. Şimdi geliştireceğim argümanlarla ilgili konular muhasebe uygulamalarındaki istikrarsızlığının sonuçlarıdır.

Birbirlerini izlemeleri zorunlu olmayan üç gün için yevmiye defterlerimize kayıt yapmak zorunda olduğumuzu varsayalım.

Gün	Florin	Penny
birinci	3	180
ikinci	9	140
üçüncü	1	160

Üç günde florin ve penny arasındaki oran her zaman aynıysa, söz gelişi 240 penny 1 florin ise, hesaplar kolaylıkla tutulur: penny'ler toplanır ve toplam (örneğimizde 480) 240' a bölünür ve sonuç (örneğimizde 2) florin sütununa eklenir. Örneğimizdeki nihai sonuç 15 florin olur ve herhangi bir penny olmazdı. Böylesi bir örnekte çok büyük sayılarla sürekli uğraşma güçlüğünden kaçınmak için penny'den daha büyük soyut paralar yaratmaya gereksinme olmazdı. Daha büyük miktarlı paraların bu işlevini gerçek florin oynayabilirdi.

Ama gördüğümüz gibi, sınırlı istisnalar dışında bu dönemde kural florin ve penny arasındaki değişim oranının sürekli dalgalanmasıydı.

Örneğimizi yeniden alalım ve varsayalım ki birinci günde değişim oranı 1 florin 240 penny'dir, ikinci günde 250 penny 1 florin ve üçüncü gün 255 penny 1 florindir. Böylesi bir örnekte ilaveler güçlük yaratır ve bir çözüm, günlük değişim oranına göre gün gün florinleri penny'ye çevirmek ve toplamayı penny cinsinden yapmaktır. Örneğimizde işlem aşağıdaki sonuçları verirdi.

birinci gün:

3 florin X 240 penny = 720 + 180 = 900 penny
ikinci gün

9 florin X 250 penny = 2.250 + 140 = 2.390 penny
üçüncü gün

1 florin X 255 penny = 255 + 160 = 415 penny

toplam = 2.705 penny

İşlem kesinlikle güç değildir ama, muhasebecinin, yukarıda daha önce zikredilen bütün dezavantajlarla birlikte tekrar penny toplamı ile uğraşmasına neden olur. Eğer bir kimse daha basit rakamlarla toplamı ifade etmek için büyük miktarlı reel florin kullanmak isterse ne tür bir florin seçmek zorundadır? 240 kurundan ilk-gün florinini mi, veya 250 olan ikinci-gün florinini mi yoksa 255 penny olan üçüncü-gün florinini mi? Gömülenen para örneğinde, üçüncü günün sonunda bir kimse parasal varlıklarının şimdiki değerini bilirse florinleri toplar, daha sonra penny'leri toplar ve üçüncü günün sonundaki mevcut değişim oranına penny'leri böler. Bu örnekte reel florin toplamı ifade etmek için daha büyük bir hesap birimi olarak kullanılabilmiştir. Genel örnek alınan ve harcanan parayı ve üç gün boyunca farklı zamanlarda harcanmış parayı kapsamıştır. Böylesi bir durumda ne yapılabilirdi [4].

---

4 Muhasebe amaçlarıyla pennyden daha büyük hesap birimlerinin önemi gözden kaçırılmamalıdır. Metindeki örnek yalnız üç kalemden oluşmuştur, içerilen florin miktarları çok küçüktür ve florin ile penny arasındaki değişim oranları Orta Çağlarda en düşükler arasındadır. Toplam bir rakamı binlerce yapabilir. Hesaplarda yer alan daha büyük ve daha gerçekçi florin miktarlarıyla, daha çok unsur ile ve 1.000 penny, hatta Orta Çağların sonunda daha da yüksek fiyatlanmış florin değişim oranları ile bir kimsenin çalışmak zorunda olduğu rakamlar, eğer toplam penny ile ifade edilmişse, olağanüstüydü. Geliştirmekte olduğum argüman nazari varsayımlara dayanmamaktadır; dönemin herhangi bir muhasebe defterini açmak toplamları penny ile ifade etmek yeterlidir: fiyatlarımızı ve hesaplarımızın toplamlarını dolar ve cent yerine yalnız cent ile ifade edersek bu dönemin sayıları uygulanamazdı.

Florin kurunun istikrarsızlığı nedeniyle daha büyük hesap birimi olarak gerçek florinlerin kullanımındaki güçlük veri iken, bir çözüm, her zaman tanımsal olarak 240 penny ve 12 penny'e eşit olan sırasıyla "pound" ve "shilling "i, eski hayaletleri canlı tutmaktı. Bu aracı kullanırsak örneğimizin toplamı 2.705 penny olarak ifade edilmek yerine 11 pound, 5 shilling ve 5 penny olarak ifade edilirdi.

Doğru olarak yorumlandığında bu hikaye bize diğer önemli bir dersi öğretir: muhasebe amaçlarıyla yalnızca farklı miktar birimleri olan bir sisteme sahip olmak zorunlu değildir, aynı zamanda, farklı birimler arasında sabit ve istikrarlı bir orana da sahip olmak gerekir. O dönemlerin parasal otoriteleri reel parasal büyüklükler arasındaki oranları istikrarlı olarak korumada başarısız olduklarından halk tanımsal olarak her biri arasında ve ayrıca bunların herbiri ile temel reel para arasında istikrarlı bir oranın korunduğu hayalet para büyüklüklerini kullanmaya devam ettiler.

Şimdiye kadar zikrettiklerim pound ve shilling olarak isimlendirilen birimlerdi. Ayrıca, aynı isimle bilinen reel sikkelerle yapılacak hiç bir şeyin olmadığı ve soyut çoğaltılmış birimler olan florin ve ducat vardı. Bölümün başında, bu diğer hayaletleri kısaca zikretmiştim. Şimdi onlara daha yakından bakılabilir.Bunların ayrıca bu bölümde ifade edilen görüşleri de teyit edeceklerine inanıyorum.

Farklı zamanlarda, farklı devletlerde altın ve gümüşün piyasa fiyatlarındaki hareketleri, genel ekonomik durum, para politikası ve diğerleri arasında az veya çok tesadüfi koşullar nedeniyle önemli zaman uzunluğunda altın florin (veya altın ducat) ile yerel penny arasındaki değişim oranı istikrarlı kaldı. Bu istikrar Orta Çağların para tarihinin genel gelişiminde oldukça istisnaidir. Ancak mevcut olduğu bazı dönemlerde ve bizi ilgilendiren konularda önemli sonuçları vardı.

Örneğin Milano'da ve devletinde 1252'de ilk kez basıldığında florin 120 kraliyet penny'si olarak fiyatlandırılmıştı. Bu oran kısa sürede yükselmeye başladı 1340 civarında florin 384 penny olarak fiyatlandırıldı. Bu anda yukarıya doğru hareket durdu ve oran yüzyılın sonuna kadar istikrarlı kaldı [5]. Böylece yaklaşık altmış yıl Milano, kullanımında temel penny ile istikrarlı ilişkisi olan reel ve büyük tutarlı bir parasal birime sahip olmuştu. Bölümde daha önce söylediğime göre, böylesi bir durumda Milano halkı daha büyük bir hesap birimi olarak reel altın florini kullanmış olmalıdır. Gerçekte olan budur. Reel florin ayrıca belirli miktardaki borçların ifade edildiği olağan ve popüler bir hesap birimi olmuştu. Pound ve shilling, florin ile penny arasında yararlı paralar oldukları için henüz ortadan kalkmamışlardı. Bu nedenle ondördüncü yüzyılın ortalarına kadar üç birimden, pound shilling ve penny'den, oluşan Milano devletinin hesap birimleri sistemi aynı yüzyılın ikinci yarısında daha da gelişti ve aşağıdaki istikrarlı ilişkiler içinde dört birimden oluştu.

florin = 1,6 pound = 32 shilling = 384 penny
pound = 20 shilling = 240 penny
shilling = 12 penny
penny

Bu dört birimden ikisi (florin ve penny) gerçekte reel sikkeler ile temsil edilmelerine karşın diğer ikisi (shilling ve pound) hayalet paraydılar. Bazan ilişki talep edildiğinde pound, shilling ve penny kullanılmıştır.

Onbeşinci yüzyılın başlangıcı ile birlikte, florin ve penny arasındaki değişim oranının uzun istikrarı sona erdi ve oran ye-

5 C. M. Cipolla, **Studi di storia della moneta: I movimenti dei cambi in Italia dal sec. XIII al XV** (Pavia, 1948) s.32

niden yukarıya doğru harekete başladı [6]. Böylesi bir durumda yeni sistemle birlikte olmak zordu. Birbiriyle istikrarlı bir ilişki içinde olmayan birimlerin kullanımındaki güçlüklere daha önce işaret etmiştik. Diğer yandan, florin, herkesin muhasebe defterlerinde ve günlük ticari muamelelerinde kullandığı popüler ortak bir hesap parası olmuştu. Kullanım ve gelenek parasal konularda kuvvetli bir güçtür. Bir hesap birimi olarak florinden kurtulmak güçtü.

Karşıt eğilimlerden gelişen problemin çözümü, herhangi bir yasa tarafından zorlanmayan ama yalnızca geleneğin gücünden ve olayların zorlamasından kendiliğinden ortaya çıkan bir çözüm, tıpkı yüzyıllarca halkın "pound" u 240 penny anlamında kulandığı gibi "florin" i 384 penny (yani 32 shilling) anlamında kullanmaya devam etmesiydi. Gerçekte, onbeşinci yüzyılın başlangıcından sonra Milano devletinde 384 penny değerinde reel bir sikke yoktu. 384 penny değerindeki florin soyut çoğaltılmış bir birim, bir hayalet paraydı. Reel florin çok daha yüksek, ama her zaman dalgalanan değerlerde fiyatlanmıştı. Örneğin 1445'lerde 768 penny civarında fiyatlandırılmıştı; o zaman bu nedenle 1 gerçek florin 2 hayalet florin değerindeydi

Milano devletinin parasal tarihinden zikrettiğim örnek tecrit edilmiş bir olay değildir. Tam tersi çok yaygın bir örnek ve bir çok yerde neler olmakta olduğunun iyi bir gösterimini verdiği için zikrettim. Örneğin ondördüncü yüzyılda Cenova' da altın florin 300 penny (25 shilling) fiyatı ile yaklaşık yetmiş yıl istikrarlı kalmıştır. Onbeşinci yüzyılın ikinci on yılında kur yeniden yükselmeye başladığında halk soyut bir hesap birimi olarak 300 penny'lik florini korumuştur. Venedikte onbeşinci yüzyılın ikinci yarısında altın ducat kırk yıldan fazla 124 shillig fiyatında istikrarlı kalmıştır. 1517'de altın ducat fiyatı yukarıya doğru yeniden yükselmeye başladığında halk soyut bir he-

6 C. M. Cipolla, **Studi di storia della moneta**, s.34 .

sap birimi olarak 124 shilling'lik ducat'ın kullanımına devam etmiştir.

Diğer örnekler verilebilirdi, ama bunlar söylenenlere bir şey eklemezdi. Bunları zikretmekten çok verilen örneklerden ortaya çıkan koşullara işaret etmek isterdim. "Pound" ve "shilling" terimleri aynı evrensel bir anlama sahipti: Milano'daki gibi Cenova'da, Barselona veya Marsilya'da olduğu gibi Floransa'da, heryerde bunlar sırasıyla "240" ve "12" anlamını taşıyorlardı. Bunların atıf yaptığı penny'ler ise aynı değildiler; ama bunların kastettikleri penny sayısı her zaman heryerde aynı idi. Bu hesap florin için doğru değildi. Soyut ve çoğaltılmış bir birim olarak kullanılan "florin" terimi heryerde aynı anlama sahip değildi, reel florin penny ile ilişkisinde uzun dönemli bir istikrara sahip olduğunda reel penny olarak değeri, reel florinin mevcut değeri tarafından belirleniyordu. Bu nedenle hesap florini Milano'da 32 shilling (veya 384 penny ile aynı) anlamında, Cenova'da ise 25 shilling (veya 300 penny) anlamına, vd. geliyordu.

Gerçekte florin veya ducat yada diğer büyük sikkeler ile yerel penny'ler arasındaki değişim oranında uzun istikrar dönemleri, ayrıca zikrettiğimden daha farklı bir sorunun çözümü için de fırsat vermiştir. Floransa örneğinin diğer çözümünün genel bir gösterimini ele alalım. Burada onüçüncü yüzyılın ikinci yarısında belirli bir dönem için florin 348 penny (reel) yani 29 shilling (hayalet) fiyatında istikrarlı kaldı. Kur yeniden değişmeye başladığında hesap sisteminin temeli olarak penny'i korumak ve shilling, pound ve büyük katlanmış hayalet hesap birimi olarak 384 penny'lik florini kullanmak yerine Floransalı tacirler çözümü yalnızca tersine çevirdiler. Hesap sistemlerinin esası olarak reel florini aldılar ve florinin küsuratlarını ifade etmek için sırasıyla florinin 1/29 ve 1/384' ü anlamına gelecek şekilde shilling ve penny birimlerini korudular. Gerçekte bu penny ve shilling'ler şimdi hayalet birimlerdi. Reel florinin 1/384 'üne eşit

olan hayalet penny reel florinin her zaman daha da küçük bir küsuratı olan reel penny'den yalnız farklı değil daha da değerli idi. Ve bu nedenle hayalet penny'nin 12 katını (veya reel florinin 1/29'unu) temsil eden hayalet shilling, reel penny'nin 12 katını temsil eden hayalet shilling'den farklı ve daha değerli bir birimdi. Bu noktada okuyucu hayalet paraların heryere karışıklık getirdiği gibi izlenimine sahip olabilir.

Hesap sisteminin esası olarak reel florini koruyan çözüm şekli en çok işlerini altın florin terimleri ile yapan büyük tacirlere uygun gelmiştir. Küçük parakendeciler ve normal halk reel penny'e dayanan diğer tip muhasebe sistemini korudular

Her sikkenin bir muhasebe sisteminin esası olarak kabul edilebileceği yapılan açıklamadan açıkça görünmektedir. İnsanlar bir kez seçerlerse hangi sikkenin baz para olduğunun önemi yoktur ve seçilen baz parayla istikrarlı ilişkisinde reel, belirli bunun katı yada kusuratı para olmadığı için de insanlar onun etrafında onun büyüğünü yada küsuratını ifade etmek için soyut birimler yapısı yaratmışlardır. Eğer baz para olarak seçilen sikke küçük bir şey ise insanlar bunun katlarının soyut bir sistemine gereksinme duyar ve yaratırlar. Eğer baz para olarak seçilen sikke büyük ise halk bunun küsuratlarının soyut bir sistemine gereksinme duyar ve yaratır. Açıklıkla ifade edildiği gibi tipik bir "hesap görmeye uygun herhangi bir sikkeye dayanan bir hesap sisteminin inşasını olanaklı kılan düşünce alışkanlığı" vardı [7]. Farklı birimlerin bu soyut sistemlerini geliştirmede insanlar her zaman "pound" ve "shilling" terimlerini sırasıyla "240 defa" ve "12 defa" anlamına gelmek üzere kullandılar. Bir katlar sistemi geliştirmek zorunda olduklarında, "pound" ve "shilling" terimleri sırasıyla reel baz paranin, genellikle reel penny'nin "240 katı" ve "12 katı" anlamındadır. Bir ufaklık sistemi geliştirmek

7 A. Evans, "Some Coinage Systems of the Fourteenth Century" **Journal of Economic and Business History**, 3 (1931) s.490.

zorunda olduklarında da penny büyük reel bir sikkenin (florin veya ducat) veri bir hayalet küsuratıydı ve "pound" ve "shilling" sırasıyla veri hayalet küsuratın "240 katı" ve "12 katı" idiler.

Söylenenden anlaşılacağı gibi o günlerde mevcut bütün hesap sistemleri gerçekte reel bir sikkeye bağlanmış ve dayanmıştı. Ekonomik bir görüş açısından istikrarlı baz paralara (ducat veya florin gibi) dayanan hesap sistemleri ile artan oranlı biçimde bozulan baz paralara (farklı penny tipleri gibi) bağlanmış hesap sistemlerinin yan yana mevcut olduklarını vurgulamak önemlidir. Olağan ve ortak hesap sistemi olarak bir sistemin veya diğerinin adetler veya kanunlar tarafından veri bir toplumda hüküm sürmesi sosyal dinamikler ile borçlular ve alacaklılar arasındaki ilişkilerde kesin etkileri vardı; istikrarlı bir sikkeye dayanan bir sistemin hakimiyeti alacaklılar ve **rantiyeler** yararınaydı; bozulan bir sikkeye dayanan bir sistemin yürürlüğü ise borçlular ve müteşebbisler yararınaydı.

Orta Çağların çok büyük bir bölümünde "hesap paraları" [8] diye isimlendirilenlerin nedenleri ve özellikleri geniş hatlarıyla bunlardı. Doğumları ve yaşamlarını parasal otoritelerin tedavülde farklı hesap birimlerini rasyonel ve birbirlerine göre istikrarlı olarak tutmakta başarısız olmalarına ve rasyonel herhangi bir muhasebede farklı paraların böylesi sistemine duyulan gereksinmeye borçludurlar.

---

8 "Hesap parası" terimi çok çok kesin değildir ve oldukça yanıltıcıdır. Usher "bazı yazarlar hesap sayınayı "hesap parası" olarak tanımlamışlar ve imgesel para olarak onu konuşmuşlardır. Terimler yanıltıcıdır ve doğru değildir. Hesaplar bu birimler ile tutulmuştur; bunlar değer birimleriydiler ama asla ödeme aracı değildiler. Böylesi birimlerle tutulan kredi ödeme aracı olarak hizmet edebilirdi, ama, birimler yalnızca muhasebe birimleriydiler. Bunlar doğru bir biçimde hesap birimleri olarak tanımlanabilirler." demiştir. **The Early History of Deposit Banking**, s.201. Ancak Usher'in "hesap birimi" terimi bağımsız bir değer birimi anlamına gelebileceği için benzer biçimde yanıltıcıdır. Ayrıca bak. M.Bloch, **Esquisse d'une historie monetarie de l'Europe** (Paris, 1954) s.25.

BÖLÜM V

FİYATLAR VE MEDENİYET

Yıllar önce, onikinci yüzyıldan ondokuzuncu yüzyıla İngiltere'de fiyatların ve ücretlerin tarihi üzerine incelemesine girişte Sir William Beveridge "modern fiyatların incelenmesinde, genel fiyatlar düzeyinin belirlenmesi ve bunun hareketleri büyük ölçüde önemlidir. Fiyatlar esas itibariyle parasal sorunlara ışık tutmanın bir aracı olarak görülmüşlerdir: bütün mallar veya bir kaç mal grubu için endeks sayılarının inşası ilk işti. Mevcut çalışmada önem verilen konu farklıdır. Mal bileşimlerinin bir endeks-sayısından ziyade münferit mallar için fiyat-nisbetleri temel amaçtır. (Burada) Endeks sayıları ortaya çıkmaz; bu tarihin kapsadığı kadar büyük dönemlerde bunları inşası kolay olmayan, gerçekte, genel bir çözümün olmadığı , ağırlıklandırma problemleri doğurur. Kara Ölüm'den (Black Death - ondördüncü yüzyılda Avrupa'yı saran büyük veba salgını ç.n.) önce Suffolk'daki Hinderclay'de buğday ürüne göre değişen fiyatlarla satılmakla birlikte bir quarter (1,8 kg muadili ç.n.) 5 shilling civarındaydı; saban demiri ve diğer uygulamalar için satın alınmış çeliğin fiyatı yıldan yıla değişmekle birlikte ton başına 50 pound civarı ve yukarısı idi. Bugün normal fiyat, buğday için bir quarter 50 shilling kadar ve çelik için ton başına 10 pound civarındadır. Buğday fiyatı on katına çıkarken çeliğinki beşte birine düşmüştür; bir quarter buğday daha önce aldığından 50 katı fazla çelik alacaktır. Buğday çağı ve çelik çağı arasındaki zıtlık daha iyi gösterilemezdi." diye yazmıştır. Ve daha sonra

"Seçilen dönem ister kısa veya ister uzun olsun fiyat tarihi ilişkiler gerçeğinden soyutlanamayacak bir incelemedir; kıyaslama onun esasıdır," sonucuna ulaşmıştır [1].

Onüçüncü yüzyılın sonu ile modern çağın başlangıcı arasındaki döneme özel atıfla Akdeniz Avrupası'ndaki bazı fiyatların ve fiyat ilişkilerinin aynı tip analizini kullanmak istiyorum. Ne yazık ki istatistiksel kesinlik bekleyemeyiz. Dönem için veriler çok yetersizdir ve bundan da öte, niteliği ve tipi modern istatiksel araç ve standartların uygulanmasına izin vermez. Bu nedenle genelleştirme ve tahminlerle yetinmeliyiz. Ne yöntem ne de sonuçlar tam olarak tatmin edicidir ama, veriler de daha fazlasına izin vermez.

Uzun ve dünya çapındaki tarihsel deneyim medeniyetlerin büyümesinde, gelişmesinde ve modellenmesinde ulaştırmanın stratejik önemini vurgulamışlardır. Bu nedenle ulaştırma hakkında bir tartışma ile başlıyorum.

Erken Orta Çağlarda az, ama, önemli olaylar ulaştırmanın korkunç maliyetinin şahitleridir. Onbirinci yüzyıldan önce Güney İtalya'da dört tekerlekli bir araba kullanımının 3 veya 5 acr 'lık (bir acr 4,3 dönüme veya 4.300 metre kareye eşit bir alan ölçüsü ç.n.) iyi bir toprak kadar maliyeti vardı [2]. Tarlalarından manastıra saman taşıması sorunu ile karşılaşan Fransa'daki Corbie kilisesi keşişleri gerçekte çok hazin bir şekilde "çok büyük külfet olmaksızın manastırın bağımlıları tarafından biçilen hububat veya samanın uzaktaki arazilerden manastıra getirilmesi yalnız güç değil hatta olanaksızdır" demeye zorlanmışlardır [3].

Onuncu yüzyıldan sonra kuşkusuz ilerleme olmuştu. Yollar ve köprüler daha çok sayıdaydı ve geliştirilmiş ve daha iyi ba-

1 W. Beveridge. **Prices and Wages in England from the Twelfth to the Nineteenth Century** (London, 1939) s. xxvf.
A.Lizier, **L'economia rurale dell'eta prenormanna nell'Italia meridionale** (Palermo, 1907), s.16.

3 **Statuta atiqua Abbatiae Carboliensis, "Le polyptyque de l'Abbe Irminon"** içinde, yayınlayan B.E.Guerard (Paris, 1844), II, s.324.

kılmıştı ve bu nedenle seyahat daha güvenliydi. Mahkemeler, prosedürler ve gümrükler yaratılmış ve iyileştirilmişti, bunların hepsi yerel ve uluslararası ulaştırmayı düzenlemek ve korumak amacıyla dizayn edilmişlerdi. Hem kara ve deniz yoluyla ulaştırma araçlarında hem de organizasyonda teknik ilerlemeler yapılmıştı. Seyahat edenler için hanların ve onların hayvaları için de ahırların kurulması, özellikle onikinci yüzyılın başlagıcından sonra seyahatı kolaylaştırmıştı. Ama bütün bu ilerlemelere rağmen ulaştırma güç ve maliyetli kaldı. Kara ulaşımı özellikle dezavantajlı bir durumdaydı. Ormanlık veya dağlık yada bir çok büyük akarsuların kestiği Avrupa'nın büyük bir kısmının eğimi ve coğrafik görünümü veri iken tekerlekli araçların kullanımı yeterli bir yol ağı kurulana kadar çoğunlukla olanaksızdı. Tekerlekli araçların kullanımına izin veren ana yollar azdı.

Dört tekerli arabalar, genellikle çiftçiler tarafından kısa yerel taşıma mesafeleri için ve askeri güçler tarafından da daha uzun taşıma masafeleri için kullanılmışlardır; En erken onüçüncü yüzyılda güney Fransa'dan kuzeye mal taşımakta kullanılmışlardır. Ama bu istisnaları bırakırsak Orta Çağların sonlarına kadar hâlâ uzun mesafelerde normal ulaşım araçları yük katırıydı [4]

Ancak yük katırı ile ulaştırma, bir katır üzerindeki birim yükün ağırlığı 300 ve 400 pounds (1 pound = 454 gram ç.n.) arasında olduğundan, pahalıydı .Böylesi ulaştırma ayrıca çok yavaştı; genellikle yük kataı günde ortalama 15-20 mil civarında bir hızla hareket etmiştir [5]. Bu teknik unsurlar maliyetleri çok

4 R.H.Bautier, "Les registres des foires de Champagne" **Bulletin philologique et historique** (1945) s.172 Arabalarla kumaş nakliyatı yasaklanmıştı. Kumaşlar yalnızca "**eum bistiis sine carro taxio**" taşınabilirdi. Ayrıca bak. P Wolff, Commerce et merchands de Toulouse (Paris, 1954) s.449-450

5 Orta Çağlarda seyahat ve ulaştırmanın ortalama hızı hakkında bak. F. Ludwig, **Untersuchugen über die Reise-und Marschgeschwindigkeit im XII. und XIII. Jahrhundert** (Berlin, 1897); C.M.Cipolla "In teme di trasporti medievali" **Bolletio storico Pavese**, 7 (1944) s.32 ; R.H.Bautier, "Les registres des foires de Champagne" s.174; P Wolff, **Commerce et marchands de Toulouse**, s.450-451.

yüksek yapti, ama bunlara, verilen ulaştırma maliyetlerini daha da yükselten değişik türde diğer faktörler eklenmiştir. Bu yüzyıllarda Avrupa'nın aşırı olarak politik ve yönetimsel bölünmüşlüğü karşısında yük katırı ve mallarıyla bir tacir bir şehre veya bir toprak sahibine, herbiri küçük olan **gabelle** veya **teleoni** yada **dazii** (veya geçiş parası ve gümrüğün bir başka şeklini) ödemek için durmak zorundaydı. Bu çok sayıda **gabelle** ve **teleoni** biraraya toplandığında önemli bir toplamı temsil eder hale geliyordu.

Bu nedenle, tabii ki, dönemin insanları olanak olduğunda kara ulaştırmasından kaçmak ve olanak olduğunda denizle veya nehirle su yolunu izlemeyi denemişlerdir. Bu adamların nehirlerde veya bugün kimsenin gemicilik yapmayı hayal bile etmeyecekleri başka nehirlere ve göllere akan küçük ırmaklarda yük kayıklarını nasıl kullandıklarına değinmek heyacan vericidir. Gerçekte, bir nehir kayığı her zaman bir yük katırından daha fazla taşıyabilirdi ve bu maliyetlerde bir azalma anlamına gelirdi. Ayrıca ulaştırma akıntının yönündeyse kara ulaşımından daha hızlı idi ve bu maliyetlerde ek bir azalma olduğu anlamına gelmekteydi.

Deniz yolu ile ulaştırmanın diğer yararları da vardı. Hepsinden önce gemilerin taşıma kapasitesi vardı. Onbeşinci yüzyılda bir Akdeniz kadırgası 150 den 250 tona kadar taşıma yapabilirdi. Büyük bir yelkenli gemi daha da fazla taşıyabilirdi. Onbeşinci yüzyılın başlangıcında genellikle Suriye yolculuğunda kullanılan Venedik sefer gemilerinin 300-400 ton civarında kapasiteleri vardı. Doğal olarak büyük istisnalar -bu günlerin "Queens'i"- vardı. Onüçüncü yüzyılın ortalarında en büyük ve en ünlü Cenova teknelerinden birisi olan **Paradisus Magnus** 600 ton kadar taşıyabilirdi. Onüçüncü yüzyılın büyük ve ünlü Venedik teknesi Roccaforte 500 ton civarında taşıyabiliyordu. Onbeşinci yüzyılın başlangıcında inşa edilmiş bir diğer Venedik

gemisi 700 ton civarında taşıyabiliyordu [6].

Bundan başka, denizde bir kimse karada ve nehirlerde karşılaştığı sayısız **gabelle** ve **telonei** ile karşılaşmazdı. Göreli maliyetleri hesaplayacağımız bol veya kesin verilerimiz yoktur, ama, yaklaşık bir biçimde, diğer şeyler eşit olmak üzere, onüçüncü yüzyılın sonunda deniz ulaştırmasının kara ulaştırmasının maliyetinin yirmide biri olduğu hesaplanmıştır [7].

Denizyolu ulaştırması kara ulaştırmasından çok daha az maliyetli olmasına karşın hâlâ oldukça pahalı bir ticari işti. Gemiler savunma ve işletme için çok sayıda mürettebata gereksinme duymaktaydı. Örneğin John Hopkins (Üniversitesi ç..n.) 'den Pofesör Lane'in işaret ettiği gibi Venedik kadırgaları örneğinde, mürettebatın çokluğu yüklenilen yüksek yük maliyetlerinin baş nedeniydi [8].

Orta Çağların ikinci yarısında kara ve deniz ulaştırması önemli ölçüde gelişti ve maliyetler büyük ölçüde düştü, ama karşılaşılan masraflar hâlâ sıkıntı vericiydi [9]. Bu zikrettiğimiz faktörlere karayollarında haydutlar ile denizde korsanların ve sık savaş durumunun artırdığı risk unsurunu eklediğimizde yüksek yük fiyatlarının nedenlerini kolaylıkla anlayabiliriz.

Pisa'dan Floransa'ya yaklaşık 50 millik bir uzaklığa şarabın nehir yoluyla nakli, şarabın orjinal fiyatının yüzde 50'sinden daha fazlaya mal olmaktaydı; şarap çok güzeldi ama ucuz değildi. Aynı yolda tuzun naklinin maliyeti orjinal tuz fiyatının yüzde 60'ından daha fazlaydı. Ermenistan'dan güney İtalya'ya deniz

6 A.De Capmany y de Montpalau, **Memorias historicas sobre la marina, comercio y artes de la antiqua ciudad de Barcelona, 1** (Madrid, 1779) s. 40; E.H.Byrne, **Genoese Shipping in the Twelfth and Thirteenth Centuries** (Cambridge, Mass. 1930) s.10-11.; F.C.Lane, **Venetian Ships and Shipbuilders of the Renaissanee** (Baltimore, 1934) s.15, 39f.

7 M.de Böuard, "Problemes de subsistance dans u etat medieval: le marche et les prix-des cereales au royaume agevin de Sicile ,1266-1282" **Annales d'historie economique et sociale**, 10 (1938) s.489.

8 Lane, **Venetian Ships**, s.28

9 Lane, **Venetian Ships**, s.39 ve passim (çeşitli yerlerde ç.n.)

yoluyla hububat nakli yüzde 160'dan daha fazlaya mal oluyordu. Bu yüzdelerin daha fazla yoruma gereksinimi yoktur. Bu koşullar altında ve özel gereksinmeler ve durumlar doğmadıkça, ulaştırma ekonomik açıdan yalnız değerli ve pahalı mallar için uygundu. Kıymetli bir köleyi yaklaşık 80 millik bir uzaklık olan Pavia'dan Cenova'ya nakletmek onbeşinci yüzyılın sonunda 15 gram altından (belirtelim ki o günlerde altının satınalma gücü bugün olduğundan çok daha yüksekti.) daha fazlaya mal oluyordu; ama kölenin çok yüksek fiyatı nedeniyle ulaştırma maliyeti orjinal fiyatının yüzde 8'inden daha fazlasını temsil etmiyordu. Aynı nedenlerle 1302'de Lucca'dan (Toscana) Lagny'ye (kuzey Fransa) 4 balya kıymetli ipek göndermek orjinal fiyatın yüzde 2'sinden daha fazlaya mal olmuyordu. 1391'de Yakın Doğu'dan Güney İtalya'ya halı ve ipeğin deniz yoluyla nakliyatı yaklaşık yüzde 15'e mal oluyordu. 1321 ve 1322'de Flanders'den Floransa'ya karadan kumaş nakli yaklaşık yüzde 18'e mal oluyordu. Onbeşinci yüzyılda Cenova'dan Frakfurt'a baharat göndermek baharatın farklı tiplerine göre orjinal fiyatın yüzde 3'ü ve 13'ü arasına mal olabilirdi [10]

Bütün bu rakamlar bana bu medeniyetin temel karakteristiklerininin bir kısmını açıklayabilir görünmektedir. Adanmışlık (particularism) ve universalism (herkesin ilahi affa uğrayacağı inancı ç..n.)'in garip bir karışımı ortama hakim olmuştur. Çin'den kıymetli ipek veya Yakın Doğu'dan değerli halılar getirmek ekonomik olarak uygundu, ama, genellikle bir kaç mil öteden daha değersiz malları getirmek uygun değildi. Teknik nedenlerle toplu ulaştırma olanaksız olduğundan yük maliyetleri

10 Verilen rakamlar Cipolla. "In tema di trasporti medievali" den alınmıştır. P Wolff tarımsal ürünlerin nakliyatının yalnızca ürünlerin fiyatının özellikle yüksek olduğu kıtlık zamanlarında ekonomik olarak uygun olduğunu belirtmektedir. **Commerce et marchands de Toulouse**, s.456. Orta Çağlarda şarap nakliyatının maliyeti hakkında çok ilginç gözlemler için bak. Y.Renouard, "La consammation des grands vis du Bourbonnais et de Bourgogne a la cour Pontificale d'Avignon" Annales de Bourgogne, 24 (1952) s. 221-224.

göreli olarak yüksek kaldı. Özellikle, su yoluyla nakliyat olanaksız olduğu zaman uzun-mesafeli ticaret, münhasıran değilse bile, başlıca değerli şeylere dayanmak zorundaydı. Temel günlük gereksinmeleri için bir toplum her zaman olanak ölçüsünde kendine yeter ve kendini besler olmak zorundaydı. Emeğin bölgeler arası işbölümü esas itibariyle değerli şeylere veya yerel olarak yapılma yolu olmayan veya kolay ikameden etkilenmeyen şeylere dayanmak zorundaydı. Ve ticaret büyük ölçüde lüks malların aristokratik tüketimine dayanmak zorundaydı

Ticari malların ulaştırması ve transferi güç ve pahalıydı. Fikirlerin ulaştırılması ve transferi daha az güç ve daha ucuz değildi. Matbacılığın keşfinden önce bir kitabın fiyatını hiç tahmin ettiniz mi ?

796 tarihli bir İspanyol belgesine göre bir ilahi kitabı 3 altın **solidi**, bir dua kitabı 2 altın **solidi**, ve diğer bir kitap yine 2 altın **solidi** maliyetindeydi. Aynı belgeye göre bir öküz veya bir inek 1 1/3 solidi değerindeydi [11]. Bir kitap kabaca iki inek civarında mal oluyordu; bu, bugün olağan olmayan bir oran olarak değerlendirilirdi.

Daha sonraki dönemler için belgeler daha çok ve daha doğruya yakındır. Mukayeseleri daha kesin yapmak için iyi belirlenmiş bir coğrafik alandan belgeleri alacağım. Seçtiğim yer Orta Çağlarda büyük üniversitesi ile meşhur bir Lombard şehri olan Pavia'dır.

Ondördüncü yüzyıl için Pavia'da üç özel kütüphanenin envanterine sahibiz. İlki, aynı zamada üniversitede bir profesör olan bir tıp doktorunun, Sylanus Niger'in kütüphanesinin envanteridir. Kütüphanesi otuz ciltlik **materia medica**'dan oluşmuştu ve 133 1/2 altın florin değerinde olduğu tahmin edilmiştir. En pahalı ciltlerin herbiri 12 florin olarak değerlendirilmiştir. En

11 C.Sanchez-Albornoz. "El precio de la vida en el Reino Astur-Leones hace mil anos, **Logos**, 3 (1945) s.225-264.

ucuzların herbiri ise 1 florin olarak değerlenmiştir. Değerlerin en büyük sıklığı 1 den 5 florine kadar olan gruptakilerdir. Genel ortalama cilt başına 4,5 florindir [12]. İkinci kütüphane ayı zamanda yerel üniversitede profesör olan bir avukata, Jacobus Ascheriis'e ait olandır. Envanter tam olmadığı için sahip olduğu kitapların sayısını tam bilmiyoruz, ama, bu kütüphanenin onbeş kitabını biliyoruz. Hepsi hukuk kitabı olan bu kitaplara toplam 385 florin değer biçilmiştir. Değerlerin en büyük sıklığı 10 ve 25 florin arasındadır. Genel ortalama cilt başına 25,7 florindir. Üçüncü kütüphane önemli politik ilişkileri ve işlevleri olan varlıklı bir avukata, Signor Pinotto de Pinotti'ye ait olanıdır. Kütüphanesi kırkaltı kitaptan oluşmuştur ama bunların yalnız otuzikisinin değerleri bize söylenmiştir. Bu ciltler, cilt başına ortalama 17,8 florin ile, 569 florin değerindedir. İçerikleri gerçekte çok farklılaşmış görünmektedir. Ama yalnızca hukuk ile ilgili ciltleri alırsak cilt başına ortalama 29,3 florine, Jacobus de Ascheris'in hukuk kitapları için bulduğumuz ortalamaya yakın bir rakama ulaşırız. Pinotti kütüphanesinin ahlak ve dinle ilgili olan diğer kitapları cilt başına 14 florin kadar bir ortalama değer gösterirler [13].

Onbeşinci yüzyılın ortası için diğer belgeler bize ilave kanıtlar verir [14]. 1449'da Pavia'daki Santa Cristina manastırının başrahibi Roma'ya gitti ve oradan ortalama cilt başına 62,5 florinden 250 florin ödeyerek dört cilt dini hukuk kitabı aldı. 1446'da bir başka yerde altı cilt hukuk kitabı, cilt başına ortalama 16,5 florinden, 99 florin olarak değerlendirilmişti. 1449'da

12 Orta çağ el yazmaları ile ilgilenirken "kitap" terimi belirsizdir; bu bölümde değinilen bütün hallerde ciltlenmiş kitaplarla ilgilenilmiştir..

13 Üç envanter Cipolla tarafından "Il valore di alcune biblioteche nel Trecento" **Bolletino storico Pavese**, 7 (1944) s.5-20'de yayınlanmıştır.

14 Bak F.Borlandi, "Biblioteche Pavesi del Quattrocento", **Bolletino della Societa Pavese di Storia Patria,** 46 (1947) s.43-87 ve G.Aleati, "Biblioteche e prezzi di codici in Pavia nel tardo Medioevo" **Bolletino delle Societa Pavese di Storia Patria**, 49-50 (1951) s.99-107.

Pavia'nın en varlıklı vatandaşlarından birisi olan Marco Fiamberti'nin on ciltlik hukuk kitabından oluşan kütüphanesi cilt başına ortalama 38 florinden 380 florin olarak değerlenmiştir. 1455 ve 1461 arasında Pavia'nın başlıca hastahanesi kendisine özel bir hayır sahibi tarafından miras bırakılmış 44 hukuk kitabını sattı. Satış hastahaneye cilt başına ortalama 7 florin getirdi.

Bu rakamlar ilk bakışta göründüğü kadar karşıt değildirler. 1449'da Roma'da başrahip tarafından satınalınan kitaplar değerli ciltlerdi. Hastahane tarafından satılan kitapların fiyatları bir tür ikinci el malların satıldığı açık artırmada elde edilmiş fiyatlardı. Normale daha yakın bir değerleme daha önce zikredilen 38 ve 16,5 luk iki ortalamada yansıtılmıştır. 38 florinlik ortalama şehrin en varlıklı aristokratlarından birinin kitaplarının biçilmiş değeriydi; onun kitapları muhtemelen güzel ciltlenmiş ve iyi bakılmış çok değerli kopyalardı. Karşıt olarak 16,5 florinlik ortalama, bir öğrencinin ödenmemiş borcu için el konulmuş hukuk kitapları ciltleri içindi. İkisi arasındaki ortalamayı yani hukuk kitaplarının cildi başına 25 florin kadar bir değeri normal ortalama olarak kabul edersek, muhtemelen emin oluruz.

1461'de Pavialı varlıklı bir tacire ait değişik konulardaki kitaplar kitap başına 16 florin ortalama ile değerlendirilmişti. 1485'de iki ilahi kitabı 32 florin kadar bir toplama mal olmuştu.

Özetlemeye çalışalım. Sahip olduğumuz kanıtlar, tıp kitaplarının cilt başına 4,5 civarında ortalama ile en ucuzları olduğunu gösterir gibi görünmektedir. Değişik konular hakkındaki kitapların fiyatı büyük ölçüde değişmiştir, ama, genel olarak cilt başına 15 ve 30 florin ortalamadadırlar. En pahalı kitaplar cilt başına 25 ve 30 florin civarında mal olan hukuk kitaplarıdır. Bunlar ortalamalardır. Doğal olarak, özel konular hakkındaki münferit veya çok sayıda resim ve dekorasyonlu kitaplar 40, 60, 100 florine kadar çıkabiliyordu.

Bu rakamların anlamı nedir? Bir ilk tahmin için onları altın

gramı olarak ifade etmeye çalışalım. Florin yaklaşık 3,5 gram ağırlığında saf bir altın para idi ve tartıştığımız dönem boyunca istikrarlı kaldı. Bu nedenle materia medica ciltlerinin ortalama fiyatı 15 gram ve hukuk kitapları 90 ve 100 gram civarında saf altın olmalıydı. Diğer konular hakkındaki kitap ciltleri cilt başına 50 ve 100 gram arasında değişebilirdi. Ancak o günlerde altın bugün sahip olduğundan çok daha yüksek bir satın alma gücüne sahipti. Bu nedenle altın gramı olarak rakamlar, bu toplumda bir kitabın maliyeti hakkında kesin ve doğru bir fikir vermekte başarılı değildir ve bunu değerinden az gösterme eğilimindedir

Bu güçlüğün üstesinden gelmek için diğer bir kıyaslama unsurunu ortaya getirelim. 1376'da Pavia'da bir noter düzenlemesinin tasdik ettiği gibi Zanino isimli birisi Borello isimli bir adama 80 florin borçlanmıştı, çünkü, ikincisi Zanino'yu dört yıl iki ay boyunca bütün zorunlu erzak ve giyimi ile beslemişti [15]. Bundan ondördüncü yüzyıl sonuna doğru Pavia'da hesaplayabileceğimiz yaşam maliyeti kişi başına yılda 20 florin kadardır. Zanino ve Borello ortalama insanlardı ve bu nedenle uğraştığımız bu örnekten ortalama bir yaşam standardını çıkarsayabiliriz. Yaklaşık bir yüzyıl sonraki diğer bir noter belgesinden bir erkek çocuğun bir yıllık tam bir bakımının (oda ve iaşe, giyim ve okul ücreti) 14 florine mal olduğunu biliyoruz [16]. Sahip olduğumuz bir çok veri ondördüncü yüzyıl sonu ve onbeşinci yüzyıl sonu arasında altın cinsinden fiyatlar genel düzeyinin düşmekte olduğunu gösterir göründüğünden zikrettiğimiz iki kanıt yaklaşık kabul edildiğinde çıkarabileceğimiz sonuç bizim Pavia'da ortalama bir insanın tam bir bakımının yılda ondördüncü yüzyılın sonunda 20 florin kadar ve bir yüzyıl sonra ise biraz daha az bir altın toplamı olduğunu varsaymamıza izin verir.

15 Cipolla, "Il valore di alcune biblioteche" s.12.
16 Borlandi, Biblioteche Pavesi", s.54 n.1.

Bu tahmini kabul edersek, ondördüncü yüzyılın sonlarında bir tıp kitabının ortalama fiyatının ortalama bir insanın yaklaşık üç aylık yaşama maliyetine eşit olduğu ve bir hukuk kitabının böyle bir insanın bir yıl dört aylık bakımına mal olduğu sonucuna ulaşmalıyız. Onbeşinci yüzyıl boyunca bu iki kalem arasındaki oran kitapların maliyetini hâlâ daha yüksek yaparak bir ölçüde değişti..

Zikrettiğim bu oranlar ve rakamlar ortalamaları temsil ederler; özel kitap ciltlerinin farklılıkları özellikle belirtilmelidir. Listemizdeki en pahalı kitap 100 florin olanıdır. Signor Pinotto de Pinotti'ye ait olan **Decretum Gratiani** bu rakamla değerlendirilmiştir. Aynı fiyat Signor Jacobo de Ascheriis'e ait olan **Novalae super sesto** için de verilmiştir. Ondördüncü yüzyılın sonunda bu kitapların her biri 350 gram saf altın veya bir kişinin beş yıllık yaşaması için gerekli toplamı ifade etmekteydi.

Böylesi rakamlarla karşılaşınca 1392'de niçin Baron Castellane'nin eşi Kontes Blois'in kızına **Corpus Juris**'in (kanun külliyatı ç.n.) bir kağıt elyazmasını miras bıraktığını, ama bu değerli hazinenin doğru ellere gitmesi için onun bir hukukçu ile evlenmesini şart koştuğunu anlayabiliriz

Şimdi bir başka kıyaslama standardını, bu zamanda Pavia Üniversitesindeki profesörlerin maaşlarını verelim. 1435'de profesörlerin ücretleri her özel duruma göre belirlenmiş ve **nichil** (hiçbirşey)'den 200 florine kadar değişmiştir. Bütün fiilen ödenmiş ücretlerin genel aritmetik ortalaması 52 florindir. Ama bu ortalama bir kaç en yüksek maaştan aşırı etkilenmektedir. Maaşların değişik sınıflarında örneklerin sıklığına bakılırsa 52 profesörün 36sı **yıllık** "hiçbirşey" ve "50 florin" arasında almıştır. 1447'de maaşlar 7,5 ve 300 florin arasında değişmiştir. 76 profesörün 46sı 10 ve 50 florin arasında maaş almışlardı [17] Böyle-

17 **Codice diplomatico della Universita di Pavia II** (Pavia, 1913-1915), sub anno. Orjinal belgelerde rakamlar hesap florini olarak ifade edilmiştir. Mukayese amacıyla hesap florinini kitap fiyatlarının her zaman reel florin terimleriyle hesap-

si bir genel ortalamanın değişme ve dağılımının sınırlarının anlamı azdır. Ama, üniversite profesörlerinin 1435'de yüzde 64 ü nün, 1447'de yüzde 60 ının yıllık 51 florinden daha az maaşları olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle düşük-ücretli çoğunluk grubundaki bir profesörün bütün yıllık ücretinin iki hukuk kitabından daha azını ve on tıp kitabından daha azını satın alabildiği güvenle söylenebilir.

Toplanmış kanıtlar daha fazla sonuç çıkarmaya olanak vermez, ama, kitaplar oldukça pahalıydılar. Ve onlar elde yazılmak zorunda olduklarından pahalıydılar. 1485'de Pavia'da iki ilahi kitabını üretmek, 19 florin minyatürleri ve ciltlendirmesi için ve kelimeler ile müzikleri yazmak içinde hepsi 36 florine mal olmuştur [18]. Üretimin aşırı maliyetini izleyen yüksek fiyat özel kütüphanelerin büyüklüğünü sınırlamıştır. Manastır ve prens kütüphaneleri istisna tutulursa özel kütüphaneler genellikle on ve elli kitap arasında değişmiştir. Bu kadar küçük olmasına rağmen büyük servetler meydana getirmişlerdir. Otuz cildiyle tıp doktoru Sylanus Niger'in kütüphanesi 500 gram altın veya bir insanın yedi yıllık yaşama masraflarını karşılayacak toplam kadardı. Signor Pinotto de Pinotti'nin özel kütüphanesini oluşturan kırkaltı cilt kitabın otuzikisi 2 kilogram altın kadar maliyeti vardı ve bir insanın yirmisekiz yıl yaşaması için gerekli toplama eşitti. 1461'de varlıklı tüccar Pietro de Buschis 'in evindeki 300 florin yani 1 kilogram altın olarak değerlendirilen onaltı cilt onun evinin mobilyasının ,mücevherlerinin ve çalışma sermayesinin toplam değerinin dörtte birinden daha fazlasını oluşturuyordu [19].

---

landığı reel altın florine dönüştürdüm.

18 Borlandi "Biblioteche Pavesi", s.57. Metinde zikredilen rakamlar aşağıdakilerle kıyaslanabilir; 1345 yılında Etienne de Conty güzel tezyin edilmiş Henry Bohic'in **Commentaries** (Şerh.tefsir ç..n.)'ine 62 **livres** ve 11 **sous** ödemiştir; bu çalışmanın üretilmesinde 35 l. ve 5 s. yazım için, 25 l. ve 6 s. kağıt, resimler ve ciltleme için ödenmiştir. Bak. G.H.Putnam, **Books and their Makers durig the Middle Ages** (London 1896) s. 298.

19 Aleati, "Biblioteche e prezzi di codici" s. 107.

Kültür pahalı idi ve onun pahalılığı yüzyıllardır niçin esas itibariyle aristokrasilerin bir sporu olduğunu açıklamaya yardımcı olur.

Özel ilgiyi hak eden bir diğer stratejik fiyat ,aslında faiz oranı olan, paranın fiyatıdır. Orta Çağlar boyunca Batı Avrupanın hiç bir kesiminde insanlar bugün ucuz para dediğimiz şeyin yararlarını bilmediler. Bazı kanıtlar faiz oranlarının farklı tiplerinde, en azından onüçüncü yüzyılın sonundan sonra uzun dönemli bir aşağı düşüş trendi olduğuna işaret eder görünmektedir. Orta Çağların sonunda paranın fiyatının genel olarak , söz gelişi onüçüncü ve ondördücü yüzyıllarda olduğundan, daha düşük düzeylerde olduğu görünmektedir [20]. Orta Çağların sonuna doğru bile para bulmak genellikle pahalıydı.

Barselona, Cenova veya Floransa gibi ticari şehirlere veya yerel yönetimlere açılan orta-vadeli krediler için faiz oranları fazlasıyla yüksek değildi. Ondördüncü yüzyılda Floransa'da yerel yönetime açılan orta-vadeli kredilerin faizi yüzde 5 ile 15 arasında değişmiştir [21]. Onbeşinci yüzyılda Cenova şehrine açılan orta-vadeli kredilerin faizi yüzde 4 ile 10 arasında değişmiştir [22]. Onbeşinci yüzyılda Barselona şehri tarafından ihraç edilen borcun periyodik gelirlerinin (annuities) açık-piyasa faizi yüzde 4 ile 5,5 arasında değişmiştir [23].

Krallara ve prenslere açılan krediler haklı olarak daha riskli kabul edilmiş ve bu durumlarda faiz oranları genellikle daha yüksek bir düzeyde tutulmuştur. İmparator II. Frederik genellikle alacaklılarına yüzde 30 ve 40 faiz ödemek zorundaydı. 1319

---

20 A.P.Usher, **The Early History of Deposit Banking in Mediterranea Europe**, (Cambridge, Mass., 1943) s.170-174.

21 L. Cibrario, **Della economia politica del Medioevo** (Torino. 1861) III, s.318 ve A.Sapori, **Studi di storia economica medievale** (Firenze 1946) s. 49. H.Sieveking, "Studio sulle finanze geovesi nel Medioevo e in particolare ella Casa di San Giorgio", **Atti della Societa Ligure di Storia Patria**, 35, bölüm 1 ve 2 (1905 -1906)

23 Usher, **The Early History of Deposit Banking**, s. 171.

da Napoli'nin Anjevin Kralı (Anjevin ,Fransa'nın eski bir eyaleti olan Anjou'ya ait olan anlamındadır ç.n.) Floransalı kreditörleri ile yüzde 30 da anlaşmak zorundaydı [24]. Bazan faiz oranları daha da yüksekti. Bazan da 1484 ve 1489'da yüzde 10 oranında Ferdinand ve Isabella tarafından sözleşilen uzunvadeli kredi örneğinde olduğu gibi daha düşüktü [25].

Faiz oranı doğal olarak sözleşmenin iki tarafının pazarlık gücüne göre ve operasyon ile girilen riske, yani borçlunun emniyet olarak koyabildiği miktara göre, değişmiştir. 1328'de, örneğin , Calabria Dükü Floransalı bazı tüccarlardan değerli mücevherleri teminat olarak vererek yüzde 15 ile 6.000 florinlik bir kredi alabilmiştir [26].

Ondördüncü ve onbeşinci yüzyıllarda özel iş ortaklıkları için, tüccarlar ve girişimciler yüzde 7 ile 15 arasında faizle para bulabiliyorlardı. Bu en azından ondördüncü ve onbeşinci yüzyıllarda Floransa ve Pisa gibi İtalyan ticaret ve endüstri şehirlerindeki normal faiz oranları aralığıydı [27].

Ortalama insanlara tüketim amaçlı krediler doğal olarak çok daha maliyetli olma eğilimindeydi; yüksek maliyet esas itibariyle borç veren için girilen yüksek riski yansıtıyordu. Faiz oranının yüzde 50 yi geçtiği örnekleri bulmak kesinlikle olası idi, ama , bunlar çok sık değildi. Tüketicilere krediler genellikle yıllık yüzde 15 den 50 ye kadar açılmıştı. Bu şehirlere uygulanıyordu. Kırsal alanda yüklenilen faizler genellikle biraz daha yüksekti.

Toprak kiraları onbeşinci yüzyıl Lombardiya'sında daha düşük veya daha yüksek faiz oranları bulmak olağan olmamasına rağmen genellikle yüzde 6 oranından kapitalize edilmiştir. Gü-

24 R.Caggese, **Roberto d'Angio e i suoi tempi, I,** (Firenze, 1922) s. 595
25 Usher, **The Early History of Deposit Banking**, s.174
26 Caggese, **Roberto d'Angio I**, s.595
27 Floransa için bak. Sapori, Studi di storia economica, s.49. Pisa hakkında sahip olduğum bilgiler için Professor F.Melis'in nezaketine teşekkür ederim

ney Fransa'da Toulouse bölgesinde onbeşinci yüzyıl boyunca geçerli faiz oranı yüzde 10 idi [28].

Çok geniş olarak, Orta Çağların son iki yüzyılında faizlerin yapısı bu idi - modern Batı toplumlarında geçerli olan ile kıyaslandığında olağan üstü geniş bir faiz aralığı ile karakterize edilen bir yapı. Bu oranlara karşı herkes; ahlakçılar ve teologlar, politikacılar ve girişimciler, sokaktaki ve meyhanelerdeki insanlar, şikayetlerini söylemişlerdir. En azından daha gelişmiş bölgelerde ve ahlakçılar ile teologların incelemelerinden oldukça farklı olarak şikayetler yalnız bizzat faiz fikrine değil daha ziyade cari oranların yüksekliğine karşı yönelmiştir. İşadamları kesinlikle ikincisine önem vermişlerdir [29]. Ve kamu güçleri, umutsuz bir biçimde, daha yüksek oranları tefecilik olarak açıklayarak yasal bir limit belirlemeye çalışmışlardır. Yasal en yüksek sınırın ne olduğunu gözlemlemek ilginçtir. Onikinci yüzyılın sonunda Milano'da yüzde 15 oranı konulmuştur [30]. İmparator II. Frederik Sicilya'da yasal en fazla yüzde 10 oranını yürürlüğe sokmaya çalışmıştır. 1228'de Verona'da yasal en üst sınır yüzde 12,5 olarak belirlenmiştir. 1270'de Modena'da yüzde 20 olarak ve aynı yüzyıl boyunca Cenova'da yüzde 15 olarak belirlenmiştir [31]. 1311'de Fransa'da yüzde 20 olarak belirlenmiştir [32]. 1390 da Lombardia'da yüzde 10 olarak belirlenmiştir. Ondokuzuncu yüzyılın başında Batı Avrupa'da faiz oranı için yasal üst sınır hâlâ yürürlükteydi; ama yüzde 5 e düşürülmüştü

Orta çağ medeniyetinin incelenmesine kendini adayan kimse iki özellikle çarpılmıştı; köktenci particularism (bir kimsenin

28 Wolff, **Commerce et marchands de Toulouse**, s.358.

29 G.Corti tarafından derlenen ilginç bir metin için bak. "Consiglisulla mercatura di un anonimo Trecentista", **Archivio storico Italiano**, 110 (1952) s.117-119.

30 P Verri, **Storia di Milano, I** (Milano, 1834) s.314.

31 Cibrario, **Della economia politica, III**, s.317 f ve L.T.Belgrano "L'intresse del denaro e le cambiali appo i Genovesi dal sec.**XII** al **XV**" **Archivio storico Italiano**, ser.3,3 (1866) s.114.

32 **Ordonnances des Roys de Frences de la troisieme race**, yayınlayan M. De Lauriere, I (Paris 1723) s.485

belirli bir fikir, parti, bölge grup yada topluluğa, menfaate bağlanması, kendini adaması ç.n.) ve aristokratik karekter. Birincisini açıklayabilmek için bu bölümde ulaştırma maliyeti hakkında söylenen dikkate alınabilir. İkincisini anlamak için her zaman kitapların maliyetinin kısıtlayıcı olduğu ve halkın büyük kısmı için parasal kredinin fiyatının aşırı derecede yüksek olduğu akılda tutulmalıdır

Bu fikirler yeni değildir. Ama, medeniyet tarihi üzerindeki etkisi dikkate alınması gereken ekonomik faktörleri anlayabileceğimiz ve ölçebileceğimiz bir çok genel standartları sunduğumu sanıyorum.

BÖLÜM VI

ORTA ÇAĞ AVRUPASINDA PARANIN DEĞER YİTİRMESİ*

I

Uzun dönemde her para birimi artan oranlı bir değer yitirme sürecine tabidir. Bu değer yitirmenin boyutu para biriminden para birimine ve zamandan zamana büyük ölçüde değişir, ama olgunun kendisi evrenseldir. Her zaman ve her yerde değişmeyen görüntüsü ona bir fizik kanununun kaçınılmaz karekterini vermiştir. Gerçekten tarihçiler ve iktisatçılar sık sık paranın artan oranlı değer yitirmesine evrensel bir "kanun" olarak atıf yapmışlardır. Ancak, bu kanunun neden varolduğu ve nasıl işlediği tatmin edici bir şekilde hiç bir zaman açıklanmamıştır. **Olgunun** nedenleri gözönüne alındığında, tarihçiler Gresham kanununa bir atıfı olası kılan "aşındırma ve kırpma" olgusuna geçişi bazan doğrulayan "müsrif ve savaş düşkünü prenslerin" saf eski hikayesine başvurarak problemi çözmeye **olağanüstü** eğilim gösterirler. "Tarihsel örnekleri" zikretme olanak ve zamanını bulduklarında iktisatçılar da müsrif kralların ve devlet maliyesinin kötü yönetiminin çekici eski hikayesinden nadiren kurtulurlar.

Orta çağ dönemi için, tedavül aracı madeni olduğundan , bizi burada ilgilendiren olgunun ifade ettiği esas konu, tedavüldeki sikkelerin ağırlık ve ayar itibariyle artan oranlı bozulma-

* Kitabın aslında olmayan bu bölüm " **The Economic History Review , Second Series Volume XV** . No 3 , 1963 s.413-422 " de yayınlanmıştır Kitabın işlediği konuları tamamlayıcı nitelikte olduğundan **Bölüm VI** olarak kitaba alınmıştır

sıydı. Kısa dönemler hariç bütün Orta Çağlar boyunca altın ve gümüşün satınalma gücü artmaya devam ettiğinden parasal birim ile mal ve hizmetler arasındaki ilişki sorunu oldukça karmaşıktır. Çok sayıda parasal birim bütün Orta Çağlar boyunca değerinin düşürülmesine tabi olduğundan, bütün bu değer düşürümleri hakkında kesin bilgi elde etmek olası değildir. Belirli bir değer düşürme hakkında tam bilgi elde edilebildiğinde de bunun asıl nedenleri her zaman bulunamaz. Ancak bir çok eksiğe rağmen konu hakkında toplanabilen bilginin toplam miktarı gerçekte önemlidir. Orta Çağların bütünü için para konularında, üretim, tüketim ve yatırım konularından kesinlikle daha fazla bilgiliyiz.

İnceleme olanağı bulduğum Orta Çağlardaki tüm değer düşürme örneklerinin analizinden, aynı değer düşürümlerinden tek başına veya değişik kombinasyonlarla sorumlu olduğunu kanıtlayacak "nedenlerin" bir listesini yaptım. Liste geniş olarak aşağıdaki gibi formüle edilebilir:

(a) nüfusun ve/veya gelirin uzun dönemli büyümesi ve/ veya ekonominin parasallaşmasının doğurduğu para talebinde uzun dönemli artış;
(b) kamu harcama ve açıklarının büyümesi ;
(c kâr-enflasyon yönünde sosyal grupların baskısı ;
(d) ödemeler bilançosunun dengesizliği ;
(e) sikke basımının kötü yönetimi ;
(f) tedavüldeki mevcut sikke stoklarının aşınması ve arasıra kırpma uygulamasıyla kötüleştirilmesi ;
(g) altın ve gümüş arasındaki pazar kurunda dalgalanmalar

Açıktır ki, bu değişik nedenler farklı ülkelerde ve farklı dönemlerde değişik öneme sahiptir. Ayrıca yine açıktır ki, farklı kombinasyonlarda ve güçlerde ortaya çıkabilirlerdi. Ama bütün hepsi olsa da Orta Çağlarda en güçlü bir şekilde işlemiş olanın (a), (b), (c) ve (d) harfleri ile gösterilen güçler olduğu çok genel

bir kural olarak görünmektedir. (b) ye gelince, belirtilmesi gereken nokta bu faktörün hem mutlak hem de göreli önemi Bütün Orta Çağlar boyunca sürekli büyüme eğilimindedir. Büyüme merkezileşmiş devletin konsolidasyonunu ve, özellikle ondördüncü yüzyıldan itibaren, askeri operasyonların maliyetinin artan oranlı biçimde yükselmesini yansıtmaktadır.

Bu aşamada diğer bir ayırımlar dizisi yapmak zorunludur [1] Yukarıda yedi başlık altında listelenen koşullar yalnızca ex-post anlamda "nedenler" olarak makul bir şekilde tanımlanabilirler. Veri bir toplumun kendini çözmek durumunda bulacağı yalnızca sorunun ufak tefek tipleri olan ex-ante sorunlar için paranın değer yitirmesi kesinlikle tek olası çözüm değildir. Listelenmiş sorunların herbiri için bir çok alternatif çözümler vardır. Toplum yeni kredi teknikleri geliştirerek ve/veya paranın yeni biçimlerini yerleştirerek (a) yı karşılayabilirdi. Veya fiyatlar genel düzeyinde bir düşüş kanalı ile yeni bir denge gerçekleştirilebilirdi. Toplum (b) yi vergilemede bir artış veya harcamada azalış ile karşılayabilirdi. Sorun (c) ye gelince hükümetin kârenflasyonundan çıkarı olan gruplar tarafından kontrol edildiğini varsayarsak bu grupların amaçlarını ücretlerde bir düşürme ile gerçekleştirmeyi isteyecekleri oldukça akla uygundur. Sorun (d) ye gelince, ithalat üzerine kısıtlamalar ve/veya ihracatın teşviki yada harcamaları kısma politikası araçları ile yeni bir denge gerçekleştirilebilirdi. (e) ve (f) sorunları, eğer devlet sikke basımını doğrudan kontrolu altına alsa, aşınmış ve kırpılmış sikkelerin periyodik olarak geri çekilmesi hedefini kendisi yüklense çözülmüş olurdu. Sorun (g) için ise, yeni duruma uygun altın ve gümüş arasındaki kuru oluşturmayı pazar güçlerine bırakarak veya bir paranın ayarını diğerine kıyasla düşürmekten çok yükselterek yeni bir denge gerçekleştirilebilirdi. Özetlersek listelenmiş

1 Aşağıdaki düşünceler bir sohbette St John's College , Oxford 'dan arkadaşım George Richardson tarafından hatırlatılmıştır Açıktırki , düştüğüm herhangi bir formülasyon yanlışlığından o sorumlu tutulamaz

sorunların herbiri için hâlâ değişik alternatif çözümler vardır. Paranın devalüasyonu değişik olası çözümler arasında yalnızca birisidir. Ama listelenen bütün sorunlar için geçerli olan bir çözümdür. Diğer bir deyişle ortak alternatif çözümdür Bundan öte, genel olarak en az direnme ile karşılaşması olası çözümdür; çünkü en anonim olanıdır ve etkilerini en dolaylı ve en ince biçimde gösterenidir. Bir çok güç durumdan çıkmanın kolay yoludur: bu paranın kaçınılmaz değer yitirmesinin büyük kanunu olarak bulunmuş formüldür.

Olgulara bu açıdan bakarsak, herhangi bir para biriminin uzun dönemli düşüşünün boyutu yalnız ortaya çıkan öznel krizlerin ağırlığında değil aynı zamanda veri bir toplumda bu toplumu değişik seçenekler arasından kolay yolu seçmeye teşvik eden geçerli politik ve sosyal yapılara ve özel koşullara da dayandığı açıktır. Toynbee'nin terminolojisini kullanırsak, bu yalnızca meydan okuma konusu değildir, aynı zamanda tepkisel bir olgudur

Bu düşünce ışığında, Orta Çağ Avrupasının para tarihinin en ilginç yönlerinin bir kısmını açıklığa kavuşturmanın olası olduğunu sanıyorum.

II

Sekizinci yüzyılda Karolenjler, daha önceleri Meroven zamanlarında Frankların topraklarında geçerli olan altın tekmaden sistemini kaçınılmaz olarak sona erdiren köklü bir reformun tamamlanmasını gerçekleştirdiler. 1,7 gram ağırlığında ve yaklaşık 950/1000 ayarında denarius (penny) olarak isimlendirilen bir gümüş parçasını yeni ve tek para birimi olarak yürürlüğe koydular .[2] Lombardları yenerek ve İtalyan yarımadasının bir kısmını fethederek Şarlman 780 ve 790 arasında Fransa'da

2 Karolenj para reformları ve bunların Arap ve Bizans para reformlarıyla olası ilişkisi hakkında P. Grierson , " The Monetary Reforms of Abd-Al -Malik , Journal of Economic anda Social History of the Orient , III (1960)

yapılmış olan reformu İtalya'daki topraklarına genişletti .[3] Gümüş tek-maden sisteminin geçerli olduğu İngiltere'de Kral Kent'li Ethelbert II ve Kral Offa , yerel sceattas'ı , açık bir biçimde Frank denarius'unun bir kopyası olan yeni bir birim (penny) ile değiştirerek Frank reformlarını kendiliklerinden uyarladılar. Gerçekte İngiliz penny'si Kara Avrupasınınkinden daha hafif görünmektedir. Kral Offa'nın ilk penny'leri 1,3 gram gümüş civarında değişmiştir. Daha sonra, İngiliz penny'sini doğduğu Kara Avrupası modeline daha da yaklaştırarak ağırlığı 1,5 grama çıkarılmıştır .[4] Bu gelişmelerin bir sonucu olarak, Avrupa tek bir parasal alan oluşturma noktasına gelmiştir: gümüş penny alanı.

Bu ortak başlama noktasıdır. O zaman, paranın değer yaratma "kanunu" işlemeye başlamıştır. Artan oranlı ve karşı konulmaz bir biçimde değişik penny'ler birbiri ardısıra hem ağırlık hem de ayar bakımından bozulmaya başlamıştır. Ve bozulma oranı ülkeden ülkeye ve zamandan zamana değiştiği için değişik paralar arasındaki parite kaybolmuştur. Tablo I 'de İngiltere, Fransa ile Orta ve Kuzey İtalya'da paranın bu artan oranlı değer yitirmesi ile ilgili temel verileri topladım. [5] Rakamlar her ülkenin para biriminin saf gümüş (1000/1000) mukabilini göstermektedir. Daha fazla basitlik sağlamak ve birçok ondalıktan kaçmak için, penny'nin kendisinden ziyade penny'nin sabit çarpılmış katı olan pound'un (= 240 penny) gümüş muadilini verdim. Gümüş muadilleri altın muadillerine çevirmek isteyenlerin işini kolaylaştırmak için Tablonun son sütunu günün Avrupa-

3 P Grierson , " Cronologia delle riforme monetarie di Carlo Magno " Rivista Italiana di Numismatica , vol.2 ser. 5 t.56 (1954) s. 65-79

4 C. Oman ,The Coinage of England (Oxford , 1931) s. 17-18 ve G.C. Brooke , English Coins from the seventh century to the present day , (London , 1932) s. 14

5 Güney İtalya her zaman penny-shilling-pound sisteminin alanı dışında kalmıştır .C.M.Cipolla Studi di storia della moneta (Pavia , 1948) s.77 ve C.M.Cipolla , Le Avventure della lira (Milano ,1958) s.15

sı'nda geçerli olan yaklaşık kuru göstermektedir. Tablodaki bütün veriler bir ihtiyat sınırı ile kabul edilmelidirler. Ama her durumda, hata marjı kesinlikle ± yüzde ondan daha düşüktür. Hepsi birlikte, Tablo I deki veriler genel çizgisiyle Orta Çağ Batı Avrupasında parasal aşınmanın fiziksel eğiliminin önemli bir indeksini vermektedir. Örneğin veriler (1) Kuzey ve Orta İtalya'nın devletlerinin paraları her zaman enflasyonist hareketin arabasında olmuşlardır; (2) Karşıt olarak, İngiliz sikkeleri değer düşürme olgusundan en az etkilenmiş olanıdır: gerçekte İngiliz parası Kara Avrupası ile kıyaslandığında, önemli istikrar göstererek bu paralarla önemli bir karşıtlık sunmaktadır.; (3) Fransız parası (livre tournois) genel olarak İtalyan paralarından daha az değer yitirmiş, ama, değer yitirme oranı İngiliz parasının oranından ziyade İtalyan parasının oranına çok daha yakın olmuştur

Önceki bölümde belirttiğim düşüncelerin ışığında bu üç noktayı incelemek istiyorum. Bunu yapmadan önce, Orta Çağlar boyunca gelişmiş olan İngiltere, Fransa ve İtalya'daki para basmanın düzenlenmesi ve organizasyonu hakkında bazı gözlemler yapmanın zorunlu olduğunu düşünüyorum

Kara Avrupası'na karşıt olarak İngiltere'de para basımı hakkında Mr. Grierson kaçınılmaz bir biçimde şöyle yazmıştı:

> Anglo-Sakson ve Anglo-Norman sikke basımının Kara Avrupası'nınkinden farklılaşmasının özelliklerini birer birer saymaya çalıştığımız zaman önce tipi dikkate alan genelleştirmeler yapamayacağımızı, ama, organizasyon ve sınırlı bir ölçüde ayar ve ağırlık hakkında bunu yapabileceğimizi anlarız. Bütün İngiltere'nin para basımı kraliyetin kontrolü altındaydı: para basanların çok sayıda olmasına, sikkelerin önemi ne olursa her yerel kesimde basılmasına, tiplerin üç yıllık aralarla titizlikle değiştirilmesine rağmen her emisyonun ayar ve ağırlığı Taç ta-

rafından düzenlenmiş ve para basanlar paranın yapımında kullanılandan Krala karşı sorumlu olmuşlar ve merkezi otoritenin organları tarafından ölüm cezası ile kovuşturulmuşlardır. Manş'ın diğer yakasında bunların hiçbirisi geçerli değildi.

Münferit feodal beyler veya münferit şehirler kendi paralarını İngiltere Kralı kadar sıkı kontrol etmelerine rağmen Fransa, İtalya ve Almanya'nın paraları birliğini bütünüyle yitirmişti ve bu nedenle tip, ayar ve ağırlık bir prenslikten diğerine değişmiştir [6]

Fransa'da sayısız yerel sikkeler arasından, ikisi, en azından yaygınlık ve kullanım bakımından, diğerlerine üstünlük sağlamıştı. Bunlar **parisis** sikkesi ve **tournois** sikkesi idiler. Sonunda tournois sikkesi parisis'den daha iyi konuma gelmiştir ve bu nedenle Tablo I'de yalnızca **tournois**'i zikrettim.

Kuzey ve Orta İtalya'da durum farklı idi. Fransa'da parasal parçalanmışlık bir veya iki sikkenin hakimiyeti ile hafifletilmişken İtalya'nın parasal parçalanmışlığının gerçekte sınırı yoktu. Onuncu yüzyıldan sonra, Orta ve Kuzey İtalya'da açık bir şekilde beş ayrı para alanı ortaya çıkmıştı ve bu alanlarda hakim paraların hiç birisi genel bir bir üstünlük pozisyonuna ulaşamamıştır. Bu nedenle Tablo I'de dört farklı paranın, Cenova'nın **lira**'sının, Milano'nun **lira di imperiali**'sinin, Venedik'in **lira di piccoli**'sinin ve Floransa'nın **lira di piccoli**'sinin maden karşılıklarını hesapladım.

III

Analizden önce açıkladığım sorunlara dönelim. Uzun dönemde Kuzey ve Orta İtalya'nın paralarının Fransa ve İngiltere'nin paralarından daha büyük oranda değer yitirdiğini görmüş-

6 P.Grierson , " Sterling Anglo-Saxon Coins ,yayınlayan R.H.M.Dolley (London, 1961) içinde s.273

tük. Bu olgunun nedenlerini tanımlamaya uğraşırken dikkatimizi başlıca I. Kısımda (a), (b) ve (c) olarak işaret ettiğim sorunlar üzerinde yoğunlaştırmamız gerektiğine inanıyorum .

Onuncu yüzyılın ortası ve onuncu yüzyılın sonu arasında İtalyan nüfusu 5 milyondan yaklaşık 7 veya 8 milyona yükselmiştir. Aynı zamanda, özellikle Kuzey ve Orta'da ekonominin büyümesi hızlı olmuştur. İş bölümü daha belirgin olmuş ve ülke hemen hemen doğal ekonomi durumundan bir para ekonomisine doğru yönelmiştir - diğer bir deyişle, ekonominin parasal kesimi oransal olarak daha fazla genişlemiştir. Bu gelişmeleri sayısal olarak ifade edecek durumda değiliz, ama, bunlar bütün kuşkuların ötesinde mevcuttu. Ayrıca hiç kuşkusuz hemen hemen onüçüncü yüzyılın ortalarına kadar Kuzey ve Orta İtalya'daki bu gelişmeler Fransa ve İngiltere'deki benzer eğilimlerden daha güçlüydü.

Bu temel gelişmelerin bir sonucu para talebinde genişleyici bir eğilimdir. Bütün dönem boyunca kıymetli madenlerin arzı göreli olarak esnek değildir ve parasal amaçlarla olan gümüş talebinin büyümesi arzını aşmıştır. Böylesi koşullarda, sürdürülmüş deflasyonist baskı ve fiyatların aşağı doğru tehlikeli gidişinden kaçınılmak isteniyorsa üç çözüm vardı: (A) "ilkel para" biçiminde madeni para yerine ikameler bulmak; (B) yeni ve daha ileri sistemler ve ödeme biçimleri bulmak; (C) sikkelerin ayarını düşürmek ve tedavüldeki sayısını artırmak

Uygulamada bu üç çözümün hepsi denenmiştir. A tipi çözümü dikkate alırsak, bu yüzyıllarda, özellikle büyük ticari merkezlerde, biber ve diğer malların madeni paranın bir ikamesi olarak kullanıldığını biliyoruz. B tipi çözümü dikkate alırsak, çok çabuk bir biçimde zaman sürecinde olağanüstü gelişmeler sağlamaya yönelik yeni bankacılık ve kredi uygulamalarının ortaya çıktığını biliyoruz. Ama sonunda A tipi yöntemler uyumsuz ve zamanın eğilimine karşı, B tipi olanlar da yetersiz-

di. Esas itibariyle İtalyan toplumu C tipine baş vurmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle denarius artan oranı bir biçimde kurban edilmiştir.

Bu eğilimler özellikle onbirinci yüzyılın başlangıcı ve onikinci yüzyılın ortası arasındaki dönemde güçlüydü. [7] Onüçüncü yüzyılın başlangıcında Venedik'de penny ağırlık ve ayar itibariyle öylesine düşürülmüştü ki, muamelelerin büyük kısmı için yetersiz ve uygunsuz olarak görülmüştü. O zaman Cumhuriyetin otoriteleri penny'nin katı (ki grosso olarak isimlendirilmişti) olan bir sikke basmaya karar verdiler; yeni sikkenin kıymetli maden içeriğini belirlemede Venedik otoritelerinin o zamana kadar saflığı bozulmadan kalmış olan İngiliz penny'sinin ayarını kendilerine standart olarak almaları önemlidir. [8] İngiliz ve İtalyan paraları arasında bir zamanlar mevcut olan ancak tahrip olmuş yaklaşık parite öylesine tamamen yıkılmıştı ki İngiltere'deki bir penny'e muadil olan gümüş miktarı şimdi Venedik'de yerel penny'nin çok yüksek miktarda bir katına tekabül etmekteydi

Onikinci yüzyılın ortasından onüçüncü yüzyılın ortasına kadar İtalyan parasının aşağı doğru gidişi kayda değer ölçüde daha yavaştır. Onüçüncü yüzyılın ortası ve ondördüncü yüzyılın başlangıcı arasında daha hızlı olmuştur ve daha sonra ondördüncü yüzyıl boyunca yeniden yavaşlamıştır - diğerlerinin yanısıra Kara Veba'nın bir sonucu olarak nüfusta önemli düşüş para talebinin azalmasına büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Onbeşinci yüzyılla birlikte aşağı doğru hareket yeniden başlamış ve bütün yüzyıl boyunca kuvvetli bir biçimde devam etmiştir

Sikkenin değer yitirmesi yönünde sürekli işleyen güçler arasında para talebindeki artışa uygun biçimde genişlememiş

7 Cipolla , Le avventura della lira , s.49-51

8 R. Cessi , Problemi monetari veneziani fino a tutto il sec.XIV (Padova ,1937) s.XVIII-XXI

olan kıymetli madenlerin göreli olarak elastik olmayan arzı da her zaman hesaba katılmalıdır. Bütün onbeşinci yüzyıl boyunca, külçe altın ve gümüşün satınalma gücü büyümeye devam etmiştir. Cari parasal birimlerle ifade edilmiş fiyatlar uzun dönemde düşmemişse bu yalnızca ayar itibariyle parasal birimlerin sürekli ve artan oranlı biçimde ayarının düşürülmesi nedeniyledir.

Ondördüncü yüzyılın ortasından sonra İtalya'da parasal değer düşüşünün nedenleri arasında devlet bütçesi açıklarının artan oranlı bir biçimde önemli yer tuttuğu dikkate alınmalıdır. Özellikle, ondördüncü yüzyılın ortasından sonra önemli bir sorumluluk payı sürekli büyüyen savaş masraflarına yüklenmelidir.[9]

Bir yandan para talebinin ve arzının farklı esneklikleri, diğer yandan devlet harcamalarının genişlemesi kuşkusuz İtalyan sikkesinin ağırlık ve ayarı üzerinde belirgin bir etkiye sahipti. Ama, paranın değer yitirmesine katkıda bulunan yalnızca bu faktörler değildi. Onbirinci yüzyıldan itibaren İtalyan hükümetlerinin tacir sınıf tarafından kontrol edildiği gerçeği de dikkate alınmalıdır. Açıktır ki bu sınıf, sürdürülen bir deflasyondan kaybedecek ve sürdürülen bir enflasyondan kazanacak her şeye sahipti. Vergilemede bir artış ve parayı zayıflatma arasında, tacir sınıf açıktır ki, sonraki çözüm lehine meyletmiştir.[10]
1252'de çift-metal sisteminin getirilmesinden sonra tacir sınıfın borçlarının (özellikle ücret ve vergilerin) artan oranlı olarak değer yitiren gümüş sikkelerle, alacaklarının da (bozulmadan kalan) altın sikke ile ödenmesinde ısrar ederek kendi enflasyonist kârlarını garanti edecek araçlar bulduklarını ilave etmek gerekir. Bu oyundan yararlanmanın karmaşık mekanizmasını bir

9 Cipolla, La avventura della lira, s.56

10 Floransa için N.Rodolico, I Ciompi, (Firenze, 1948); Venedik için Cipolla, op cit. s. 55 n. 35

başka yerde ayrıntılı bir biçimde tanımladım. [11] Burada yalnızca tüccar sınıfın hakimiyeti ile paranın yüksek oranlı değer yitirmesi arasındaki bağlantının somut bir örneği olarak gerek duyulduğu için zikredilmiştir

IV

İngiliz parası artan oranlı değer yitirmesine rağmen, Kara Avrupası paralarının hızlı değer yitirmelerinin göze çarpacak kadar karşıtı olan önemli derecede bir göreli istikrar gösterdiği bilinmektedir. 1871'de C.J. Schive "İngiltere'de bir başka yerde olduğundan daha dürüst çalıştılar ve sikkeler uygun ağırlıklarını korudular" diye yazdı.[12] Daha yakınlarda R.G.Hawtrey "bütün ülkeler içinde İngiltere'nin (Orta Çağlar boyunca) bütün gayrı meşru ayar düşürmelerinin dışında kaldığını" tekrar teyit etmiştir. [13] "Dürüst" ve "gayrımeşru" gibi kelimelerin kullanımı, en azından bazı düşünürlerin gözünde, Orta Çağlarda paranın ayarının düşürülmesi sorununun ahlaki standartlardan birisi ve değişik paraların değişik oranda değer yitirmelerinin yöneticilerin güvenilirlik ve moralite derecesinin bir fonksiyonu olduğuna işaret eder gibi görünmektedir. Gerçekten, en azından İngiliz penny'sinin tarihinin ilk kesiminde belirli bir istikrar geleneğinin düzgün önetimin bilinçli bir politikası tarafından getirildiği inkar edilemez. Edward the Cofessor'un döneminde sık fakat geçici değiştirmelerden sonra (özellikle üçüncü sikke emisyonda) İngiliz penny'sinin ağırlığı stabilize edildi.[14] Anglo-Sakson dönemlerinin sık değişmeleri ve Norman krallarının kendilerini William I'in yeniliği olan ve Henry I'in tahta çıkış töreni nedeniyle **per civitates et comitatus** için toplanmasından bildiği-

11 C.M.Cipolla , Money ,Prices and Civilization (Princeton , 1957) Bölüm III (elinizdeki kitap ç.n.)

12 C.J. Schive , Some account of the weight of English and Northern Coins in the Xth and XIth centuries , Numismatic Chronicle , N.S. II (1871) ,s. 47 , n. 9

13 R.G.Hawtrey , Currency and Credit , (London .1923) s. 287-88

14 Oman , op. cit s. 77

miz genel bir vergi, monetagium commune, toplamanın doğurabileceği herhangi bir mali zarara karşı korumaları ile karşıt olan bu istikrar açık bir biçimde bilinçli bir yasadır [15]

Ancak, İngiliz parası uzun-dönemde göreli olarak çok düşük bir oranda değer yitirmişse bu uygun koşulların birbiri arkasına sıralanmasına dayanmaktadır

En azından onüçüncü yüzyılın ortasına kadar uzundönemli para talebi göreli olarak yavaş, ülkenin ekonomik gelişmesinin Kuzey ve Orta İtalya'dan daha az hızlı olması gibi basit bir nedenle de İtalya'dan kesinlikle daha yavaş olmalıdır. Arz cephesinde de durum Orta Çağlar boyunca çok daha kolaydı. İngiltere günün en çok aranan hammadesi olan yünde fazlaya sahip olma gerçeğinden yararlanmıştır. Zaman içinde, İngiltere bu hammaddeye dayanan üretim endüstrisini geliştirdiğinde kendi kumaşları için Kara Avrupası'nda geniş bir pazar buldu. Büyük miktarlarda kumaş ihraç eden İtalya da hammadde ithal etmek zorundaydı. Bütün bunlar dikkate alındığında kuşkusuz İngiltere, bütün Orta Çağlar boyunca, özellikle kıymetli madenlerin sürekli ve bol akışının sağladığı lehde bir ödemeler dengesinden yararlanmıştır. Muhafızın hesaplarından 1290-1300 arasındaki on yıl boyunca İngiliz darphanesinde kullanılan gümüşün esas itibariyle Ghent, Bruges ve Brüksel gümüşü, Tours ve Limoges gümüşü ve genel itibariyle yabancı gümüş olarak tanımlanan gümüş olduğu görünmektedir. Yalnızca az miktarda Devonshire madenlerinden gelmiş ve az bir miktar eritilen gümüş eşyalardan çıkarılmıştır .[16] Daha sonraki dönemde yabancı ziyaretçilerin -bunların arasında Erasmus da vardır- İngiltere'de buldukları gümüş ve gümüş tabak bolluğundan etkilendiklerini biliyoruz [17]

15 M.Grierson , Sterling , s.274-5

16 C.G.Crump ve A.Hughes , The English Currency Under Edward I Economic Journal , V (1895) s. 58

17 J.Clapham ,A Concise economic history of Great Britain from the Earliest times to 1750 , (Cambridge , 1951) , s. 173

Bu nedenle İngiltere'nin durumu İtalya ile kesin bir zıtlık içindeydi: bir tarafta erken bir dönemde hızlı bir büyüme ile karekterize edilmiş ve kıymetli madenlerin yetersiz arzı ile engellenmiş bir ekonomi -İtalyan-; diğer yandan büyümeye daha geç başlayan ve kıymetli madenlerin bol ve esnek arzından yararlanan daha düzenli bir ekonomi -İngiliz-. Bütün fark bu değildi. Görüldüğü gibi İtalya'da Orta Çağlar boyunca hükümet paranın değer yitirmesinden çıkarı olan bir sınıf tarafından kontrol edilmişti. İngiltere'de sikke basımı her zaman merkezi bir gücün, ki bu güç Krala aitti, kontrolü altındaydı ve en azından ondördüncü yüzyıldan itibaren Kralın sıklıkla sikkelerin ayarını bozarak Hazinenin gereksinmelerini karşılamayı denediğinden kuşku yoktur. Kralın bu tür her adımı paranın istikrarında güçlü çıkarı olan ve Tahttan ayrı düşen görüşlerini belirtmede her zaman bir baskı grubu oluşturmuş İngiliz baron sınıfının etkili bir muhalefeti ile karşılaşmıştır. "Nul Rei cete reaume ne puet changer sa moneye, ne mepeirer, ne amender, ne autre moneie fere que d'argent sanz l'assent de touz ces counties" [18] Mirror of Justices'in kanıtları her zaman kuşkuludur, ama bu konuda Parlamentonun rızası olmadan paranın ağırlığında bir herhengi bir düşüşü yasa dışı yapan 1352 tarihli Statute of Purveyors 'daki bir şartın doğrulaması vardır. [19]

V

Fransız parasının İngiliz parasından çok İtalyan parasını daha yakından izlemesi ilk bakışta garip gibi görünebilir. Fransa'nın, ödemeler dengesi ve kıymetli madenlerin elde edilebilirliği konusunda İngiltere'nin ayrıcalıklı durumuna sahip olmadığı doğru iken Fransa'da sikke basımının Kralın ve geliri sabit parasal ödemeler biçiminde olduğundan paranın istikrarında bir çı-

18 Mirror of Justices , yay. W J. Whittaker (London 1895) , s.11
19 A.E.Feaveryear , The Pound Sterling (Oxford , 1931) , s.30

karı olması gerektiği varsayılan baronların kontrolü altında olduğu da doğrudur. Ama, işaret edilmelidir ki, daha önce söylendiği gibi bütün İngiltere'de para basımı kraliyet kontrolu altında idi ve her emisyonun ağırlığı ve ayarı Taht tarafından düzenlendi ve sikke basımı ile ayar düşürmeden doğan kârlar Taht tarafından tekel altına alınmıştı. Fransa'da feodal beyler -dinsel konulara da dayanarak- sikke basma haklarından doğan kârlarda haksız yere hak iddia ederek kendi sikke basımlarını Tahtın yaptığı kadar sıkı bir biçimde kontrol ettiler. Bu feodal beyler, kendi hesaplarına sikkelerin değerini düşürme uygulamasına oldukça erken başladılar. Gümüş arzındaki bir darlık tarafından da sık sık böylesi davranmaya tahrik edildiler. Ne olursa olsun, devalüasyon işleminin iyi kârlar sağladığını kısa sürede öğrendiler. Mönsieur H.J. Legier 'in gözlemlediği gibi "la vieille pratique des mutations feodales, bien anterieures aux mutations royales ...Le debut des mutations royales n'est donc pas une date capitale dans l'historie du monnayage (français)"'in kaynağını bulmak için zaman içinde geriye uzun bir yol gitmek zorunludur. [20] Bütçe açıkları ve devamlı artan savaş masraflarının baskısı altındaki Fransız Kralları, özellikle onüçüncü yüzyılın sonundan itibaren likit varlıklarını çoğaltmak için değer düşürme yoluna gittikçe daha sık başvurmaya başladıklarından İngiliz baronları gibi karşı koymak yerine Fransız baronları, kendi paralarının değerini düşürerek Tahtın sağladığı ile aynı yararları sağlamak için onları taklit etmeye hız vermişlerdir. Bütün barons monnayeurs'un ortak düşünceleri şuydu: "eviter que le roi tire seul profit d'un empiment ou d'un renforcement" [21]

---

20 H.J.Legier , " Realites monetaires . realites economiques . realites historiques Annales E.S.C.XXXIV (1959) , s. 539-40

21 İbid s. 540.

Tablo I

Bir pound 'a (240 Penny) tekabül eden saf gümüş gramı

Yıl	İngiltere	Fransa (livre tournois)	Cenova	Milano	Venedik	Floransa	Altın ve gümüş arasındaki pazar oranı
t800	330	390		390	390		1 : 10-12
1250	324	80	70	70	20	35	1 10
1500	172	22	13	9	6	6	1 11

Hem yıl hem ağırlık hem de oranlar yaklaşık rakamlar olarak okunmalıdır

Kaynaklar: R. Ruding, Annals of Great Britain and its dependencies, London, 1948; C. Oman , The Coinage of England, Oxford, 1931; G.C. Brooke , English coins , London , 1932 ; R. Sedillot, Le Franc, Paris, 1953; C.M.Cipolla, Le avventure della lira, Milan, 1958

KAYNAKÇA

PARA TEORİSİ VE TARİHİ İLE İLGİLİ KİTAPLAR VE MAKALELER [1]

Bergmann, E.von, "Die Nominale der Münzreform des Chalifen Abdülmelik", **Sitzungsberichte der philosophischhistorischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften,** 56 (1870) s.239-266.

Bloch, M., " Le probleme de l'or au moyen age," **Annales d'histoire economique et sociale,** 5 (1933), s.1-34.

Bloch, M., "Economie nature ou economie argent," **Annales d'histoire sociale,** 1 (1939), s. 7-16.

Bloch, M., **Esquisse d'une histoire monetaire de l'Europa** (Paris, 1954).

Bognetti, G.P., "Il problema monetario dell'economia Longobarda e il panis e la scutella de cambio," **Archivio storico Lombardo, new series,** 9 (1944), s. 112-120.

Cannan, E., **Money** (Westminster, 1929).

Carli, G.R., **Delle monete e dell'istituzione delle zecche d'Italia** (Mantua, 1754).

Carothers, N., **Fractional Money** (New York, 1930).

Cipolla, C.M., Studi di storia della moneta: I movimenti dei cambi in Italia dal sec. XIII al XV (Pavia, 1948).

Cipolla, C.M., **Les mouvements monetaires dans l'Etat de Milan,** 1580-1700 (Paris, 1952).

Dieudonne, A., "Des especes de circulation internationale

1 Para tarihi hakkında en yararlı bir kaynakça P. Gierson, Coins and Medals: A Select Bibliography (London, 1954)'de yayınlanmıştır.

en Europe depuis Saint Louis," **Revue suisse de numismatique**, 22 (1920), s. 3-39.

Dopsch, A, **Naturalwirtschaft und Geldwirtschaft in der Weltgeschichte** (Vienna, 1930).

Evans, A., **"Some Coinage Systems of the Fourteenth Century," Journal of Economic and Business History**, 3 (1931), s. 481-496.

Grierson, P "Problemi monetari dell'Alto Medioevo,"Bollettino della Societa Pavese di Storia Patria, 54 (1954), s. 67-82.

Grierson, P., "The Debasement of the Bezant in the Eleventh Century, **Byzantinische Zeitschrift**, 47 (1954), s. 379-394.

Grierson, P., "Carolingian Europe and the Arabs: The Myth of the Mancus, Revue Belge de Philologie et d'Histoire, 32 (1954), s. 1059-1074.

Hasluck, F.W.,"Constantinata, **in Essays and Studies Presented to W. Ridgeway** (Cambridge, England, 1913), s.635-637.

Himly, F.J., "Y a.t.il emprise musulmane sur l'economie des etats Europeens du VIII e nu Xe siecle?" **Revue suisse d'histoire**, 5 (1955), s. 31-81.

Ives, H.E., **The Venetian Gold Ducat and Its Imitations**, edited and annotated by Grierson, P (New York, 1954).

Lopez,R.S., "The Dollar of the Middle Ages, **Journal of Economic History**, 11 (1951), s.209-234.

Miles, G.C., **The Coinage of the Umayyads of Spain** (New York, 1950).

Monneret de Villard, U., "La monetazione nell'Italia Barbarica,"**Rivista Italiana di Numismatica**, ser. 2, 2 (1919), s. 22-38, 73-112, 125-138.

Monroe, A.E., **Monetary Theory before Adam Smith**

(Cambridge, Mass, 1923).

Montanari, G., La zecca in consulta di stato, in Graziani, A., **Economisti del Cinque e del Seicento** (Bari, 1913).

Nagl, A., "Die Goldwahrung und die handelsmassige Geldrechnung im Mittelalter," **Numismatische Zeitschrift,** 26 (1895), s.41-258.

Naville, L., "Fragments de metrologie antique," **Revue suisse de numismatique**, 22 (1920), s. 42-60.

Naville, L., "La livre romaine et le denier de la loi salique," **Revue suisse de numismatique**, 22 (1920), s. 257-263.

Orsini, I., **Storia delle monete della Repubblica Fiorentina** (Firenze, 1760).

Praj, G., "La moneta Piemontese ai tempi di Vittorio Amedeo I e Carlo Emanuelle II," **Bollettino storico-bibliografico Subalpino**, 40 (1938), s. 221-327.

Robertson, D.H., **Money** (Cambridge, England, 1948).

Rodolico, N., "Il sistema monetario e le classi sociali nel Medioevo, **Rivista Italiana di Sociologia**, 8 (1904), s. 462-469.

Sanchez-Albornoz, C., "La primitiva organizacion monetaria de Leon Castilla, **Anuario de historia del Derecho Espanol**, 5 (1928), s. 301-345.

Sauvaire, M.H., "Materiaux pur server a l'histoire de la numismatique et de la metrologie musulmanes," **Journal Asiatique**, ser 7, 14 (1869), s. 435-533; ser 7, 15 (1880), s. 228-277; ser 7, 18 (1881), s. 499-516; ser 7, 19 (1882), s. 23-163, 281-327.

Schrötter, F., von, **Wörterbuch der Münzkunde** (Leipzig and Berlin, 1930).

Serra, A., Breve trattato delle cause che possono fare abbondare li regni di oro e di argento, in Graziani, A., **Economisti del Cinque e del Seicento** (Bari, 1913).

Thesauro, G.A., **Tractatus novus de augmento ac variatione monetarum** (Torino, 1607).

Usher, A.P., **The Early History of Deposit Banking in Mediterranean Europe** (Cambridge, Mass, 1943).

Van Werveke, H., "Economie nature et economie argent," **Annales d'histoire economique et sociale**, 3 (1931), s. 428-435.

Van Werveke, H., "Monnaie, lingots ou marchandises," **Annales d'histoire economique et sociale**, 4 (1932), s. 452-468.

Whittlesey, A.E., **Principles and Practices of Money and Banking** (New York, 1948).

Wroth, W., **Catalogue of the Imperial Byzantine Coins in the British Museum** (London, 1908)

Zakythinos, D.A., **Crise monetaire et crise economique a Byzance du XIII au XV siecle** (Athens, 1948).

KONU İLE İLGİLİ GENEL ÇALIŞMALAR

Aleati, G., "Biblioteche e prezzi di codici in Pavia nel tardo Medioevo," **Bolletino della Societa Paves di Storia Patria**, 49-50 (1951), s. 99-107

Bautier, R.H., "Les registres des foires de Champagne," **Bulletin philologique et historique** (1945), s. 157-188.

Belgrano, L.T., "L'interesse del denaro e le cambiali appo i Genovesi dal sec. XII al XV," **Archivio storico Italiano**, ser. 3, 3 part I (1866), s. 102-122.

Beveridge, W Prices and Wages in England from the **Twelfth to the Nineteenth Century** (London, 1939).

Bloch, M., **La societe feodale** (Paris, 1939).

Borlandi, F., "Biblioteche Pavesi del Quattrocento, **Bollet-**

tino della Societa Patria, 46 (1947), s. 43-67.

Böuard, M.de, "Problemes de subsistance dans un etat medieval: le marche et les prix des cereales au royaume angevin de Sicile, 1266-1282," **Annales d'histoire economique et sociale**, 10 (1938), s. 483-501.

Bratianu, G.I., **Etudes byzantines d'histoire economique et sociale** (Paris, 1938).

Byrne, E.H., **Genoese Shipping in the Twelfth and Thirteenth Centuries** (Cambridge, Mass., 1930).

Caggese, R., **Roberto d'Angio e i suoi tempi** (Firenze, 1922-1930).

Catino, G.di, **Chronicon Farfense in Fonti per la storia** d'Italia, 33, 34 (1903).

Cibrario, L., **Della economia politica del Medioevo** (Torino, 1861).

Cipolla, C.M., "Il valore di alcune biblioteche nel Trecento," **Bollettino storico Pavese**, 7 (1944), s. 5-20.

Cipolla, C.M., "In tema di trasporti medievali, **Bollettino storico Pavese**,7 (1944), s. 21-56.

Cipolla, C.M., "Finanze di borghi e castelli sotto il dominio Spagnuolo," **Bollettino storico Pavese**, 8 (1945), s. 5-20.

Codex Statutorum magnifice communitatis atque Diocesis Alexandrine (Alessandria, 1547).

Codice diplomatico della Universita di Pavia (Pavia, 1913-1915).

Codice diplomatico Longobardo in Fonti per la storia d'Italia, 62,63 (1929, 1933).

Corti, G., editor, "Consigli sulla mercatura di un anonimo Trecentista, **Archivio storico Italiano**, 110 (1952), s. 114-119.

De Capmany y de montpalau, A., **Memorias historicas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciuidad de Barcelona** (Madrid, 1779).

Du Cange, C.D.F., Glossarium mediae et infimae Latinitatis (10 vols, Niort, 1883).

Hultsch, F.C., **Griechische und Römische Metrologie** (Berlin, 1882).

Karabacek, J. von, "Zur orientalischen Altertumskunde, II: die Arabischen Papyrusprotokolle," **Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften**, 161 (1909), s. 1-103.

Lane, F.L., **Venetian Ships and Shipbulders of the Renaissance** (Baltimore, 1934).

Lizier, A., **L'economia rurale dell'eta prenormanna nell'Italia meridionale** (Palermo, 1907).

Ludwig, F., **Untersuchungen über die Reise-und Marschgeschwindigkeit im XII. und XIII. Jahrhundert** (Berlin, 1897).

Luzzatto, G., See Padovan, G.

Muratori, L.A., **Antiquitates Italicae Medii Aevii** (Milano, 1739).

Nesbitt, L.M., **Desert and Forest** (Bristol, 1955).

Ordonnances des Roys de France de la troisieme race, edited by De Lauirere, M., I (Paris, 1723).

Padovan, G., "L'attivita commerciale di un patrizio Veneziano del Quattrocento," **Rivista di storia economica**, 8(1943), s. 1-22.

Putnam, G.H., **Books and Their Makers during the Middle Ages** (London, 1896).

Racolta delle leggi della R. Casa di Savoia, edited by Duboin, F.A. (Torino, 1851).

Renouard, Y., "La consommation des grands vins du Bourbonnais et de Bourgogne a la cour Pontificale d'Avignon," **Annales de Bourgogne**, 24 (1952), s. 221-244.

Rodolico, N., **La democrazia fiorentina nel suo tramonto**

(Bologna, 1905).

Sanchez-Albornoz, C., **Estampas de la vida en Leon durante el siglo X** (Madrid, 1926).

Sanchez-Albornoz, C., "El precio de la vida en el Reino Astur-Leones hace mil affos ," **Logos: revista de la Facultad de filosofia y letras de la Universidad de Buenos Ayres,** 3 (1945), s.225-264.

Sapori, A., **Studi di storia economica medievale** (Firenze, 1946).

Sieveking, H., "Studio sulle finanze genovesi nel Medioevo e in particolare nella Casa di San Giorgio," **Atti della Societa Ligure di Storia Patria**, 35 (1905-1906).

Statuta antiqua Abbatiae Corboliensis, in Guerard, B.E., editor, Le polyptyque de l'Abbe Irminon (Paris, 1844).

Statuto del Podesta , edited by Caggese, R. (Firenze, 1921).

Stein, E., "Untersuchungen zur spatbyzantinischen Verfassungs-und Wirtschaftsgeschichte," **Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte**, 2 (1923-1925), s. 1-62.

Ughelli, F., **Italia sacra** (Venezia , 1720).

Vasco, G.B., Osservazioni, in Custodi, A., editor, **Scrittori Classici Italiani di Economia Politica**, 35 (Milano, 1804).

Verri, P., **Storia di Milano** (Milano, 1834).

Villani, G., Istorie Fiorentine (Milano, 1802-1803)

Winstedt, E.O., **The Christian Topography of Cosmas Indicopleustes** (Cambridge, England, 1909).

Wolff, P., **Commerce et marchands de Toulouse** (Paris, 1954).

AKDENİZ DÜNYASINDA PARA, FİYATLAR VE MEDENİYET

CARLO M. CIPOLLA

Kültür pahalı idi ve onun pahalılığı yüzyıllardır niçin esas itibariyle aristokrasilerin bir sporu olduğunu açıklamaya yardımcı olur.

Özel ilgiyi hak eden bir diğer stratejik fiyat, aslında faiz oranı olan, paranın fiyatıdır. Orta Çağlar boyunca Batı Avrupa'nın hiçbir kesiminde insanlar bugün ucuz para dediğimiz şeyin yararlarını bilmediler. Bazı kanıtlar faiz oranlarının farklı tiplerinde, en azından onüçüncü yüzyılın sonundan sonra uzun dönemli bir aşağı düşüş trendi olduğuna işaret eder görünmektedir. Orta Çağların sonunda paranın fiyatının genel olarak, sözgelişi onüçüncü ve ondördüncü yüzyıllarda olduğundan daha düşük düzeylerde olduğu görünmektedir. Orta Çağların sonuna doğru bile para bulmak genellikle pahalıydı.

BAĞLAM

ISBN 975-7696-43-9